

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

جلد: ۴۵ * شمارہ: ۵ * دسمبر / جنوری ۲۰۲۳ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI

Bi-Monthly
SHEERAZA

Volume: 45 * Issue: 5 * Year: 2023

Published by:

Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

رومانی

(پہاڑی)

جلد: ۴۵ شماره: ۵ دسمبر/جنوری ۲۰۲۲ء

نگراں: بھارت سنگھ منہاس

(کے۔ اے۔ ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویج

ناشر:

سیکرٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لیٹریچر۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجات
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شبیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیٹی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابط انہاں موبائل نمبر اں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لیٹریچر

لالمنڈی سرینگر

فہرست

6	ایڈیٹر	پہلی گل
		مقالے:
8	رتن سنگھ کنول	پہاڑی لوک گیتاں داسماجی پہلو
20	سید جاوید حقانی	سائیں قادر بخش نے کلام وچ رومانیت
39	عبدالمجید حسرت	راجہ نذر بونیاری: شخصیت تہ فن
48	شبیر احمد خان شمس	پہاڑی ڈرامے دا آغاز تہ ارتقاء
55	ریاض صابر	شیخ آزاد احمد آزاد: پہاڑی غزل نے نامور شاعر
60	بابا ذہین شاہ تاجی	حضرت خواجہ غریب نواز
77	معین الدین	گیت تکافی نی صنفی تشریح
		افسانے:
87	محمد اقبال شال	خاب حقیقت
90	====	حاجی شریف
94	زفر کھوکھر	احساس
95	اینڈرسن	پنج دانے
99	شیخ شبیر احمد	ریشمی کپڑا

102	جنت حسین سلیم	✽ بحری سٹ
103	حاجی محمد یونس	✽ کپترے
105	الطاف حسین جموعہ	✽ زمی تزر
109	ظفر اقبال ملدیال	✽ قسمت دکھیل
111	رخسانہ کوثر	✽ بے قرار دل
113	ممتاز احمد فاروقی	✽ شاہی حرم سراج

118-119

نعتاب:

پرویز مانوس۔ طارق احمد طارق

120-151

غزلاب:

محمد عظیم خان۔ نثار راہی۔ شیخ آزاد احمد آزاد۔ امتیاز نسیم ہاشمی۔ محمد مقبول ساحل۔
 خورشید کرمانی۔ محمد منشا خاکی۔ سردار جاوید خان جاوید۔ نذیر حسین انس۔ حاجی محمد بشیر شاد۔
 عبدالرشید لون غمگین۔ بشیر اختر۔ محمد عبداللہ ناطق۔ گلاب الدین جزا۔ سید عالم شاہ خاکی۔
 محمد اقبال منجا کوٹی۔ انعام الحق بگل۔ ملک ذاکر خاکی۔ دانش اشفاق ترک۔ طارق احمد طارق۔
 سید وقار دانش۔ عقیل عباسی۔ ممتاز احمد ممتاز۔ شام لال شرما۔ راجہ حفیظ بونیری۔ شکیل احمد آوان ساگر۔
 عبدالجلیل خیالی۔ شائستہ انجم۔ سید اسحاق تبسم۔ لعل الدین شاکر۔ محمد نواز نواز

نظماب تہ گیتاب:

152	میر غلام حیدر ندیم	✽ میں تھیں گیاں
153	راجہ گیلانی عائش	✽ انسان
154	راجہ کوثر	✽ کہہ ہو یا اے/پہیڈ
155	افشانہ اختر	✽ عشق/نکے ہو گئے آں
156	محمد خورشید منور	✽ دُعا
157	محمد رفیق خان رفیق	✽ دُعا

158	غلام رسول خان	بکھرے بکھرے شعر/ ماہیے	✽
160	احسان الحق	جوگی/ دیا/ پہنت	✽
162	پرویز ملک	گیت	✽
164	مشکور احمد شاد	گیت	✽
165	ملک سلیم اختر	گیت	✽
166	محمد یقین فانی	سی حرنی	✽

گیت پہناویں کسے وی زبان دے ہوون اُنڈے ڈانڈے بہر حال لوک گیتاں نال ہی ملدے ہین۔ صاف چھٹی گل ہے جے شاعر جس ویلے گیت چھٹی خوبصورت صنف تے طبع آزمائی کردا ہے تہ اوہ اپنے سماج دے جملہ دکھ درد خوشی ہو رنی کو اس گیت دی زینت بناندا ہے۔ شاعر جتھے گیت دے اندر زندگی نال جُورے دکھ درد ہجرت وصال ہو خوشی و شادمانی دی کھڑیاں کو گیت دا حصہ بنیندا ہے اُتھا ہی اس سماج دے سارے عیب ثواب وی اُسدی نظر اں اگے رہندے ہین۔

گیت نگاری دارشتہ اگر لوک گیت نال ہے تاں فراول الذکر چیزاں شاعر گیت دے حصے دے طور تے اپنی تخلیق بچ استعمال کردا ہے۔ مطلب ایہہ ہویا جے لوک گیت دے اندر وی زندگی نال جُورے سارے پہلو پہناویں جے اوہ سیاسی سماجی یا ہجر وصال دے معاملات ہوون یا پیار محبت دے اتار چڑھاؤ سب گئے جلدے ہین۔ بہر حال رومانیت دے بغیر گیت تہ لوک گیت اُدھورے ہوندے ہین۔ ہر پہلو دی ضرب آخر زندگی کو متاثر کردی ہے۔ اس واسطے گیت ہو لوک گیت داتا نا بانا ہک ہی جیہا ہوندا ہے ہو ر ہک ہی رچھاتے بُنیا جلد ہے۔ ایہہ گل بکھری ہے جے موجودہ دور بچ پہاڑی دے شعری ادب بچ گیت ذرا کھٹ ہی دکھنے کو ملدے ہین۔ شعراء کرام تھیں ہمیشہ اسدی گزارش رہندی ہے جے غزل، نظم دے نال نال گیت کو وی اپنی تخلیق دا حصہ بناون۔ گیت ہو لوک گیت پہاڑی کلچر دے باہر دے دی نہیں ہین۔ بلکہ ہر زبان دا کلچر خصوصی گیت سنگیت اسی محور تے گردش کردا ہے۔

زیر نظر شیرازہ جلد: ۲۵، شماره: ۵، سُدی خدمت بچ پیش کردیاں خوشی ہو رہی ہے۔ اس
شمارے بچ حسب معمول شعری حصے دے نال نال نثر بچ دو یاں مقالیاں تہ افسانیاں تھیں علاوہ
سید جاوید حقانی ہوراں دا ہک پرمغز مقالہ ”سائیں قادر بخش نے کلام و بچ رومانیت“ تہ رتن سنگھ
کنول دا مقالہ ”پہاڑی لوک گیتاں بچ سماجی پہلو“ وی شامل ہین۔

ہمیشاں دی طراں اج وی ادارے کو سُدی قیمتی رائے تہ مشورے دی اڈیک رہسی۔

محمد ایوب میر
ایڈیٹر (پہاڑی)

سرینگر
۱۹ دسمبر ۲۰۲۳ء

پہاڑی لوک گیتاں دا تاریخی پہلو

لوک گیتاں لوک ادب دا حصہ ہے تہ لوک ادب لوک تہارا (Folk lore) دا حصہ ہے۔ لوک گیتاں بارے گل کرن توں پہلیاں لوک تہارا کو جاننا ضروری بن گیندا ہے۔ لوک تہارا یا ”فوک لور“ ٹرم سب توں پہلیاں ہو انگریز، جان ٹامس، نے 1846ء ۾ استعمال کیتی۔ فرجرسن دے دواں پہراواں، چیکب تہ ولیم گرم سُن اسے موضوع تے ہک کتاب وی لکھی جیہڑی سائنسی طریقے نال علم دے ہک نویں پہلو کو اجاگر کردی ہے۔ جے کرہوں کہٹ لفظاں ۾ گل کراں تاں ”لوک تہاراں“ عام لوکاں دا منہہ زبانی یا سینہ بسینہ سمہا لیا علم یا جانکاری ہے جو اوہ صدیاں توں زندگی گزارن واسطے استعمال کردے ہین۔ ایہہ انہاں دے دل دماغ تے خونیاں ۾ بنا کسے تردد دے شامل ہو گیندا۔ اسدا دائرہ حلقہ ہوں وسیع تہ ڈوہنگا ہے۔ تری تری گل کراں تہ اس ۾ لوک فن ناچ، لوک ناک، لوک ساز، رسم رواج عقیدے، (پیدا ہون توں مرن تک) تفریح واسطے کہانیاں، بھارتاں کھیڈاں، گیت، داستاناں، چٹکلے، ایشارے تہ ہور ہوں کجھ جو پکڑ توں وی باہر آروزمرہ زندگی ۾ شامل ہے۔

جے کر لوک ادب دی گل ہوت کراں تہ اس ۾ داستاناں، کہانیاں بھارتاں، منتر جنتر، چٹکلیاں وغیرہ توں علاوہ لوک گیت وی شامل ہین جو لوک ادب دا ضروری تہ اہم حصہ ہے۔ لوک

گیتاں بچوں اسدی ہوئی بیتی، گزری زندگی داوی عکس بخوبی نظر نچ آگیندا ہے۔ ایہہ گل وی مٹی پیندی ہے کہ لوک ادب، لوک گیت ہی رسمی (مروج) ادب دا مول رُوپ ہے۔

لوک ادب، خاص کر لوک گیت، جس صورت نچ دی آساں کول بچے ہن، اسدی بیتی زندگی نے انیک پہلوواں کونزدیک ہو کے کھنگال دے تہ اُجاگر کر دے ہن۔ اتنا آساں دی رسمی تاریخ وی نیہہ کردی۔ سماجی، سیاسی تہ اقتصادی حالات توں علاوہ اسدیاں لوک گیتاں بچوں آدمی نے ضمیر تہ اسدیاں قدراں قیمتاں نی تاریخ وی واضح ہوندی ہے۔ فن تہ اسلوب نے لحاظ نال ایہہ گیت مکمل موت نیہہ ہوندے، دل نچ ڈوہنگے اُترن والے وی ہوندے ہن۔ سادھا، لے تال تہ سوز والے الفاظ باکمال اثر رکھدے ہن۔ ایہہ موقعے بے موقعے یا دل دا پہنار ہولا کرنے واسطے ہر عمر دے مرد یا کالسر یا گن گنیدیاں رہندیاں ہن۔ ایہہ منہ زبانی کہڑے ہوئے گیت کون کہڑا دیا گس کہڑے دا ہوندا؟ اس بارے گسے کووی پتہ نیہہ ہوندا۔ گیت ہک بندہ بندہ وی کہڑا سکدی ہے کہڑا سکدا تہ بہوں سارے وی۔ اسیں اس گلے کو اس طراں وی آکھ سکدیاں کہ کوئی بندہ بندہ وی کسے ویلے ڈاہڈے دکھ سکھ دے جذبے نچ، غیر شعوری طور کوئی مصرعا گا چھوڑ دا تہ اُس کوئی بارڈ ہر بندے ہن تہ ہوراں کو سُنید ا۔ اوہ وی اُسکو دہر بندے ہن تہ نال ہی نال نواں مصرعہ وی جوڑ کہندے ہن۔ اس طراں ہک مکمل گیت بن گیندا۔ وقت دے گزرن نال تہ کو سینے بچوں دوئے سینے یا ہک جگہ توں دوئی جگہ سفر کردیاں گیتاں دے رُوپ اسلوب نچ پہنویں فرق پیندا پر موضوع نچ بہت کہٹ فرق پیندا۔ ہاں ہیگے موضوع نال دوہرے پہلو وی جو گیندے ہن تہ جانکاری دا دائرہ جُ سارا وسیع ہو جلد ا ہے۔ اس دی مثال برف نے کوٹھسے نال دتی جاسکدی ہے جیہڑا گسے پہاڑ دی ٹہلو ان توں کسے یو لے توں چھڑھدا تہ لڑکدا ہو یا آگاں بدھدا۔ اُس دے راہ نچ آئی ہو برف تہ پتھر گیٹے، لکڑ، مٹی تہ کہنا پھوسا وغیرہ وی اپنے آپ جو دے گیندے ہن۔ آخر جسے اوہ پدري جگہ تے چُجدا تہ اوہ کو بہوں بڑی مانی نچ بدل گئے دا ہوندا۔ جسے ایہہ مانی پگھلدی ہے یا پگھلائی گیندی ہے تہ اس بچوں شامل ہوئیاں ساریاں چیزاں الگ الگ دس جلدیاں ہن۔

اس موضوع دے ہو روی کئی پہلو ہیں جنہاں تے الگ الگ طریقے نال گل ہوسکدی ہے۔ فی الحال اس مقالے نچ میں پہاڑی لوک گیتاں دے حوالے نال زندگی دیاں ہونیاں بیتاں دی نشان دہی کرن دی کوشش کرساں۔

بھارت نچ ویدک زمانے توں ہی عورت دا رتبہ تہ تقدس پامال ہو یا ہے۔ اَسدیاں پیغمبراں، سنتاں، گرواں تہ اولیا اللہ کالسری دی عظمت تہ شان کو بحال کیتے واسطے پرچار کیتا تہ مقدس کلام تخلیق کیتا پر عملی طور کوئی فرق نہ پیا۔ سماج ”مرد پردھان“ ہی رہیا تہ عورت کو دبائی رکھیا۔ ایہہ عمل اج وی جاری ہے سگوں اوہ اج بدعدم تحفظ دی شکار ہے۔ کبہر و باہر نکلیاں ہی فکران نچ پئے گیندی ہے کہ واقعی اوہ ٹھیک ٹھاک واپس مُڑسی یا نہ؟ زیادہ تر کالسریاں احساس کمتری دا شکار وی رہیاں ہن۔ جوانی تہ بچپن نچ پیو تہ پھر اوں دی ماتحت، بیاہ توں بعد خصم دی ماتحت تہ بڈھاپے نچ پڑاں دے ماتحت۔

گزرے زمانے نچ یا کیاں جگاں پراج وی گدری کو ایہہ حق میہہ کہ اوہ اپنا اوہ سنگی ساتھی (خصم) اپنی مرضی دا پٹنا۔ پیو یا چاچے تائے اُسکو جتھا مرضی ہے بیاہ چھوڑن۔ اُسدی دوری داوی کوئی خیال نہ رکھیا گیندا آسا۔ ہک گیت اس سچائی کو اس طراں ظاہر کردا:

اُچیاں لمیاں ڈالیاں بی بو
 ہک ڈالی پھر پور
 ماؤ پالیاں لاڈلی ، بابل دتیاں دور
 دورا جوگی نہ آسیاں
 متھڑے لکھیا لکھیا.....
 چاچی پالیاں لاڈلی ، چاچے دتیاں دُور
 کچے دیاں چوڑیاں ، دوپٹہ سرو لہہ گیا
 لاڈلی میں آسیاں پردیس گینا پے گیا
 دے دا خیال ماہڑے دے نچ رہ گیا

لوک گیتاں توں ایہہ وی پتہ لگدا کہ ماء پئیو کڑی دے سر پہچیاں توں پیسے یا جنس بچ کجھ نہ
 کجھ کہندے آسے، جس کو ”چھچی“ وی آکھیا گیندا آسا۔ اس عمل نال بیاہ توں بعد کڑی دے
 سر پہچیاں دے کھر بچ کوئی قدر نہ رہندی آسی۔ اوہ اپنی نہوں کو زرخیز سمجھدے آسے۔ اُس کو طعنے
 مہنے وی دتے جلدے آسے۔ اوہ ساری عمر انہاں دکھاں بچ ہی زندگی گزاردی آسی۔ لوک گیتاں
 بچ اس درد کرب دا اظہار اس طراں ہوندا ہے:

بگدی آئی ہے راوی بچ رُہڑ دے آئے دگئے
 ماء پے انہاں دے کملے جیہڑے تہیاں کھیندے بچ کے

یا

بگدی راوی ماہی وہو میں مانجاں دگئے
 پہٹھ پین ماء پئیو جیہڑے تہیاں نوں بچدے

کہو لوک گیت بچ عورت کو تری نال تیشیح دتی گئی دی ہے۔ تری تتر دامادہ ہے۔ ایہہ
 بہنوں خوبصورت جانور ہے، اس نی آواز مٹھی تہ شکل صورت بناوٹ دے لحاظ نال پد کشش ہے۔
 شوہالہ جسے بوٹی کہن کے کھر جلد اتہ اُس دے جانچی تہ رشتے دار بڑے جوش تہ کہند بچ آ کے
 ایہہ گیت بڑے زور شور نال گیندے ہن۔ لگدا جیساں انہاں کوئی جنگ حتی دی ہوا تہ جنگ بچوں
 کوئی، مال غنیمت، قبضے بچ کیتے داہوا۔ گیت دے بول ہن:

اگے تہ تری دے ماء پے ڈاہڈے
 ہن ڈاہڈے اسیں آپ
 تری کڈھ آندی
 اللہ دے حکمے نال تری کڈھ آندی

”سپاہیا“ ہک ایسا لوک گیت ہے جس بچوں دوشنہرا دیاں دے بچھوڑے پچلے حالات
 توں علاوہ زمان و مقام دے سیاسی حالات وی ظاہر ہو گیندے ہن۔ گیتاں بچ جہاں دو
 شہزادیاں دا ذکر ایندا او مینڈھر دے کورا جے / حکمیر دار دیاں تہیاں آسیاں۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ

دے وقت بچ اس جگہ کو پنجاب نال ملایا گیا۔ لڑائی ہوئی، مینڈھر داراجہ ہار گیا۔ فوج سُن راجے
 دیاں شہزادیاں کو وی قید کر چھوڑیا تہ اپنے نال پنجاب کھن آیا۔ مگر جلدی ہی انہاں شہزادیاں دا
 نکاح، کالی تہار دے دو مسلمان سپاہیاں نال پڑھا چھوڑیا۔ اوہ اپنے وطن تھیں دور ہون کر کے خوش
 نہ آسیاں۔ انہاں دا حال تہ ہاڑے اس گیت تھیں ظاہر ہوندے ہین:

ٹھنگی چڑھنیاں شپاہیاں دوئے پہنیاں رُنیاں
 چھوڑنا پیاء پیو دا دیس اوہ شپاہیا جی
 جی ہاں میں پونچھے تہ پلی ہاں راجوری
 ماہڑے لیکھ لکھے جے کالی تہارا اوہ شپاہیا جی
 تو اوہ شپاہی تہ میں راجے نی آں بیٹی
 تو ماہڑے لیکھ لکھے جے اوہ شپاہیا جی
 اُٹھ اوہ شپاہیا ماہڑے وطنان کی جلیے
 لگے اپنے وطنان نی ٹھنڈی وہا اوہ شپاہیا جی

اسدی سماجی زندگی بچ کوئی کہننا یا واردات ہو جلا تہ کالسری مچ ساری متاثر ہوندی ہے۔
 جموں دے راجے اکثر نوجواناں کو ”کار بگار“ یا جنگاں واسطے کھن گیندے آسے۔ انہاں دیاں
 بوٹیاں (کمبر والیاں) ماواں یا پہنیاں انہاں دی جدائی بچ بھوں تڑپدیاں تہ غماں فکراں بچ دن
 گزار دیاں۔ کدے کدے ”کار بگار“ کو گئے یا جنگ بچ گئے نوجوان مارے وی گیندے تہ
 فرکدے واپس نہ مُردے۔ کالسریاں انہاں احساساں تہ جذباتاں کو اس طراں زبان
 دیندیاں ہین:

انہاں جمواں انہاں جمواں دیاں راجیاں
 چھیڑاں جے لائیاں جی
 انہاں چھیڑاں، انہاں چھیڑاں کس پہنیاں میری جان
 ننڈڑا دیرے کی پہنیاں بڈھڑے جیٹھے کی پہنیاں جی

کُہر رُہسی کُہر رُہسی نُہول پِیارا میری جان
 ننڈڑا دیر مُڑی کُہر آیا ، بڈھڑا جیٹھ مُڑی کُہر آیا
 اج ٹُریا اج ٹُریا نُہول پِیارا میری جان
 ننڈڑی درانی وی سَکھیا، بڈھڑی جیٹھانی وی سَکھی
 اج دُکھیا اج دُکھیا جند نمائی میری جان
 میں نمائی رہیا گتھا، سدا پردیسن دیاں کتاوے
 کُہر مُڑ آ کُہر مُڑ آ چھیتی میری جان

یا

نکی نکی لونی چنا ٹُری گیا لام دے
 تکی تکی راہ چناں ہوگئی شام دے
 کدوں تک رکھساں اڈیک دے

دونی عالمی جنگ صرف یورپ دے لوک ہوت متاثر نیہ ہونے برصغیر ہندوپاک دے
 لوک وی متاثر ہوئے۔ برٹش سرکار بھارت بچوں بے شمار نوجوان پہرتی کر کے جنگ دی پہنٹھی
 بچ چھونکے واسطے کھن گئی۔ بہوں سارے نوجوان جنگ بچ مارے گئے۔ ماء مارے گئے پُتر
 واسطے، پہنن پُتر واسطے تہ بیوی اپنے خصم واسطے توئے تے پی دی مچھی وانگ تڑپدیاں رہیاں۔
 انہاں ہجر و فراق دیاں داستاناں رقم کیتیاں۔ اس حقیقت نا احساس آساں کو انہاں پہاڑی لوک
 گیتاں بچوں آسانی نال ہو جلد:

ٹاہلی پُچ گئی چھچھرے دی
 ویر ماہرا پنڈی وسنا
 چٹھی کہناٹی بُسرے دی
 سڑکے تے گلاس پیا
 بس کر جرمن وہ کُہر کُہر رواس پیا

سرکاں تے چہنڈیاں نی
 بس کر جرمن وے کہر کہر رنڈیاں نی
 کنکاں بچ رلا پیا
 ہک ماؤ دا پچڑا وے، بسرے چلا گیا
 ٹاہلی بچ گئی ککرے دی
 پیر ماہڑا پنڈی بسنا
 چٹھی آ گئی بسرے دی
 بسرے لگی لڑائی لاکو
 بھاں تھوڑ چائی لاکو
 چٹاں پتھر ملوٹے نا
 توں مرسیں جرمن
 راج ہوسی لوکیں نا

راجہ سکھ جیون مل ہک ”سچ تہناری“ ”سکھ“ آسا۔ پٹھان راج بچ (اٹھارویں صدی بچ)
 ایہہ افغانستان توں ہک گورنر نے طور تے کشمیر بچ آیا۔ ایہہ بہت ہی انصاف پسند تہ عوام دا ہمدرد
 حکمران آسا۔ لوک اس توں بہوں خوش آسے۔ تھوڑے وقتے بچ سکھ جیون مل لوکاں دے دلاں
 بچ کھڑ کر گیا۔ ہک وقت ایسا وی آیا کہ کشمیر دیاں لوکاں اس کو مدد کیتی تہ ایہہ خود مختیار بادشاہ بن
 گیا۔ اس لگ بھگ ست سال حکومت کیتی۔ اس دے راج لوک سنہری راج“ آکھدے پین۔
 آخر کار راجہ سکھ جیون مل نوں کسے سازش نے تحت قتل کیتا گیا۔ لوکاں اُس نے مارے
 جان نا بہوں دکھ منایا۔ اُس دی لوک پرور حکومت دے لوکاں قسیدے گائے۔ اُس نے بارے
 ہک گیت ہے:

اوہ راجہ سکھ جیون !
 کتوں آوے راجہ سکھ جیون؟

تھیلی داساگ، نکلے دے چاول
 رج رج کماون تہ کھاون ٹبر
 ٹپ جاوے سکھ دا جیون
 اوراجہ سکھ جیون !

نادرشاہ تہ احمدشاہ ابدالی دیاں حملیاں تہ لٹ کُہٹ، عورتاں دی ہوئی بے حرمتی بارے وی
 لوک گیت لوکاں نے کہڑے تہ گائے۔ مثال دے طورے پراہیہ گیت:

بنلیاں دیساں بچوں کھو جے آئے

ماردن لُنڈی تہنی

پنج روپے سہاگن پکدی

دوروپے رنڈی

ہائے وہ برجور برے

کئی واریں اس طراں وی ہونا ہے کہ کسے شاعر دی کوئی تخلیق یا تخلیقاں اُنتیاں مشہور
 ہو گئیاں ہین کہ لوکاں توں الگ بیہ لگدیاں۔ اوہ اسان، دلفریب تہ زبان تے چڑھن والیاں
 ہوندیاں ہین۔ جس طراں میاں محمد بخش داسیف المملوک ہے۔ انگریز حکومت دا ظلم و جبر وی ہو
 گمنا م شاعر ”بردا“ نے قلم بند کیتے دا جو لوکاں پنج بہوں مشہور ہے۔ اُسدیاں گجھ ستریں سی حرفی دی
 صورت پنج اس طراں ہین:

ج: جیل خانہ راو پلنڈی والا

جس دیاں کوٹھیاں گھوتے ہین چالی

بردا آکھدا یارو انگریز ڈاڈے

جہاں چن جوناں دی ذات گالی

لوک گیتاں دا ہی ہک ہور روپ ہے، نوک واراں، جس پنج کسے آدمی دی بہادری،
 دلیری تہ حوصلے دے گیت، گائے دے ہوندے ہین۔ ایہہ ہک ایسا لوک نائیک (Hero) ہوندا

ہے جو اپنے یا پرائے حق واسطے، غیرت واسطے یا نانا انصافی تہ ظلم دے خلاف ڈٹ گیندا۔ ایہہ ضروری نیہہ کہ اوہ کوئی شروع کیتی دی جنگ جت جلا پر اُس جنگ لڑائی نچ جس جوش، جذبے تہ بہادری نال اوہ لڑدے اُس دی داد دتی گیندی ہے۔ کئی بار اوہ لڑائی جنگ نچ ماریا وی گیندایا اُس کوڈیشن پکڑ وی کہند اتہ اُس تے تشدد وی ہوندا۔ پہاڑی لوک گیتاں نچ ایہہ واراں وی شامل ہن جیہڑیاں بہوں شوق نال اج تک گائیاں جانندیاں رہیاں تہ لوکاں نچ بہادری، غیرت تہ قربانی دا جز بہ پھر دیاں رہیاں۔ ایہہ ہک الگ کھوج دا موضوع دی ہے۔

انہاں واراں بچوں ہک وار شمس دین دی وار ہے۔ اس وار بچوں شمس دین (لوک نائیک Hero) بہادری توں علاوہ اُس زمان مقام دی سماجی، سیاسی تہ انقلابی حالات دے بارے وی آساں کو پھو پور جانکاری ملدی ہے۔

شمس دین مہاراجہ گلاب سنگھ دا ہک ملازم آسا۔ ایہہ پونچھ دے علاقے بچوں مالیا جمع کر کے جموں راجے دے خزانے نچ پھر دا آسا۔ راجے سُن اُسکو کر پڑی، ناں دا ہک گراں وی جگیر دے طورے دتا آسا۔ اُس اس جگہ پر اپنا اک عالیشان مکان بنایا تہ غریباں نوں مندریں واسطے لنگروی لایا۔ ہک دفعہ اُس مالیا جمع کیتا پر اصلی رقم جو جمع ہونی لوڑی آسی بچوں چھتی ہزار 36000 روپے کہٹ نکلے۔ اُس سُن اپنے پیٹنے راجولی نال مشورہ کیتا کہ اوہ جمع ہوئی رقم اپنے کول رکھسن، خزانے نچ نیہہ پھر دے۔ انہاں خود مختاری دا اعلان وی کر چھوڑیا۔ انہاں اپنے نال کھکھے، بجیے ملا چھوڑے۔ کچھ علاقیاں پر قبضہ وی کری چھوڑیا۔ راجہ گلاب سنگھ دا ہک اہلکار، تار ڈوگرامار چھوڑیا۔ راجے ایہہ خبر سنی تہ اگ بگولہ ہو گیا۔ اُس سُن اپنے دیوان تہنو کو 500 سپاہی دے کے شمس خان دی سرکابی واسطے پھجیا۔ اوہ کامیاب نہ ہو یا تہ واپس نس گیا۔ گلاب سنگھ دا صبر ہن مک گیا۔ اُس سُن اپنی ہک تکرئی فوج نال آپ چڑھائی کر چھوڑی۔ پنجاب توں وی کچھ کمانڈر منگائے۔ سارے ملک نچ افراتفری پھیل گئی۔ مرو مار کردار راجہ گلاب سنگھ پونچھ آ گیا۔ اُسکو رستے نچ جو وی شمس خان دا حمایتی ملیا اُس داسر قلم کر چھوڑیا۔ اُس دے کچھ قریبی ساتھیاں کو وی لالچ دے کے اپنے نال رلا چھوڑیا۔ کہسان دی لڑائی ہوئی۔ بہوں سارے لڑن والے دواں پاسیوں

مارے گئے۔ آکھیا گیندا شمس خان تہ اُس داسا تھی لڑائی بچ مارے گئے تہ گجھ واراں بچ ایہہ گل دی
 آکھی جلدی ہے کہ اوہ کسے اپنے ساتھی دے کہر جا کے لگ گئے۔ پرا تھادی کسے اپنے ساتھی
 بے ایمان ہو گیا تہ اُس سُن شمس خان تہ اسدے پہاڑیے، راجولی کو قتل کر چھوڑیا۔ انہاں
 دے سرگٹ کے راجے کول گجھ پیش کیتے۔ شمس خان بہادری نال لڑن تہ قتل ہون دا ذکر ہک وار
 بچ اس طراں ہے:

بڑا وے راجا رستم جس پونچھ بسائی
 شیر مست کہر جمیا راجولی سا سپاہی
 اُس توں پکھوں جمیا شمس خان وے سپاہی
 جمیا شمس خان لگی بدن بادشاہ
 ہُن سوئی وے مُردا نایک تھم لئی بادشاہی
 پونچھ تھیں اوہ چلیا جموں نوکری جالائی
 تگئی بھنیا گہوڑا جوڑا، جوڑی کنگناں دی پائی
 اڑیا دتا تکی ٹاٹ، کوٹھی دتی تکی چلائی
 دے کلائی تے کلونپی جکیر وی لکھائی
 وِج کلونپی شمس محل چھوڑے پوائی
 انہاں محلاں دے اگے اُس مسیت وی چڑھائی
 ہاں جی چاہڑی مسیت جتھے سکول وی دتا گھلائی
 عاجزاں تہ مسکیناں دی ایہہ رب نے روری لائی
 شمس پھردا سا استفابہ لنگر دیندا سا برتائی
 پر آخر شمس خان دتی پناجر سا مچائی
 اُس پلنگی تے قلعہ جا کے تہمک سی مچائی
 اُس باراں قلعے لٹے لگا اگ سی مچائی

واردے مطابق راجولی تہ شمس خان، محمد خان تیوڑے دے کُہر مارے گئے:

اڑیا پیڑی اُس گھوڑی تہ پُجیا دگوار جائی
اگے محمد خان تیوڑے نے سی روٹی پکوائی
ہتھوں لے ہتھیار اُس اندر چھوڑے چھپائی
روٹی دے بچ چھوڑیا زہر وی پکوائی
فر ڈاہ کے سوئی منجھی اِس کھسیسی سی وچھائی
جس پُر بھٹاوے شمس خان بانکا جیا سپاہی
تینوں راجولی کُہندا وے چاچا اجل نیڑے آئی
اج روٹی دے بچ ظالماں چھوریا زہر تہ پکوائی
کچی جدوں روٹی تہ فر شمس اگے آئی
تاں اٹھیا وے شمس تے کیتی باہر دار تہائی
ہُن ماروے چودھری شمس خان دتا ٹہائی
فر محمد خان تیوڑے راجولی وی لیا لٹائی
راجولی کی ماریا میرا بانکا جیا سپاہی
چاچا بھوکم گمایا میں ہتھیار چھوڑے کھڑائی
ہُن کھولیا وے نور نامہ مُنڈی کچی اِسے جائی
ہُن دوسری تلوار راجولی کی وی لائی
ہُن ماریا راجولی نُون قبلے سیں نوائی
ہُن کچی کے ساریاں مُنڈیاں دتیاں راجے کول پہچائی
مُردا تکی کے ایہہ مُنڈیاں دتیاں راجے کول پہچائی
اڑیا آندا راجے دُڈھ داڑھی شمس دی تہائی

1947ء دے قبالی حملے دی لٹ کھٹ، مارتہاڑ، ساڑ پھوک تہ عورتاں دی بے حرمتی

بارے وی پہاڑی لوک گیت ملدے ہیں۔ ہو گیت دے بول اس طراں ہیں:

اوڑی دے ہا سلمیے سڑکے

ٹدھ چکھے لگی اوہ لڑائی

ہندوستانی گولیاں مارن

مرن قبالی قصائی

چارپیتہ، پہاڑی لوک گیتاں دی ہک قسم ہے۔ ایہہ گیت علاقہ کیل، مچھل، بانڈی پورہ، ملنگام وغیرہ پنج بھوں مشہور ہے۔ اس گیت بچوں کجھ قبیلیاں دے چکھو کڑ، رہن سہن پیشاں وغیرہ دا پتہ چلدا ہے۔ گیت ہے (چارپیتہ):

گڈھ کران چارپیتہ حال سناواں زمینداراں دا

واہ واہ ڈٹھا انصاف تہ عدل کیلیاں لمبرداراں دا

گڈھ کران چارپیتہ اتھے رانے ہین کسانے

ترہنگواں بسدے بمسڑی تہ کوہستانی ہین پُرانے

کنڈیاں تہ مکانا ملّاں بوستے دا تبروک

اُچیاں لمیاں ٹھیریاں مزہ کھکھیاں دیاں بزاراں دا

گُل ملاکے اسیں اس نتیجے پر پُچھدے ہاں کہ پہاڑی لوک گیتاں دا ذخیرہ اَساں کو ہیتی جیاتی بارے بھوں کجھ دہس سکدا ہے۔ ایہہ اسدا امیر ورثہ ہے تہ اس نی سمہال کرنی اَساں دا فرض ہے۔ اجاں وی تاریخی پہلو والے لوک گیت لوکاں دے سینیاں پنج دے پئے دے ہین جہاں دی کھوج کرنی ضروری ہے۔ مگو ڈر ہے کہ لوکاں دی تیزی نال بدل رہی زندگی، نقل مقامی، گلوبل لائیزیشن تہ بزاری کرن وغیرہ نال اَسدیاں قدراں قیمتاں تہ لوک گیتاں جیا امیر ورثہ ہی نہ وقت دے لے گدے تے دب جلا؟ رب اس امیر ورثے نا بچان دی اَساں کو تو توفیق تہ طاقت بخشا! آمین!!

سائیں قادر بخش نے کلام وچ رومانیت

رومانیت:

رومانیت اک انگریزی لفظ Romanticism توں لیا گیا اے۔ ایہہ اک ثقافتی تحریک جس نا آغاز اٹھارویں صدی نے نصف آخر وچ یورپ وچ ہويا۔ ایہہ دراصل کلاسیزم یعنی یونانی تہ لاطینی ادب تہ فن نی تقلید نی روایت، ہیئت تہ مذاق نے خلاف بغاوت سی۔ اس وچ تخیل کی ترجیح دتی جانی اے، جس وچ عشق تہ محبت، غم تہ غصہ نالے ہور بنیادی جذبات کی موضوع بنائی اظہار کیتا جانا اے۔ لیکن رومانیت پسند فنکاراں نی تخلیقات وچ انہاں جذباتاں کی سخت شدت نال بیان کیتا جانا اے، جس نامقصد ”ادب برائے ادب“ تہ ”فن برائے فن“ اے۔ جسراں ترقی پسند ادیب تہ فنکار ”ادب برائے زندگی“ تہ ”فن برائے زندگی“ نے قائل ہین۔

مغربی ادیبیاں، شاعراں تہ فنکاراں وچ ورڈز ورٹھ، بلیک، بارن، شیلے، کیٹس، شو مان، ڈوما، ہیگو، ویکس، براہم، دیکر، والٹر سکاٹ، گوئے، شلر، جارج سینڈ، ہیڈن وغیرہ رومانیت نے پیشوا سمجھے جانے ہین۔

ہندوستان وچ رومانیت نی ابتداء پہناویں جے اُنیویں صدی نے آخری حصے وچ ہو چکی سی، لیکن اس کی فروغ بھی صدی وچ پہلی جنگ عظیم نے بعد حاصل ہويا۔ اُردو وچ اس نا آغاز سرسید تحریک نے رد عمل نے طور ور ہويا۔ سرسید عقلیت، مادیت تہ حقائق نگاری ور بہوں زور دیتا نالے فردنی زندگی نے جذباتی تہ رومانی پہلو کی نظر انداز کر دیتا۔ کجھ عرصہ تک ایہہ سلسلہ چلنا رہیا

لیکن آخر کار سرسید نے عقلی و مقصدی ادب نے خلاف رومانی ادبیاں نے سخت احتجاج کیتا نالے
شعروادب نی دُنیا وچ نویں راہ نی لوڑ کیتی بلکہ اُس وقت نے حالات تہ مغربی علوم نے اِس تحریک
کی اگے بدھنے وچ مدد کیتی۔

رومانیت ورجٹ کرنے ہوئیاں ڈاکٹر سید عبداللہ لکھنے ہین کہ ایہہ لفظ جتنا دل خوش گن
اے تشریح نے لحاظ نال اتنا اسان نبہہ ہے۔ رومانیت اک ایسے اسلوب یا انداز احساس نا اظہار
کرنی اے جس وچ فکر نے مقابلے وچ ٹخیل زیادہ پایا جانا اے۔ رومانی ادیب حال توں زیادہ
ماضی تہ مستقبل وچ دلچسپی رکھنے ہین۔ حقائق یا واقع نگاری توں زیادہ خوش آئند تخیلات تہ اپنے
خباہاں نی مصوری کرنا اے۔

ڈاکٹر محمد حسین رومانیت نی وضاحت کرنے ہوئے فرمانے ہین کہ ”رومانیت“ نا لفظ
رومانس توں نکلیا اے تہ رومانس نا اطلاق زبان نے اس قسم نے نثری تہ منظوم کہانیاں ورہونا اے
جس وچ انتہائی آراستہ تہ پُر شکوہ پس منظر نال عشق و محبت نی ابجیاں داستاناں سنائی جانیاں سن
جہڑیاں عام طور وروسطی دور نے جنگجو تہ بہادر نو جواناں نے متعلق ہوئیاں سن۔ اسراں اس لفظ
نے تین خاص مفہوم ہین:

- ۱۔ عشق تہ محبت نے متعلق تمام چیزاں کی رومانی آکھیا جانا اے۔
- ۲۔ زبان نی بناوٹ، سجاوٹ تہ آرائشی کی رومانی آکھیا جانا اے۔
- ۳۔ عہد و سطلی تھیں وابستہ تمام چیزاں نال لگاؤ، قدامت پسندی تہ ماضی پرستی کی رومانی
لقب دتا گیا ہے۔

یورپ وچ رومانیت ناسب توں بڑا پیشوار روس کی تسلیم کیتا جانا اے کیآں جے سب توں
پہلاں روس نے آزاد خیالی ور زور دتا۔ اس واسطے روسونی اس گل کی رومانیت نا مطلع آکھیا جانا
ہے۔ اُس نا آکھنا اے کہ انسان آزاد پیدا ہو یا اے مگر جتھے وی تلو ہتھ پیر بدھے نے ہین۔ اُس
نے خیالاں نے اہل یورپ کی مچ متاثر کیتا اے جس نی وجہ نال ادب وچ جدید رجحاناں نی ابتداء
کیتی تہ بعد وچ ہور ادبیاں تہ شعراء نے کیتی۔

رومانی تحریک نے مطالعے توں پہلاں لفظ تحریک کی سمجھن واسطے رویہ تہ رُجبان کی سمجھنا ضروری اے۔ کسے ادبی تخلیق نا انفرادی اظہار رویہ کہلانا اے۔ رویے نا تعلق گسے فردنی شخصیت نال ہونا اے۔ جس ویلے گسے خاص رویے نے کچھے افراد تہ اشخاص نی قوت کار فرما و ہسے تہ انفرادیت نے درجے توں اُپر سر چان لگے نالے اُس نا اظہار انفرادی صورت وچ و ہسے تہ اُس توں رُجبان جنم لینا اے۔ رویہ رُجبان کی سگ لانے نا کم کرنا اے زمی ہموار کرنا اے فرجبان بلیں بلیں اپنے پیر جمانے نی کوشش کرنا اے۔

سائیں قادر بخش نی شاعری وچ رومانی پہلو:

سائیں صاحب پہناویں جے ادبی دُنیا وچ ہوں بڑا مقام رکھنے ہین لیکن عام آدمی انہاں تھیں متعارف نیہے۔ پہناویں انہاں نے اشعار کجھ لوک گنگنا نے ضرور ہین مگر انہاں نے حالات زندگی یا شخصیت تھیں واقف نیہے ہین۔ صرف چند بزرگ جیہڑے اُس ویلے شعر و ادب نال لگاؤ رکھنے سن یا روحانیت نیاں نظراں نال سائیں صاحب نی شخصیت یا مقام کی سمجھے تہ اوہ انہاں نے نیڑے ہون نی کوشش کیتی بلکہ عام اک ملنگ سمجھی نظر انداز کرنا رہیا۔ ایہہ حقیقت اے کہ بندے کی دُنیا وروں جانے تھیں بعد لوک سمجھنے ہین مگر تہ توڑیں سمجھنے وچ کافی چر ہوئی جانا اے فرپچھتاوے توں بغیر کجھ نیہہ لہھنا مگر ایسا ہی سائیں صاحب نے متعلق وی ہو یا جس وجہ توں انہاں نا اکثر کلام نایاب اے۔

عام طور و شاعر کی اپنے معاشرے نال لگاؤ ہونا اے تہ معاشرے کی اپنا شاعر کافی عزیز ہونا اے لیکن سائیں صاحب کی اُس ویلے نا معاشرہ استقدر نیہہ سمجھ سکیا صرف چند دانشوراں توں علاوہ ہوراں ملنگ ہی سمجھیا یا فر بعض نے ملنگ نی حیثیت نال اپنے ذاتی فائدے واسطے نیڑے آنے نی کوشش کیتی بلکہ شاعر نی حیثیت نال انہاں وی نیہہ تکیا۔ اسے وجہ توں انہاں نے کلام وچ معاشرتی تہ سماجی حالات نا ذکر ملنا اے تہ بعض مقامی روایات تہ رسم و رواج کی اپنے اشعار نے ذریعے واقف کرانے ہین۔

پہنا ویں جے انہاں نا بہوں سارا کلام اُس ویلے پر یس نی سہولیات نہ ہونے یا مالی مشکلات نی وجہ توں ضائع ہو چکیا اے بلکہ قلمی نئے وی میسر نہیہ ہو سکے لیکن کجھ اک اشعار لوکاں نی زبانی سنی یا پھٹے پرانے نئے میسر ہون نال پتہ چلنا اے کہ انہاں نے کلام وچ رومانی عنصر کس حد تکر پایا جانا اے۔ انہاں نے کلام نی سب توں بڑی خوبی ایہہ اے اس نے مفہوم کی عشق حقیقی وچ لٹا جائے یا عشق مجازی وچ مگر قارئین اپنے نقطہ نظر نال ہر دو پہلو وچ اپنے نظریات نال سمجھ سکے ہن۔ سائیں صاحب نا پیدائشی شاعر ہونے نا کوئی حقیقی ثبوت نہیہ اے تہ نہ ہی نکلے ہونے توں مشق سخن نا کوئی اشارہ لہھنا اے، البتہ قیاس آرائیاں ہن۔

سائیں صاحب اک رومانی شاعر سن لیکن راجہ نے دربار وچ ملازمت انہاں نی شعر گوئی نی وجہ توں نہیہ بلکہ اس نے حسن جوانی نی وجہ توں حاصل ہوئی۔ انہاں نے شعر گوئی نا ذکر دوران ملازمت رکھ بیتیاں نی حفاظت نے ویلے اک حسین جمیل گڑی نی ملاقات بانسری نی سُر نال شروع ہونی اے تہ آخر ایہہ روزمرہ نی ملاقات پیار وچ بدل جانی اے، مگر ملازمت وچ سختی نے باوجود وی اپنے پیار نا یقین دوانے ہن:

د: دیکھو اسیں خیر خواہ نوکر، چھتر سو روزانہ تنخواہ ملدی
 کئی روز فاقہ گٹ پھر حاضر، سگا ٹکڑے تے مرچی غذا ملدی
 سروں پیروں ننگا رُلدا خوار خستہ، سین بہن دی کدے نہ جا ملدی
 قادر یاریرانہ نہ توڑساں گا، پہناویں سجاں دی ریٹی سزا ملدی
 جتھوں سائیں صاحب نے پیار نی داستاں شروع ہونی اے لیکن اُس ویلے سائیں صاحب بھرپور جوانی نیاں منزلوں طے کرنے سن لیکن اس توں پہلاں وی کیا سائیں صاحب گسے نے عشق وچ بیمار سن؟ یا ایہہ پہلا ہی اکھ مٹکا سا۔ بعض نا ایہہ وی آکھنا اے کہ سائیں صاحب آبائی علاقہ کی چھوڑی پونچھ وچ آنے نے کچھ وی اک نا کام محبت نی داستاں اے لیکن

اس فی مکمل تصدیق بیہمہ ہوسکی۔ اسے متعلق سائیں صاحب لکھنے ہین:

الف: اسیں وحشی یا ایہہ لوک پاگل، جیہڑے چھیڑدے اسماں دیوانیاں نوں
عاقل کدوں نادان نوں پھیت دیندے، مورکھ دہسدے راز بیگانیاں نوں
دل دے راز ڈوہنگے اصلی کون دہسدا، دہسدا چوراں نوں کون خزانیاں نوں
قادر یار میں مُفت بدنام ہویاں، اسماں لایا سی کدوں یرانیاں نوں
سائیں صاحب فی زندگی نے حالات جسقدر میسر ہین اس کی ترے دور وچ تقسیم کیتا جا
سکنا اے، جس وچ رومانی پہلو نے عنصر مل سکے ہین۔ پہلا دور رکھ بیتیاں فی حفاظت نے دوران
پیار فی ابتداء دور بڑا اہم سا، جتھوں انہاں فی شاعری پروان چڑھنی اے۔ دُور ارجے نے دربار
وچ ملازمت ویلے پہرو نال پیار تہ تر یا ایہہ دور پیار چھوڑی جنگلاں تہ پچھوڑے فی زندگی وچ
ہاڑے تہ روہڑیے ہین۔

سائیں صاحب عشق نیاں منزلاں طے کرن کی ہوں اوکھا تہ مشکل کم آکھنے ہین۔ اوہ

لکھنے ہین:

ن: ندی عشق ڈوہنگی گہمن کبیر مارے، نہ میں ڈُب سکاں نائیں ترن ہوندا
وطن دُور پیاریاں جہاں دا، نہ میں بچ سکاں نائیں جرن ہوندا
سہے سیک جدائیاں دے بہت ڈاہڈے، نہ میں چہل سکاں نائیں مرن ہوندا
قادر یار یرانے دا تہندا بہت اوکھا، نہ میں چھوڑ سکاں نائیں کرن ہوندا

ر: رئاں دی یاری دے نقص دہساں، حُسن جو بن جوانی ایمان کھڑدی
رنگ رونق تاثیر تہ نور قلبی، نیر خون کھچ کے طاقت جان کھڑدی
دولت عزت زینت تہ بزرگی سب، نام رب دا سوہری شیطان کھڑدی
قادر بخش ٹھہیلے دین دُنی اگے، اکثر گناہ دے وچ جہان کھڑدی

سائیں صاحب نامیائے قدتہ پہریا نا جسم سا۔ چمکنا چہرہ، گورارنگ جسراں عرق گلاب نال میدے ناخمیر تیار کیتا وے، جس وچ اک خاص چمک پائی جائے۔ لباس سادہ کھدر دیسی جوتا، تہہ بند، گھلی بانہواں والا ٹھلا گرتا، پگڑی تہ موہنڈے وراک چادر لباس ہونا سا۔ انہاں نی سدھی سادہ زندگی نہایت ہی خوش خلق، سادہ مزاج تہ مزاحیہ انداز بلکہ اپنی حاضر جوابی نی وجہ توں کافی مشہور سن۔ سائیں صاحب نا عشق و محبت نامعاملہ جسراں عام مشہور اے ویسا ہیہ سا کیونکہ اس کی آج نی محبت نال موازنہ نہیہ کیتا جاسکنا، جس وچ صرف لالچ، ہوس تہ خواہش نفسانی پائی جانی اے۔ بلکہ اک پاکیزہ محبت سی جس کی انہاں نی محبوبہ وی نہیہ سمجھ سکی بلکہ اوہ وی اس کی اک روایتی پیار سچھی اپنا جسم پیش کرنے نی خواہش نا اظہار کیتا، مگر سائیں ہوراں اُس ورتھکی کنارہ کشی اختیار کیتی۔ نہ جانے انہاں نا اس ظاہری محبت نا کہہ مقصد سا لیکن اپنے کلام وچ محبوب نال پیار نا اظہار کئی وار کیتا اے۔

سائیں صاحب نے عشق وچ محبوب نے جسم نی اگ موجود اے لیکن ہوس تہ جنسی آلودگی نہیہ اے۔ ایہہ اگ جنسی ہون نے باوجود بازاری تہ گھٹیا نہیہ اے۔ انہاں نے عشق وچ اک حد اخلاق تہ تہذیب برقرار اے جیہڑا انہاں نی شاعری کی فحاشی تہ عُریانیت توں بچالینی اے۔

الف: اچر نہ چھوڑساں تاہنگ تیری، چچر پریت اساہڑی بنی ہوئی اے
 چھہ عمر دی پتلی ہووے جیوں جیوں، مورکھ دل سمجھے شاید کھنئی ہوئی اے
 میخاں گڈیاں تیریاں محبتاں نیں، میری جان چوپا سڑی تئی ہوئی اے
 قادر یار شیشہ دل دا کٹ سٹیا، نگہ آپ دی ہیرے دی کنی ہوئی اے

الف: آ ڈیر، سٹ مائی نیر، ڈو ناٹ فیئر وفادار دلبر
 تیرے ہجر فراق دی اگ اندر، ٹیر ڈہلدے موسلا دھار دلبر
 پاڈی سک کے لائق وڈ ہوئی، وائی ڈو ناٹ یو گیو دیدار دلبر
 قادر بخش دیدار باہجوں عاشقاں دی، نائٹ گزردی کونٹ سٹار دلبر

الف: اُسر پُسر ماری جائے ساری جدوں ، دید اشتیاق مریڑ پیندی
 روون بائج چارہ کار نائیں ، دل وچ درد فراق دی چڑ پیندی
 تیرے ہجر جدائی نے ساڑ سٹیا ، کدھرے وصل دی مہہ کریڑ پیندی
 قادر بخش تیرے بائج سجاں ، سینے ٹھنڈ نہ ورق ہریڑ پیندی

الف: اٹھ چلیا ہیں ، کدوں فیہر ملسیں ، جاندی وار سجاں گلاں چار کر جا
 بہلا مڑ پردیس تھیں دیس آسیں ، پگا وعدہ تہ قول قرار کر جا
 ہتھ رکھ چھاتی ، رج لا سینے ، سڑدے دلاں نوں ٹھنڈا ٹھار کر جا
 قادر یار جانی تڑفاں تہ ملاں سینہ ، سانوں ارار یا پار کر جا
 پہاڑی نے اک ہور مشہور شاعر زمان چین جہاں نا تعلق آج نے پاکستانی مقبوضہ کشمیر تھیں
 اے انہاں نا کلام وی نایاب ہون نی وجہ توں انہاں نے اشعار وچ سائیں صاحب نے کلام نال
 مشابہت پائی جانی اے۔ اوہ اس بیت کی اسراں پیش کرنے ہن:

الف: اٹھ چلیوں فر کدوں ملسیں ، میرے نال سجاں گلاں چار کر جا
 پہلاں لا سینے نال گہٹ مینوں ، سڑنے دے نوں ٹھنڈا ٹھار کر جا
 کدوں آوسیں فر دل جانیاں دے ، میرے نال توں قول قرار کر جا
 کول بیٹھ زمان دے دو کہڑیاں ، گلاں پیار یا ہور دو چار کر جا
 انہاں نا ایہہ بیت تہ سائیں ہوراں نے بیت وچ آئی بیہہ نافرقت اے۔ اس گل نا کوئی
 واضح ثبوت بیہہ ملنا کہ بکھ بکھ دواں اک ہی منہوم کی بیان کیتا اے یا حقیقتاً ایہہ شعر کس نا اے یا
 کسے توڑ موڑ کری بیان کیتا اے۔

ب: باہروں نہ گسے کی نظر آوے ، عشق اگ کلیجڑے مچی ہوئی اے
 رمز ، درد ، محبتاں تیریاں دی ، تن من جان اندر خوب مچی ہوئی اے
 مستی شوق شراب دی قلب اندر ، سینے وچ اجاں توڑیں رچی ہوئی اے
 قادر یار دا راز نہ پہیت کڈھیا ، چچھا چھوڑیا نہ پہاویں کچی ہوئی اے

ت: تنگ اسیں اس زندگی تھیں ، تُسیں آؤ دلبر میری جان بن بن
 تن داماں رُل رُل ستیاناس ہويا ، تُسیں آؤ میرے استخوان بن بن
 گوشت تن کباب دل دعوت تیری ، تُسیں آؤ میرے مہمان بن بن
 قادر بخش سب مُلک ویران تُو دھ بن ، تُسیں آؤ کُہر دے مہمان بن بن

ت: توبہ توبہ اس عشق کولوں ، توبہ توبہ محبت یرانیاں تھیں
 سوہنے مُنہہ کولوں سو سو وار توبہ ، چھپ کے رہندے یار یگانیاں تھیں
 توبہ عہد وفا کولوں ، توبہ دلبر تیریاں عہد پیمانیاں تھیں
 قادر یار توبہ ہمت شوق کولوں ، توبہ دلبر اجکل بہانیاں تھیں

خ: خشک کیتی تن تن جان میری ، خشکی مغز وچ ہوئی جدائیاں تھیں
 لاگو لگدا نہ کھان پین مینوں ، پرے ہوئیاں میں ودھ سدائیاں تھیں
 شربت شیریاں تھیں نائیں مرض جاندی ، صحت ہوئی نہ کامل دوائیاں تھیں
 قادر یار نائیں تر ہوندا ، بانجوں وصل دے دُدھ ملائیاں تھیں

د: دل کہندا تیرے وچ پاواں ، گل دے ہار جانیں ، مت کُجھ ہور سمجھیں
 میرا دل کہندا تیری لے لواں ، پُئی پیار جانیں ، مت کُجھ ہور سمجھیں
 دل کہندا بیٹھ کے کراں ، تیرا انتظار جانیں ، مت کُجھ ہور سمجھیں
 رنج رنج کے کراں قادر یار ، تیرا انتظار جانیں ، مت کُجھ ہور سمجھیں

ک: کیوں تُساں پریت لائی ، جیکر دلبرا کُچھے تروڑنی سی
 تُساں آپ محبت گنوا اپنی ، دلوں کیوں یاد کُدھ چھوڑنی سی
 ڈور وعدہ وفا دو ٹک کر کے ، کدھرے گنڈنی تہ کدھرے جوڑنی سی
 قادر یار ناراضگی عمر رکھی ، سزا دے خفگی دلوں چھوڑنی سی

سائیں صاحب فی شاعری نا پہلا دور جدوں انہاں کی راجے رکھ بیتیاں وچ بحیثیت
گارڈ تعینات کیتا جتھے انہاں نے پیار فی بسمہ اللہ ہوئی، بلکہ اس کی شاعری نا ابتدائی دور آکھیا جانا
اے۔ دوران ڈیوٹی اک بانسری تہ اک لمی ڈانگ انہاں نے ساتھی سن۔ اکثر بانسری فی سُر نال
اپنے دل فی پہڑاس کڈھنے سن۔ روایت اے کہ اُسے علاقے وچ مال چارنی اک حسین جمیل گڑی
نے عشق وچ ایسی ڈوہنگی چھال ماری کہ اُس نے حُسن نے دیوانے ہو گئے۔ البتہ شروع شروع
وچ اوہ حُسن فی پری اپنے چہرے کی نقاب نال ٹہنگی رکھنی سی، جس نا ذکر اکثر انہاں نے کلام وچ
لبھنا اے، لیکن بانسری فی سُر نے ناگن فی طراں بلیں بلیں نیڑے آنے ورجبور کیتی تہ انہاں وی
ماندری بنی اپنے پٹھار وچ بند کر لئی تہ اوہ وی دیوانی بن گئی۔

الف: اس ویلے مُنہہ دہس پہناویں، جدوں لوک آئے مُنہہ گج لینا
اس ویلے تہ ہس کے بول ہرویں، جس ویلے کوئے تلے غضبوں گج لینا
اس ویلے چھاتی نال لا پہناویں، جدوں لوک آئے دُور تچ لینا
قادر یار کل توڑیں نہ جرن ہوندا، اسیں وصل تیرا جو اج لینا

ج: حد نقاب دی مُنہہ اگے، حد نظر زمیں اسماں توڑیں
حد ناز نزاکتاں حُسن دو دن، حد جسم دی ہووندی جان توڑیں
حد ہجر فراق دی نہیں ہوندی، حد ظلم دی جان اماں توڑیں
حد وصل اے قادر ہجر توڑیں، حد ہجر دی وصل جان توڑیں

د: دہس ہاں ایہہ قانون کیہڑے، پانت مُنہہ تے نقاب کیوں اے
ایسا خفیہ پیادہ کوئی مگر لایا، تن من وچ دیندا عذاب کیوں اے
تیرے واسطے ترسدے نین کاہنوں، جان سکدی دل بیتاب کیوں اے
قادر بخش دن رات وچ اگ بریوں، میرا ہوندا جسم کباب کیوں اے

م: مہر محبتاں و دودھیاں نہ جیکر ، مُنہہ تے رکھدی نقاب توں نہ
 ایڈا دَرْد فراق نہ زور کردا ، دُوروں چھپ کے دیندی عذاب توں نہ
 انتظاری اشتیاق نہ جوش و سدے وعدے لارے دے کردی خراب توں نہ
 قادر یار تینوں کدوں یاد رکھدا ، جے کر دیندی تَت تلخ جواب توں نہ

و: وعدے وفائی نوں لکھ لعنت ، فٹے مُنہہ اڑیا تیرے لاریاں دا
 کپاں بے وفائی دا نکت مُنڈھوں واہ واہ ، حیف اساڑیاں چاریاں دا
 ماراں گس جدائی نوں سو جوتا ، کراں مُنہہ کالا تیریاں اشاریاں دا
 قادر بخش اُس پُہر قے نوں ساڑ سٹیا ، جس کجیا مُنہہ پیاریاں دا

سائیں صاحب صرف محبت تہ نو جواناں نے شاعر نظر آنے ہین۔ کلام وچ ایسا
 لگنا اے کہ اوہ نو جواناں نے پیارنی ترجمانی کر رہے ہین۔ ہر دور نے کلام وچ غم، دکھ،
 دَرْد تہ ہجر فراق نے تیز چٹکھڑ چٹکنے نالے ماضی نیاں یاداں نی چھاں وچ لمی تانی تانی نی
 اے۔ پیار تہ محبت نی مستی وچ زمانے کی نظر انداز کرنے نی کوشش کرنے ہین، لیکن
 کامیاب میہ ہونے۔ بلکہ عشق نی اگ نے پہنا مڑ وچ سڑنے لیکن وصل نی ٹھنڈی ہوانی
 اُمید بڑی کھٹ و سنی اے۔ جسراں اُنہاں نے حالات زندگی توں پتہ چلنا اے کہ اُنہاں
 کی وی بہوں پیار لبھا بلکہ حُسن نی اوہ پری وی اُنہاں نی دیوانی سی لیکن کلام وچ ایسا ظاہر
 میہ ہونا بلکہ ہجر فراق نے دریا وچ رُہڑنے لہنے ہین۔ بعض صوفیاء عشق مجازی کی عشق
 حقیقی نی پہلی منزل دہسنے ہین لیکن سائیں صاحب نے کجھ اک شعراں کی چھوڑی باقی
 کلام وچ دوئی کبھی اشارہ ملنا اے۔ کیونکہ ہجر فراق والے اشعار نی تعداد زیادہ پائی جانی
 اے اس واسطے اس نے مفہوم کی ہر دو پہلو وچ تکیا جاسکنا اے۔

سائیں صاحب نے نیڑے عشق مجازی نی انتہاء مرمر کے جینا اے۔ اوہ مرنے

نیہہ بلکہ محبوب نی خاطر جینا چاہتے ہیں۔ انہاں نی آپ بیتی تہ عشق بیتی وچ غم نی اگ
نے پہنٹاڑ پین:

الف: اُس محبوب دی یاد اندر، بند بند میرے استخوان سڑ گئے
لے لے نام اُسدا میری چپھ کھس گئی، ایپر زندگی دے عنوان سڑ گئے
جل جل کے دل کباب ہويا، توں ہی توں کہہ کے جسم جان سڑ گئے
قادر یار نہ کدے خیال کردا، رو رو نین وی کر کر تہیان سڑ گئے

ب: بلبل کولوں کوئی نہ میں کہٹ عاشق، جیکر دلبرا گلاں دا باغ توں ہیں
اسیں سڑے پتنگ تھیں کہٹ کیہڑے، جیکر دلبرا جلوہ چراغ توں ہیں
اسیں عقل وانگوں رہساں وچ سنجری، جیکر دلبرا سر تہ دماغ توں ہیں
قادر یار میں بھی دل ہو رہساں، جیکر دلبرا دلاں دا داغ توں ہیں

ت: ترس ناہیں تینوں بے دردا، دیکھ عمر گزری اسماں روندیاں نوں
تینوں رحم نہ کر ہاں خیال اک، دن مدت بیت گئی ہنجواں چوندیاں نوں
کدی چچھیا نہ سدا احوال میرا، کئی سال گزرے در در بہونیاں نوں
قادر یار نہ معاف تقصیر ہوندی، چھولی اڈ دربار کھلوندیاں نوں

ث: ثبوت جدھرے دلبر دا لہدا، ادھرے دل دلیل نت دوڑ پیندی
ادھرے اکھیاں تکدیاں راہ اُس دا، منہہ دیکھنے دی جدوں لوڑ پیندی
چھاتی ملدیاں دن تہ رات گزرے، جدوں ہجر دی دل وچ مروڑ پیندی
قادر بخش چارہ تدوں نیہہ چلدا، جدوں درد محبت دی سوڑ پیندی

ج: جندرے دلاں دے کون کھولے، گنجی لے گیا میرا یار کدھرے
 غم سوز فراقاں دے بند اندر پہر یا، سینے دے رہیا پٹار کدھرے
 کس نوں دہساں اکھاڑ کے پھاڑ چھاتی، پہر یا درد دل دے اندر وار کدھرے
 قادر بخش دل دا محرم آپ دلبر، دل کدھرے تہ گنجی بردار کدھرے
 سائیں صاحب آکھنے ہین کہ جدوں عشق نیاں منزلاں طے ہو جانیاں ہین تہ سالکاں ور
 پوشیدہ راز کھل جانے ہین جیہڑے شریعت تہ تصوف نے مقصد ہین۔ اگر جذبہ عشق سچا و ہے
 صرف اسرار کائنات ہی نیہہ کھلنے بلکہ کائنات ناذرہ ذرہ فرما نبردار ہو جانا اے۔ انہاں نے کلام
 وچ درد سوز تہ تصوف نی ڈوہنگی چھاپ اے۔ تصوف نارنگ بڑے ہی روایتی انداز نال پیش
 کرنیاں آکھنے ہین:

ی: یوسف دا وزن بے ہوندا پورا، عشق مصر اندر اُس نوں تولدا کیوں
 جبکہ عشق خاموشی پسند کردا، انا الحق منصور نت بولدا کیوں
 پردہ ستر تنہائی منظور کردا، قبر سستی دی آ پنوں کھولدا کیوں
 قادر بخش قبول قیام ہوندا، مجنوں جنگلاں دے وچ رولدا کیوں

ق: قدم تیرے تہ دستار میری، میرے سرتے تیرا نعلین سوہے
 میرے چھاتی اُتے تیرے قدم سوہے، جیویں عرب کعبہ کونین سوہے
 خاکپا تیری اکسیر سُر مہ لگے، ایہو سُر مہ میرے نین سوہے
 قادر یار میں سائل مسنول تِساں، سدا تذکرہ فی ماتین سوہے
 سائیں صاحب نے اشعار وچ انہاں نے محبوب نی اک خاص تصویر لہی اے۔ انہاں نا
 محبوب کسے تصوّر راتی مخلوق نا نما سندنہ بیہ اے تہ نہ ہی محبوب حقیقی اے بلکہ اس زیمی ورا انسانی کردار
 اے، جیہڑے عام لوکاں ہاروں جسم، دل، دماغ تہ سارے اعضاء نے نال نال مست اکھاں تہ مٹھی
 زبان وی رکھنا اے۔ اوہ ادا تہ ناز نخرے نال چہو ٹھے قول قرار کری تر فانا دی اے۔

سائیں صاحب اپنے خوب صورت محبوب نی تعریف وچ بخل نال کم میہ لینے بلکہ اُس نے جسم کی خوبصورت چیزاں نال تشبیہ دینے ہن۔ انہاں جتنی وی تشبیہات استعمال کیتیاں ہن اوہ کسے ملا کوئی مخلوق توں میہ بلکہ ارض انسانی توں ہن۔

ت: تئیں بدلے تساندی نیت بدلی ، خود تساندی رنگت رُخسار بدلی
 بدل گئیاں اجکل تیریاں اکھیاں دو ، ہسنا کھیڈنا مٹھی گفتار بدلی
 بدل گئی محبت تہ حرص پہلی ، تاہنگ طلب کیوں طرز گفتار بدلی
 اجکل بدل گئے قول قرار تیرے ، دیکھو نیت کیوں نہ قادر یار بدلی

د: دند مکھانے تہ چپھ برنی ، لباں نرم جلیبیاں لال دلبر
 ٹھوڈی رس گلے لب گلاب جامن ، گل قند رخسار جمال دلبر
 نگ ریوڑی تہ متھا شکر پارے ، لڈو گن تہ چشم بوندن خال دلبر
 قادر یار تن حلوہ تہ ہتھ لچھیاں ، پیر پیڑیاں دے مٹھے تھال دلبر

ر: روسا ہوندا دو دن دا ، ساری عمر تئیں بس کہول دے او
 اک گل سو سو بار چھیڑیں ، متھے گھور پا کے خفا بول دے او
 تھوڑی گل دی بُہتی کیوں کرنی ، سکھنی پوند کر کے مغز کہول دے او
 کدے ہس کے نہ قادر یار بولیں ، پیاز ددھ وچ کچرک کچول دے او
 سائیں صاحب ظاہری حُسن نال عشق کرنے مجاز نے شہنشاہ تہ رومانی بیت گوشاعر ہن۔
 اوہ عشق نیاں منزلاں وچ اپنی نامرادی تہ محرومیاں ناشدیدا احساس پیدا کرنین۔ اکثر ہجر فراق
 نیاں انتہائی کٹھن منزلاں وچ رونا رونے ہن بلکہ ہمیشہ تڑفنے تہ بلکنے نظر آنے ہن۔ سائیں

صاحب عشق نی راہ وچ اپنا کوئی کہہ کہناٹ بیہہ دہسنے تہ نہ ہی کوئی تھانہ تحصیل تہ نہ ہی کوئی محکمہ جس
وچ شکایت کہتی جائے:

ع: عشق دے محکمے گئی میں ساں ، کیتے دعوے سُنے اپیل کوئی نہ
سارے مُلک پنجاب دے لوڑ رہی ہاں ، پُہرے حامی بنے وکیل کوئی نہ
سارے دفتر انگریزاں دے لوڑ رہی ہاں ، اس عشق دا تھانہ تحصیل کوئی نہ
قادر یار دل نوں آکھیں چھڈ دعوے ، اُتھے کوئی سبیل تعمیل کوئی نہ
پہلاں وی ذکر کیتا گیا اے کہ سائیں صاحب تہ زمان صاحب نے اشعار وچ کافی
مشابہت پائی جانی اے۔ اوہ اس بیت کی اسراں بیان کرنے ہین:

ع: عشق دے محکمے پائی عرضی اے ، پر ہوئی منظور اپیل کوئی نہ
پھری دفتر عدالتاں تھک گیا ، حامی پُہر دا میری وکیل کوئی نہ
فیر آکھیا دے نوں چھوڑ دعویٰ ، اُلٹا محکمہ اودھی تعمیل کوئی نہ
کتھے کراں اپیل زمان چنآں ، ظالم عشق دا تھانہ تحصیل کوئی نہ
سائیں صاحب پہناویں جے رند بیہہ سن لیکن انہاں نے کلام وچ کسے جگہ شراب نی محفل
نظر آئی اے۔ اوہ اپنے جذبات تہ محسوسات کی اشارے تہ کنایہ وچ پہلی پیش بیہہ کرنے،
سگوں اپنے دل و دماغ نی ہر کیفیت کی سدھے سادے الفاظ وچ پیش کرنے ہین۔ اوہ اپنی سچائی
تہ بے تکلفی نی خوبی نی وجہ توں پہاڑی زبان نے بیت گوشعراء وچ اک منفرد مقام رکھنے ہین۔
سائیں صاحب نے بیت نوجواناں نے دل وچ عشق نی کھڑلی پیدا کرنے ہین، جس وجہ توں
نوجواناں وچ ایہہ کلام زیادہ مقبول اے۔

ب: باہروں نہ کسے نوں نظر آوے ، عشق اگ کلچرے مچی ہوئی اے
رمز، دزد، محبتاں تیریاں دی ، تن من جان اندر خوب مچی ہوئی اے
مستی شوق ، شراب دی قلب اندر ، سینے وچ اجاں توڑیں رچی ہوئی اے
قادر یار دا راز نہ پہیت کڈھیا ، پچھا چھوڑیا نہ پہناویں کچی ہوئی اے

ر: راحت تیری خستہ حال اسپیں، میری سرت لے آکھاں نظام بن بن
 ساہنوں رائے پُہروسہ ہلال عید ہوسی، تئیں ملے ہو ماہ صیام بن بن
 تر نک نشے دی تشنگی دور کیتا، اجکل آ شراب دا جام بن بن
 قادر یار خزاں بوستان ساہڈا، آج موسم بہار گلغام بن بن

ز: زہدا توں گوشے بیٹھ جا کے، تینوں پتہ کی انہاں میخانیاں دا
 جا پڑھ نماز وظیفہ کر مار تسبیح، تینوں پہیت کی انہاں سیرانیاں دا
 گوشے بیٹھ جا ذکر کر جاگ راتیں، واقف توں نیہہ حال دیوانیاں دا
 قادر بخش اے کتھے ایمان زاہد، کتھے ایمان عاشق یگانیاں دا
 سائیں صاحب بڑے ہنس کھ خوش طبع تہ مزاحیہ شخصیت نے مالک سن۔ جدوں سائیں
 صاحب بمقام ڈینگلہ پونچھ رہائش پذیر سن تہ اک بزرگ عورت (بڈھی) شہر جارہی سی تہ
 سائیں صاحب کی اپنی عقیدت نی وجہ توں کچھیا کہ شہروں کجھ منگانا تہ دہسو۔ سائیں ہوراں دو
 پیسے دتے کہ شہروں عشق لے آیاں مگر بڈھی اپنی سادگی نی وجہ توں کچھیا کہ ایہہ کیہڑی دوکان
 وروں لہھسی تہ سائیں ہوراں اسراں فرمایا:

ج: جا بیوپاریا عشق لے آ، وکدا ہوسی کسے دوکان اُتے
 مینوں لوڑ پیا تولے دو تولے، وافر وکدا ہٹ جان اُتے
 پہلاں چُچھ آئیں اُتو کی کھانا، کن رکھیں گل تہیان اُتے
 قادر بخش پیڑاں شیراں دُور ہوں، آوے وصل اک وار جان اُتے
 زندگی نے سفر وچ جیہڑے واقعے پیش آئے، جو تکیا سُنیا ہور جو کجھ محسوس کیتا،
 انہاں جذبیاں احساساں کی نہایت سادے انداز وچ پیش کیتا، لیکن وچ بڑے ڈوہنگے

راز چھپنے سن:

د: درزیا سپہ کھاں زخم میرے ، قینچی ہجر دی کر گئی لنگار دل دے
چیر چیر سینہ لیر لیر کیتا ، پُزے ہوئے نی بے شمار دل دے
کُتر کُتر چھولا بہلا لا ٹانکے ، ٹوٹے ہوئے نی بے قرار دل دے
قادر بخش ترساں تڑفاں ملاں سینہ ، جان کب تہ غم ہزار دل دے

سائیں ہوراں اپنی شاعری وچ پہاڑی شاعری نی ادبی روایت کی اتم رکھیا اے۔ انہاں
نی شاعری اک بکھ نمونہ اے۔ پہناویں جے انہاں نی شاعری ناناواں رنگ اے، پراسل وچ اس
نے رنگ، معنی تہ مطلب وچ رومانی عصر موجود اے، جیہڑا عام شعراء وچ بڑا کہٹ دسنا اے۔
انہاں اندر شوخی تہ عاشق مزاجی نے ایجیا جنم تا کہ عشق تہ محبت نے متوالے بنی اپنی گل ناناظہار
شاعرانہ انداز وچ کرنے نی کوشش کیتی اے۔

الف: ایجیا دل نوں چرخ چڑھیا ، نہ بہہ سکاں تہ نہ بون ہوندا
جس دم بچھوڑے نے جوف دتا ، نہ ہس سکاں تہ نہ رون ہوندا
ایسی انتظاری ہوش ماری ، نہ جاگ سکاں تہ نہ سون ہوندا
قادر یار توں میرا آرام کھڑیا ، نہ بہہ سکاں تہ نہ کھلون ہوندا
سائیں ہوراں ناک اک شعر ڈوہنگیاں رمزاں نال پھیر ماحول وچ لارے کھانا
اے۔ سائیں ہوراں جدھر نظر پھیری تہ سماج نی دکھنی رگ کی پکڑی بہترین نبض شناسی ناکم کیتا۔
فطرت نے مناظر تہ انسانی کرتوتاں کی اسراں ہسنے کھیڈنے پیش کیتا کہ ہر انسان نے اپنی زبان
وراں شعراں کی گنگنا شروع کیتا بلکہ ہر اک اپنی دکھنی رگ سمجھی۔

سائیں ہوراں اپنی زندگی نے اوکھے سفر بچ نامراد غماں نی پنڈاں کی اسراں کلاوے مارے کہ ہراک نے اپنا ہی دکھ سمجھیا۔ انہاں رکھ بتیاں نے عشق نا اسراں سیک پنا کہ ساری دُنیا نالوں بے نیاز ہوئی محبوب نے بھروچ ہر ویلے رونا روایا۔ البتہ ایہہ ڈم حالوں مگہ ہی بیہہ سا کہ راجہ نے محل وچ پھرونے بلنی ور ہورتیل سٹی بلتم پھڑکایا جس نے پہنا مٹنا سیک حالوں وی کلام وچ تیش دینا اے۔ لیکن ایہہ دُوے عشق مجازی نی ناکامی توں بعد سائیں صاحب کی عشق حقیقی نے سیک نا ایسا داغ لگا کہ راجہ نا دربار چھوڑی جنگلاں نا رُخ کیتا تہ مجذوبی حالت وچ ڈینگلہ گراں نے جنگل وچ دُنیا توں بے نیاز ہوئی پناہ لئی۔ اکثر روایات ہین کہ جنگل وچ بالکل ننگی حالت وچ اک بوٹے پٹھ قیام کرنے سن تہ نیڑے جانے آ لے لوکاں کی پتھر مارنے تہ گالاں وغیرہ کڈھنے سن؛ جس وجہ توں لکڑیا پتر لیا نے والے لوکاں واسطے مشکل ہوئی گئی۔ اتفاقاً اک روز پیر عطر شاہ صاحب موضع دھندک آکھوڑیاں نا اپنے مریدین وچ گراں ڈینگلہ اندر تشریف آوری ہوئی تہ لوکاں شکایت کیتی کہ اک مجذوب نے ڈاڈھی جان ستائی ہوئی اے؛ لیکن پیر صاحب موقع ور جائی سائیں صاحب نال ملاقات نی خواہش نا اظہار کیتا تہ مریدین سمیت سائیں صاحب کول چُجے؛ مگر سائیں صاحب دُروں تکی اظہار کیتا کہ حضرت میرے نیڑے بیہہ آنا کیوں جے میں بے سطر ہاں تہ سادات نے سامنے میرا حیا ضروری اے۔ مگر پیر صاحب اک چادر پھینکی تہ سائیں ہوراں پردہ کیتا۔

بعض نا کہنا اے کہ سائیں صاحب کول اس ویلے قلم تہ کاغذ موجود سن جس وراپنے کافی اشعار لکھے نے سن۔ اس ملاقات توں بعد سائیں صاحب کافی عرصہ پیر صاحب نی صحبت وچ رہے تہ اک روحانی سلسلہ شروع ہو گیا تہ بعد وچ پیر حبیب اللہ شاہ صاحب تہ بابا لاروی صاحب نی خدمت وچ رہے تہ اسراں ایہہ روحانی سلسلہ بدھنا رہیا۔

سائیں صاحب روحانیت نے نال سماج وچ ہر طراں نیاں برائیاں وروی سخت ڈوہنگی نظر رکھنے تہ ہر طراں نے موضوع کی چھیڑی اپنے کلام نے ذریعے منظر عام وریاں نے نی کوشش کیتی۔

ک: کسٹم پولیس، جنگلات، چوکی، پونچھ لٹ کھاہدی پٹواریاں نے خلقت لٹ گئے نمبردار رل مل، لوک تنگ کیتے ذیلداراں نے سنگی لائی اے خوب ڈکانداراں، رس چوس لیا شاہ پٹواریاں نے قادر بخش ہويا پونچھ دا جہن اوکھا، مارے کبیر شکار شکاریاں نے سائیں ہوراں فناہ نیاں منزلاں طے کرنیاں شروع کیتیاں تہ دنیا نالوں لاتعلقی کری عشق نیاں اوکھیاں منزلاں نی ڈوہنگی ڈاب وچ چھال ماری، جس ناکنڈا میہہ سناسا۔ عشق وچ خود کی محبوب توں کم تر سمجھنے تہ محبوب نیاں تعریفاں نے پل بدھنے نظر آنے ہن۔ اصل وچ انہاں کی عشقی حقیقی نی شراب نے نشے مست کری چھوڑیا سا۔

ت: توے تھیں اسیں نہ کہٹ کالے، جے توں یوسف تھیں ودھ حسین ہوویں جلمسان تھیں اسیں تہ کہٹ ناہیں، جے توں پری پیکر نازنین ہوویں دہس اسیں گرہن تھیں کہٹ کیہڑے، جیکر توں وی مہ جین ہوویں قادر بخش نہ کہٹ اسیں قصیاں تھیں، جیکر توں وی سورہ لیسین ہوویں سائیں ہوراں پونچھ نی مظلوم عوام غلامی نے دور وچ انہاں ور ظلم و ستم ہونے اپنیاں اکھاں تکی اتھے نے حکام توں ڈاہڈے تنگ آئے تہ پونچھ کی چھوڑنے ور مجبور ہوئی گئے۔ اوہ اتھے نی بے رُخی تہ بے مروتی کی اسراں بیان کرنے ہن:

س: سیکے شاہی مچی پونچھ اندر، گیا عدل انصاف قانون پونچھوں حاکم راشی تہ رعیب کنگال ہوئے، فتنے ظلم جاگے گوناگون پونچھوں چور چوریاں کر کے چھپ جانڈے، کوئی پتہ نہ چلے مضمون پونچھوں انھی نگری تہ اتھے بے عدل راجہ، قادر بخش چل بسینے بیرون پونچھوں سائیں صاحب اسویلے انگریزی تعلیم نی وی کافی جانکاری رکھنے سن بلکہ انہاں اپنے

کلام وچ اک مشکل ترین فن وروی طبع آزمائی کیتی، جیہڑی شاید ہی گسے شاعر وچ موجود ہے:

ن: نہ لائٹ پلے آن کائٹ بہتے، وے رائٹ کیہڑا دہسو پہلیاں میں
 ویکھ کے بسٹ تینوں عرصہ رسٹ کیتا، فارگٹ نہ ہی رو رو چلیاں میں
 نہ ہی سلیپ تہ اکھیاں ویپ جاری، سینہ فش وانگوں ہو یا جلیاں میں
 مخفی لطف تہ ظاہری کہو قادر، بائی گاڈ پیوپل اوں گلیاں میں
 اصل وچ سائیں صاحب اک بڑے مزاحیہ مزاج نے مالک سن۔ انہاں نے مزاحیہ قصے
 بہوں مشہور ہین۔ لیکن مزاحیہ کلام وچ وی کوئی کسر نیہہ چھوڑی۔

ن: نمک مرچاں تڑکا اساں وچ نہ، ٹسیں گرم مسالڑے دار رتاں
 اساں میل کچیلڑے بھیس رکھے، ٹسیں پہنے کئی ہار سنگھار رتاں
 اساں دھاریا جوگ بھبھوت مل لئی، ٹساں سُر مہ ستھا سُرخی نار رتاں
 قادر بخش اک تھیں دل رنج گیا، ٹسیں رکھ دے رت سو بار رتاں
 سائیں صاحب نے ہر طراں نے موضوع کی شاعری نارنگ چڑھائی اس انداز نال سماج نی عکاسی
 کیتی اے جیہڑا عام شعراء نے وس نی گل بیہہ۔ بلکہ اسے وجہ توں ہوراں شاعران توں اُتم ہین۔
 سائیں ہوراں نے کلام وچ سب توں بڑی خوبی ایہہ پائی جانی اے کہ سارے کلام وچ رومانیت نا
 عنصر لھنا اے، جس وجہ توں باقی شعراء توں کجھ انداز بیان اے۔

راجہ نذر بونیاری: شخصیت تہ فن

سدا بہار دیکیں اس باغے کدے خزاں نہ آوے
 ہوون فیض ہزاراں تا میں ہر پہنکھا پھل کھاوے

راجہ نذر بونیاری: ایہہ ناں سُن دیاں ہی ہک پُرکشش شخصیت دے مالک ہک خوبصورت
 لب لہجے تہ سچے تہ سٹھرے خیالاں دے نثر نگار ہور ہک بے باک تہ غیر جانبدار صحافی دی تصویر
 اکھیاں سامنے آگیندی ہے۔ نذر صاحب ہک سوہنے نثر نگار ہن جنہاں سُن اپنی تحریر دے جادو نال
 افسانہ نگاری تہ تحقیق و تنقید تھیں علاوہ صحافت دے میدان بچ وی کامیابی حاصل کیتی ہے ہور پڑھنے
 والیاں کو متاثر کیتا ہے۔ پہاڑی تہ اُردو افسانہ نگاری دے تعلق نال اوہ کسے تعارف دے محتاج نیہہ۔ اوہ
 ہک لے عرصے تھیں لکھدے آ رہے ہن ہور بغیر کسے تھکاوٹ تھیں انہاں دا سفر جاری ہے۔

راجہ نذر بونیاری ہوراں دا اصلی ناں عبدالقیوم خان ہے۔ انہاں دی پیدائش ترکانجن
 بونیاری ضلع بارہمولہ بچ ہوئی۔ انہاں دی تاریخ پیدائش سکول ریکارڈ دے مطابق 2 جنوری 1949ء
 ہے۔ 1954ء بچ اوہ مقامی پرائمری اسکول بچ داخل ہوئے۔ اٹھمیں جماعت دا امتحان ٹڈل سکول
 بونیاری تھیں پاس کیتا۔ 1963ء بچ سرکاری ہائی اسکول بونیاری تھیں میٹرک کیتی۔ ڈگری کالج
 بارہمولہ تھیں بارہویں پاس کیتی۔ اگے کچھ کے بطور مدرس کم کیتا۔ ملازمت دے دوران
 گریجویٹیشن پوسٹ گریجویٹیشن تہ بی۔ ایڈ دیاں ڈگریاں حاصل کیتیاں۔ 2007ء بچ بحیثیت
 صدرالمدیر سکدوش ہوئے۔ نذر صاحب ہک خاموش تہ پُرسکون مزاج رکھدے ہن۔
 چہرے تے معنی خیز مسکراہٹ تہ سنجیدگی دے نال نال کلام بچ گہرائی تہ سنجیدگی وی دکھنے کو ملدے

ہے۔ انہاں دی شخصیت ہک پُہرے دے پہنا نڈے دی طراں ہے جیہڑا نہ چھلکدا ہے نہ بجدرا ہے ہور نہ ڈھلدا ہے۔ جناب نذر بونیاری ہوراں دی شخصیت بارے نامور محقق گلوکار جناب عبدالرشید قریشی صاحب لکھدے ہین!

”راجہ نذر بونیاری کو پہلی نظر پنج سیاننا یا پچاننا عام آدمی دے بس دی گل نیہہ سوائے انہاں دے دوستاں تہ تعلق داراں دے۔ انہاں دا اعلیٰ چہرے دی معصومیت یا پُرسکون چال ڈھال کسی وی طراں انہاں دے خیالات دی غمازی نیہہ کردی۔ اُن دے مُنہہ تھیں نکلدے بولاں دی سادگی تہ ٹھہراؤ پنج بڑی لذت ہے۔ پہلی وار ملاقات کرنے والا شخص انہاں دی پُرسکون طبیعت تہ چہرے تے چھائی دی سنجیدگی کو دکھ کا قطعاً ایہہ اندازہ نیہہ لاسکدا کہ ایہہ شخص راجہ نذر بونیاری ہوسکدا ہے۔ جیہڑا کئی زباناں یا بولیاں دا مرکب ہے“

(شیرازہ پہاڑی دسمبر 2014 صفحہ 146)

نذر صاحب ہوراں جدوں لکھنا شروع کیتا تہ پہلے مفرد تہ بعد پنج مجاز دے قلمی ناواں نال لکھیا۔ مگر بعد پنج نذر دے قلمی ناں نال اپنیاں تحریراں پیش کیتیاں تہ ایہہ ناں ہی انہاں دی شناخت بن گیا۔ جتھے تک انہاں دے ادبی سفر دا تعلق ہے۔ ایہہ سفر سکولی تعلیم دے دوران ہی شروع ہو گیا دا آسا۔ سکول دے ادبی تہ تمدنی پروگراماں پنج دلچسپی نال حصہ کھندے رہے۔ تخلیق دارُجان پہلاں تھیں ہی موجود آسا۔ عمر تہ تعلیم و تربیت دیاں پوہڑیاں چڑھدیاں انہاں دے اندر دا ادیب وی جوان ہون لگا۔ اپنے ادبی سفر دی شروعات بارے اوہ خود لکھدے ہین:

گورنمنٹ ہائی اسکول بونیاری پنج طالب علمی دا زمانہ ماہڑی زندگی دا سنہری دور آسا۔ جتھے ملو ادبی تہ ثقافتی سرگرمیاں پنج شریک ہونے دے سچ سوہنے موقعے میسر آئے۔ جنہاں ماہڑے اندر تہذیبی ثقافتی ہور غیر نصابی سرگرمیاں کو عروج پُڑ پُچائے دے سلسلے پنج ہک ایہی جلا بخشی جسدی لوئی پنج میں آج دی تاریخ تکرر جیند اہاں۔

راجہ نذر بونیاری ہوراں دے بقول انہاں دا پہلا اُردو افسانہ 18 مارچ 1964ء کو ریڈیو کشمیر سرینگر دے پروگرام ”خرم“ بچ نثر ہویا۔ عبدالرشید قریشی صاحب دی تحقیق دے مطابق اس تھیں پہلیاں انہاں دا ہک مضمون ”بندہ مزدور کو جا کر میرا پیغام دے“ جموں دے ہفت روزہ اخبار ”زادراہ“ بچ شائع ہویا۔ ”دو مضمون“ ہاپت کھائی کی سیر“ روزنامہ ”خدمت“ بچ قسط وار شائع ہویا۔ ہک ہور مضمون وی کافی مشہور رہیا جس دا عنوان ہے۔ ان ہاتھوں کی تعظیم کرو۔“

ابتداء بچ راجہ صاحب سُن صرف اُردو بچ ہی اپنے خیالات دا اظہار کیتا ہور اُردو زبان ہی انہاں دی تخلیقات دی زبان رہی۔ انہاں دیاں عام ابتدائی تخلیقات اُردو بچ ہین۔ اُردو افسانہ نگاراں بچ انہاں مقام پیدا کیتا ہور اوج وی اوہ اُردو افسانہ نگاری دے تناظر بچ جموں و کشمیر دے اہم افسانہ نگار ہین۔ نذر بونیاری ہوراں دے ادبی سفر بارے جناب عبدالرشید قریشی صاحب اپنے اک مقالے بچ اس طراں رقمطراز ہین!

”انہاں دی باضابطہ ادبی زندگی دا آغاز 1967ء بچ ہویا جدوں انہاں دا افسانہ کلائمکس برصغیر دے اُس وقت دے مشہور جریدے بیسویں صدی بچ شائع ہویا۔ بیسویں صدی دے رسالے بچ انہاں دے چھ افسانے ہکی تسلسل نال شائع ہوئے، رسالہ بیسویں صدی سُن راجہ نذر بونیاری دے ادبی کردار کو برصغیر بچ بڑی شہرت تہ عزت بخشی۔ اس عزت افزائی دے بعد ملک دے دوئے جریدیاں مثلاً روپی، شمع، ہما، شبستان، باجی وغیرہ بچ انہاں دے مضمون چھپدے رہئے۔ غرض ایہہ کہ مضمون نگاری تہ افسانہ نگاری بچ راجہ نذر بونیاری داناں برصغیر دے شہرت یافتہ افسانہ نگاراں بچ ہک منفرد مقام رکھدا ہے۔“

(شیرازہ پہاڑی جنوری 2014ء صفحہ 47)

راجہ صاحب دے بقول انہاں سُن ابتداء بچ اُردو دے چوٹی دے افسانہ نگاراں تھیں متاثر ہو کے لکھیا۔ جنہاں بچ خواجہ احمد عباس احمد ندیم قاسمی، کرشن چندر، حسن نظامی، عصمت چغتائی راجندر سنگھ بیدی، سجاد حیدر بیلدرم،

قرۃ العین حیدر وغیرہ شامل ہیں۔ انہاں دے مطابق کرشن چندر دیاں ناولاں، شکست تہ میری یادوں کے چنار، دیاں کرداراں تھیں انہاں لکھنے دی تحریک حاصل کیتی۔ جس دے نتیجے پنج انہاں دے پنج افسانوی تہ انشائیاں دے مجموعے وجود پنج آئے۔ مذکورہ بالا افسانہ نگار ترقی پسند تحریک دے زیر اثر لکھدے آسے۔ اس طراں راجہ نذر بونیاری وی ہمیشہ محنت کشاں تہ مزدوراں دی ترجمانی کردے ہیں۔ اوہ عام محنت کش دیاں مجبوریاں، لاچاریاں کو محسوس کردے ہیں ہور اس درد کو اپنی لکھتاں پنج بیان کر کے معاشرے کو ہک خاص پیغام دیندے ہیں۔ اس طراں اوہ اپنی لکھتاں دے موضوعات سماج دے کمزور طبقے تھیں کہندے ہیں۔ راجہ نذر بونیاری ہوراں دے افسانے فن تہ فکر دے لحاظ نال معیار دی بلندی تہ فائز ہیں۔ انہاں دیاں لکھتاں پنج عام انسان دیاں مجبوریاں، کیساناں دی محنت کشی، مزدور دی جفاکشی غریب دی لاچاری ہور ساہوکاراں دے ذریعے انہاں دا استحصال جے موضوعات نظر ایندے ہیں۔ انہاں دے موضوعات اپنے ماحول تہ مٹی نال جڑے دے ہیں۔ اوہ سماج کو حقیقت دی عینک نال دکھدے ہیں۔ مشہور ماہر اقبالیات پروفیسر جگن ناتھ آزاد ہوریں راجہ نذر بونیاری ہوراں بارے لکھدے ہیں۔ کہ اوہ نذر بونیاری ہوراں کو ذاتی طور تے ہک اُبھر دے کہانی کار تہ صحافی دے بطور جانندے ہیں اوہ لکھدے ہیں کہ راجہ صاحب دیاں کہانیاں دے کردار آس پاس دے ماحول دی پیداوار ہوندے ہیں تہ چراغ حسن حسرت دے بعد اس سرزمین تھیں راجہ نذر بونیاری داناں سُنیاں۔

(بحوالہ عبدالرشید قریشی شیرازہ پہاڑی)

جلد 35 شماره 5- 2014 صفحہ 48

سماج پنج نا برابر ہی ہمیشہ تھیں ہی سماج دے نال نال رہی ہے ہور اس برابر دی چکی پنج کتنے ہی لوکاں دے جذبات احساسات، حسرتاں تہ اُمیداں تہ ارمان پہنچا لے گئے ہیں۔ ادیب

تہ شاعر حساس جذبات رکھدے ہیں ہور ہمیشہ اس نا برابری دے خلاف بولدے تہ لکھدے رہتے
ہین۔ اوہ اپنی ذات کو سامنے دکھ کے پوری انسانیت دی گل کردے ہین بقول میاں محمد بخش صاحب۔

درد لگے تاں ہائے نکلے کوئی کوئی رہندا جر کے

دلبر اپنے دی گل کریئے ہوراں نو مُنبہ دھر کے

سماج دے کمزور طبقے دے حقوق دی پامالی، نا انصافی تہ استحصال دے خلاف لکھاریاں
ہمیشہ رد عمل دا اظہار کیتا ہے۔ اس قسم دے موضوعات نذر صاحب دیاں لکھتاں بچ جانی جانی نظر
ایندے ہین۔ سماج دے کمزور طبقے نال ہمدردی تہ محنت کشاں نال محبت انہاں دیاں لکھتاں
دے خاص موضوعات ہین۔ اہ سماج دا خوب مشاہدہ کرنے دا ہنر رکھدے ہین ہور ہر اس
مشاہدے کو بڑی فنکاری نال پیش وی کردے ہین۔ راجہ نذر صاحب دے فن بارے ڈاکٹر صابر
مرزا صاحب لکھدے ہین!

” راجہ نذر بونیاری نی جاگئی اکھیں، سوچ تہ فکر نی گہرائی نالے فن نی

چا بکدستی غریباں نے مسائل کی تکیا۔ انہاں کی غور و خوض نی نظر تھیں کدھی تہ اپنی

مہارت نال افسانیاں بچ بُیا ہور حقائق کی من و عن پیش کیتا ہے۔“

(شیرازہ جلد 36 شمارہ 1-2014 صفحہ 27)

راجہ صاحب دیاں تحریریاں پڑھ کے بخوبی اندازہ ہو گیندا ہے کہ اوہ ہک درد مند دل
رکھدے ہین۔ جیہڑا محنت کشاں تہ کمزوراں دی حالت تے تڑفدا ہے ہور ہمیشہ انہاں دی فلاح
تہ بہتری بارے فکر مند رہندا ہے۔ اوہ آکھدے ہین کہ انہاں ہمیشہ محنت کش تہ غریب طبقے نال
محبت کیتی ہے ہور مظلوم دی حمایت کیتی ہے۔ پہنائویں اوہ کسے وی طبقے نال تعلق رکھدا ہووے۔
پروفیسر ڈاکٹر جہانگیر دانش صاحب نذر بونیاری صاحب دی افسانہ نگاری بارے اس
طراں رقمطراز ہین:

نذر بونیاری سُن اپنے افسانوی سفر بچ واقعیت کو ہر جانی افسانوی حُسن

ہور دلکشی دے تابع رکھیا دا ہے ہور اسی واسطے کردار نگاری، واقعہ نگاری ہور

جذبات نگاری جتنے ہر طرف زندگی دی گہرائیاں تھیں اُبھر کا نکلدی ہے اُتھے ہی
 انہاں سبھاں بچ ہک خاص گل ایہہ ہے کہ اُنہاں بچ احساس ہو تخیل دا بوجھل پن
 یا تھکا دینے والا احساس نیہہ۔“

(شیرازہ پہاڑی جلد 35 شمارہ 1 سال 2013 صفحہ 10)

راجہ صاحب دی افسانہ نگاری دے موضوع تے کافی لکھنے دی گنجائش ہے۔ اس موضوع
 کو مختصر کر کے ایہہ گل دہساں کہ اُنہاں دے افسانے ماہنامہ بیسویں صدی تھیں علاوہ جہاں
 جریدیاں بچ شائع ہوندے رہے اُنہاں بچ شب خون، شاعر، تراش، آج کل، پرواز، لگن،
 افلاک تہ کئی ہور اخبار تہ جریدے شامل ہن۔ جموں و کشمیر دے کئی مشہور اخبار ریاستی کلچرل
 اکیڈمی دے رسالے شیرازہ بچ اوہ لگاتار لکھدے ہن۔ ریڈیو تہ دور درشن تھیں اُنہاں دے کئی
 افسانے نشر ہوئے ہن۔ اس تھیں علاوہ اُنہاں ریڈیو تہ دور درشن دے پروگراماں بچ اینکرنگ وی
 کیتی ہے۔ اُنہاں ریڈیو تے پہاڑی بچ گیت وی گائے ہن۔

صحافت دے میدان بچ وی اُنہاں قدم رکھے۔ اس شعبے بچ ڈپلومہ وی کیتا۔ پہلے مضمون
 نگار دے طور اُپر مختلف اخباراں نال وابستہ رہے۔ اُنہاں دے بقول اُردو دے دُواں
 اخباراں طروز نامہ پولیٹیکل ٹائمز ہور ”صدائے کشمیر“ دے مدیر رہے۔ رسالہ علم و دانش دے
 اعزازی مدیر دے طور وی کم کیتا۔ اوہ رسالہ ”عقاب“ دے مدیر تہ سرپرست اعلیٰ وی آسے۔
 اخبار چنار دے ایڈیٹر دے بطور وی فرائض انجام دتے۔ روز نامہ چٹان تہ روز نامہ پکار بچ شائع
 ہونے والے اُنہاں دے مضامین قارئین دی دلچسپی دا مرکز رہے ہن۔ راجہ صاحب جموں و کشمیر
 دے ہک اہم کالم نگار ہن۔ اُنہاں دیاں تحریراں بچ ظرافت دی موجودگی دی وجہ نال عام لوک
 اُنہاں کو کافی پسند کردے ہن۔ اُنہاں انشائیے بچ اپنیاں لکھتاں پیش کر کے قارئین کو متاثر کیتے۔
 مختلف رسالیاں تہ جریدیاں بچ اُنہاں دے سینکڑاں مضمون تہ افسانے شائع ہوئے ہن
 ہور ایہہ سلسلہ تاحال جاری ہے۔ اُنہاں سُن اپنے افسانے انشائیے، تحقیق، سفر نامے مجموعیاں دی
 صورت بچ شائع کر کے پیش کیتے ہن۔ نومبر 2019ء تک اُنہاں سُن اپنی تصانیف دی تعداد 9

دہسی ہے۔ ایہہ سارے مجموعے اس گل دی عکاسی کردے ہن کہ راجہ صاحب بیک وقت مچ ساریاں صلاحیتاں دے مالک ہن ہور انہاں صلاحیتاں کو استعمال کر کے انہاں سُن اُردو تہ پہاڑی ادب بچ قابلِ قدر کم کیتا ہے۔ انہاں دی تصانیف دی فہرست اس طراں ہے۔

- 1 ”دوسرا آدم“ پہلا افسانوی مجموعہ (اُردو) اشاعت 1971ء
- 2 ”یہ کس کی لاش ہے میرے کفن میں“ افسانوی مجموعہ اُردو اشاعت 1987ء
- 3 ”بانجھ ماں کا بیٹا“ افسانوی مجموعہ اُردو اشاعت 2007ء
- 4 ”لعل دے بنجارے“ (میاں محمد بخش صاحب دی حیات تہ کارنامے پہاڑی 2016ء ناشر کلچرل اکیڈمی۔
- 5 ”سیرت النعمان“ (علامہ شبلی نعمانی دی کتاب دا پہاڑی ترجمہ 2017ء ناشر کلچرل اکیڈمی۔
- 6 ”نہمل“ پہاڑی زبان و ادب تے تنقیدی مقالے 2017ء ناشر (پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی)۔
- 7 ”مٹھی نچھ“ پہاڑی انشائیاں دا مجموعہ اشاعت 2017ء
- 8 ”دل نامہ“ اُردو انشائے۔
- 9 سفر نامہ ”شار دا پیٹھ“۔ ہک ہور سفر نامے داوی ذکر لکھدا ہے۔ سفر نامہ پاکستانی مقبوضہ کشمیر۔

اتنے اچے درجے دا قلم کار ظاہر ہے کہ شاعری بچ وی طبع آزمائی کر سکدا آسا مگر انہاں اُس پاسے خاص توجہ نہیہ کیتی۔ اِکا دُکا اشعار شاید لکھے ہون۔ جناب عبدالرشید قریشی ہوراں انہاں دیاں دُواں نظماں دی گل کیتی ہے۔ ہک دا عنوان شاعر تہ دوئی دا پنوکڑ ہے۔ نظم شاعر دا ہک بند اس طراں ہے۔

میں ہک سدھاسادہ شریف جناں

میں ہیریاں پھیریاں نہ مندا

میں ہتھکھن کے ترلے کرداں

مگو شاعر وائر نہ بنا یارا

میں تو ہڑیاں پولاں دا گارا

ایہہ بند پڑھ کے اندازہ ہو سکدا ہے کہ انہاں کو شعر گوئی نال کتنی دلچسپی ہے۔ بہر حال اگر اوہ ہک اچے درد جے دے شاعر ہوندے تہ فر پہاڑی کو شاید اتنے اچے درجے دانتر نگار نہ لبھدا۔ راجہ صاحب سُن ادب تہ صحافت دے تعلق نال کئی مکاں دے دورے کیتے ہین ہور انہاں مکاں دی ثقافت تہ طرز زندگی کو ڈٹھا ہے۔ اس طراں انہاں دے تجربے تہ علم بچ قابل قدر اضافہ ہوندارہیا ہے۔ انہاں دے غیر ملکی سفر اں دا احوال اس طراں ہے۔

1 ازبیکستان مارچ 1971

2 بنگلہ دیش مارچ 1972ء

3 نیپال فروری 1992ء

4 پاکستان۔ پہلا سفر 1987ء گل ملا کے 28 مرتبہ پاکستان دا سفر کیتا۔

5 افغانستان 1987ء

6 سعودی عرب 2007ء برائے حج

7 سعودی عرب 2016ء

8 تھائی لینڈ 2009ء

10 ترکی 2017ء

راجہ صاحب کو ایہہ شرف حاصل ہے کہ انہاں سُن مختلف شخصیات نال ملاقات کیتی ہے۔ انہاں بچ شری مرارجی ڈسائی سابقہ وزیر اعظم ہند۔ بے نظیر بھٹو۔ بخش غلام محمد، شیخ محمد عبداللہ، جی۔ ایم صادق تہ ہور کئی راہنما شامل ہین۔ شعراء تہ ادباء بچ جوش ملیح آبادی، کرشن چندر سلمی صدیقی، عصمت چغتائی، بیگم فیض احمد فیض، فراق گورکھپوری، مجاز سکھوتی، احمد جمال پاشا، ڈاکٹر کمال صدیقی تھیں علاوہ برصغیر دے نامور ادباء تہ شعراء نال ملاقات کیتی ہے جنہی تفصیل واسطے کافی وقت درکار ہے۔

اعزازات: ہک بڑے ادیب ہونے دے نال نال راجنڈر بونیاری ہوریں ہک سماجی کارکن وی ہن ہور سماجی خدمات حوالے نال وی پیش پیش رہے ہن۔ اوہ ضرورت منداں دی مدد کردے ہن ہور انہاں دی آواز کو اعلیٰ مقام تک پہنچا کے مشکلات دا ازالہ کرنے نچ کچھ نیہہ رہندے۔ اوہ کئی غیر سرکاری تنظیمیں دے ذریعے وی ضرورت مند تہ غریب عوام دی معاونت کردے ہن۔ عوامی مسائل کو دکھنے ہور انہاں کو حل کرا لے دے حوالے نال اپنا وقت صرف کردے ہن۔

راجہ صاحب کو محنت کش مچ ہی عزیز ہن۔ کھیتی باڑی دا پیشہ انہاں کو انتہائی پسند ہے۔ محنت دی کمائی دی رٹی نال محبت ہے۔ کھیتاں دی مٹی نال پیار ہے متحرک رہنا تہ کھیڈاں نچ حصہ کہننا انہاں دے نزدیک انتہائی ضروری ہے۔ تخلیقی ذہن کو عظیم سمجھدے ہن۔

ادب دے بارے انہاں دا نظریہ ایہہ ہے کہ ادب برائے زندگی دا اصول بہتر ہے ہور اوہ اسی نظریے دے زیر اثر لکھدے رہے۔ ترقی پسند رجحانات کو تحریریاں نچ برتنے دے قائل ہن۔

انہاں کو اپنی روایات، ثقافت تہ تاریخ نال بڑی محبت ہے۔ اس گل دا احساس دی ہے کہ نویاں نسلاں اپنی شناخت تھیں دور ہور ہیا ہن۔ زمینداری تہ مالداری چھوڑ کے صرف بزار دی طرف نظر ہے۔ طرز زندگی نچ تبدیلی دا اثر زبان و ادب تے پئے رہیا ہے۔ مطالعے دا شوق کھٹ گیا ہے ہور صرف موبائیل تہ کمپیوٹر نچ دلچسپی رہ گئی ہے۔ موصوف کو زندگی دا بہت بڑا تجربہ ہے۔ انہاں سُن زندگی نچ کئی اُتارو چڑھاؤ ڈٹھے ہن۔ کئی چھانواں وی ڈٹھیاں ہن تہ تہپاں وی چھلیاں ہن۔ انہاں مرحلیاں تھیں لگھ کے اوہ اس مقام تے پہنچ کے جو ڈٹھا، محسوس کیتا۔ سارے مشاہدے اپنی لکھتاں دی شکل نچ محفوظ کیتے ہور سوغات دی شکل نچ اسماں کول موجود ہن۔ انہاں پھلاں دی خوشبو نچ نویں نسل اپنے ماضی کو ہونڈنے دے نال نال اپنے روشن مستقبل دے بارے وی سوچ سکدی ہے۔

اتنی بڑی شخصیت بارے لکھنا راقم جے کم علم فرد واسطے کافی مشکل کم ہے۔ انہاں دی شخصیت دے کئی پہلو بیان نیہہ ہو سکے۔ اسکو ماہری کم مائیگی سمجھو، ایہہ کم فاضل محقق ہی کر سکدے ہن۔ راقم انہاں بارے جو کجھ پڑھیا سُنیا تہ ڈٹھا تہ پھلے الفاظ نچ بیان کیتا۔ اس سلسلے نچ کئی خامیاں تہ غلطیاں رہ گیاں ہوسن۔ اس مضمون نچ تفصیل تہ تصحیح دی کافی گنجائش ہے۔

پہاڑی ڈرامے دا آغاز تہ ارتقاء

پہاڑی ڈرامے دے خدوخال بیان کرتھیں پہلیاں تاریخ دے وقتے پھلوراں جے ڈرامے دا جم پل کٹھا ہویا، کدوں گتھو تہ کسراں آیا آساں تکر ایندیاں ایندیاں کیہڑے پڑاویا دے، تبدیلیاں، ہونیاں ہین، ڈرامہ ادب پنج اہم ترین صنف دے طور تے شمار کتیا گیندا ہے۔ ڈرامے دی تعریف سب تھیں پہلیاں یونان دے مشہور فلسفی ہورنقاد رارسطوسن اپنی مشہور کتاب ”بوٹیکا“ پنج کہتی ہے جس پنج انہاں سن ڈرامے کو انسانی اعمال دی نقل قرار دتا ہے۔ ایہہ نقالی اصل پنج اپنے خاص معنیاں دے لحاظ نال زندگی دی عکاسی داناں ہے ڈرامہ خود زندگی نیہہ بلکہ انسانی زندگی کو پیش کیتے دا ذریعہ ہے، ڈرامے دے الفاظ ہی آساں کو متاثر نیہہ کردے بلکہ عمل دی قوت وی کار فرما ہوندی ہے۔ بعض نفسیاتی کیفیتاں دے رد عمل دے طور تے انسان دے رویہ تہ مزاج پنج بدلاؤ ایندے ہین تہ اسراں عمل جسمانی وی ہوسکدا ہے ہور ذہنی تہ جذباتی وی۔ کردار، مکالمے ہور عمل دے ذریعے انہاں سبھاں کیفیتاں کو پیش کرنا ڈرامے دا مقصد ہوندا ہے۔ ڈرامے منڈلی دی خصوصیت ایہہ ہے جے چنگے لفظاں کو گلاں تہ کردار دے عمل نال پیش کرنا ہور اس کو زندگی دی حیددی جاگدی حقیقت دے طور تے پیش کرنا۔ ڈرامے پنج زندگی دیاں حقیقتاں تہ مظاہر کو کرداراں تہ مکالمیاں دے وسیلے نال پیش کیتا جُلے۔ ڈرامہ نگاری پنج اسٹیج، اداکار ہور تماشاگیاں کو نظر پنج رکھیا گیندا ہے۔

فنی اعتبار نال ڈرامے کو تڑواں حصیاں بچ بنڈھیا گیندا ہے۔ جنہاں کو اسیں پلاٹ، کردار نگاری ہو زبان تہ بیان یا اسلوب بیان آکھدے ہاں۔ ڈرامے دے بچ واقعیان دی ترتیب ہونی چاہیدی، کردار نگاری بچ کردارن دی عمر، نفسیات، طبقے، تعلیم تہ تربیت ہو خاندا فی خصوصیتاں دا خیال رکھنا بچ ضرور ہے۔ ڈرامے دی زبان متاثر کرن والی ہووے۔

واجد علی شاہ دی ڈرامہ نگاری شروع ہوندی ہے امانت علی لکھنوی، اندرسبھا، تھیں کرشن چندر تہ انتظار حسین دے دور تکر اردو ڈرامہ نگاری عروج تکر بچ گیندی ہے۔ جس بچ زندگی دی کشمکش تہ تقاضیاں کو پیش کیتا گیا ہے۔ پہاڑی زبان بچ ڈرامہ نگاری دی ابتداء لسانی تحریکی دی صورت بچ ہوئی ہے 1970ء دی دہائی بچ کرناہ تھیں گجھ جیالے لک بھن کا کھل گئے تہ انہاں سُن اپنی جوانیاں اپنی زبان واسطے قربان کرنے دی ٹھان کھندی۔ اسی دوران پہاڑی کلچرل اینڈ ویلیسیر فورم دا قیام عمل بچ آیا تہ اس کو دواں حصیاں بچ بنڈھے گیا۔ علاقے بچ فن تہ قابلیت دا کہنا تہ آسانہ اس واسطے پہاڑی کلچر کو فروغ دینے واسطے کئی جماعت بنائے گئی جس دا سہرہ کرناہ کلچرل کلب دے سر رہیا ہو زبان دی بہبود واسطے فورم دا قیام عمل بچ آیا۔ اس زبان دی ترقی واسطے اسی علاقے دے دونو جوان محمد نور اللہ قریشی ہو عبدالحمید خان جیہڑے اُس ویلے کشمیر یونیورسٹی تھیں فارغ ہو کے سینئر ماسٹر تعینات ہوئے لیکن ایہہ روزگار انہاں کو اس نہ آیا تہ استعفیٰ دے کے پہاڑی زبان وثقافت دی ترقی تہ بابدے واسطے جٹ گئے۔ جس واسطے انہاں کو سابقہ ریاست جموں و کشمیر دیاں تمام پہاڑی بستیاں بچ بوہے بوہے فرنا پیا۔ لوکاں کو ماء بولی بارے بیداری پیدا کیتی تہ نال نال مذکورہ کلچرل کلب کرناہ جیہڑا ۱۹۷۰ء بچ کھڑا کیتے گیا آسا۔ پہاڑی بستیاں دے بچ اشتہاری ڈرامہ دے ذریعہ لوکاں بچ بیداری پیدا کرنے واسطے جٹ گیا۔ کرناہ تھیں کپواڑہ، اُوڑی، رفیع آباد، اعنت ناگ، گاندربل، بانڈی پورہ تہ صوبہ جموں دے پونچھ تہ راجوری دے گراں گراں بچ کے اشتہاری ڈرامے پیش کر کے لوکاں کو یکجا کرن واسطے فر دار ہیا۔ ایہہ کلب مرحوم قاضی محمد عالم قریشی ہو عبدالرشید قریشی جیہڑے مایہ ناز فنکاراں تہ اداکاراں دی سرپرستی بچ ماء بولی نال جُونے دی ڈنڈ تہ ہاکڑی کردار ہیا۔ دوئے پاسے دوئی جماعت ایڈوکیٹ

محمد نور اللہ قریشی دی سربراہی پنج سیاسی طور تے اپنیاں سنکیاں نال جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر فورم دے چنڈے تلے سرکاری ایوانا تکر پنج گیا۔ اتھو پہاڑی ڈرامے دا آغاز ہوندا ہے۔ پہاڑی جے ایہہ ڈرامے اُس وقت دے لحاظ نال اشتہاری ہور پرو پگنڈے دی نوعیت دے آسے مگر انہاں سُن جموں و کشمیر دے پہاڑی زبانوں بولنا والیاں زبان کوک بٹ کیتا۔

پہاڑی زبان و ادب دی تاریخ، دے مطابق: قلمرو جموں و کشمیر، لداخ، تبت، گلگت بلتستان تہ شمالی علاقہ جات دی غیر فطری بندھائی سن پہاڑی قبائل تہ زبان کو زبردست نقصان پہنچایا۔ ایہہ قوم دو پھاڑ ہو گئی۔ اسدی طاقت، شناخت تہ ثقافت بندھے باجرے گئی تہ اس طراں سماجی طور تہ ایہہ نسلی اکائی عدم توازن دا شکار ہو گئی۔

راجہ نذر بونیاری اسی کتاب پنج لکھدے ہن بک بڑا حصہ پہاڑی زبان بولن والیاں دا پاکستان دے زیر انتظام کشمیر دا حصہ بن گیا تہ اتھا کنیں سالاں تکر نہ اُندی کوئی سنجان رہتی نہ انفرادیت رہتی بلکہ اوہ ایہہ گل وی پُہل گئے جے اُندی زبان کیہہ ہے؟ کدے تہ اس کو ہند کو آکھیا گیا ہور کدے پوٹھواری تہ کدے پنجابی یعنی اندا شخص ہی انقلاب دے ملوے تلا آ گیا دا آسا۔ 1970ء تھیں 1977ء دے دوران پہاڑی طبقے پنج بک بیداری دی لہر اٹھی ہور ایہہ تھوڑی جہنی مدت پنج بک جنون دی صورت اختیار کر گئی۔ راجہ نذر اتھا کرناہ کلچرل کلب دے رول کو بڑا سراہیا دا ہے۔ کرناہ کلچرل کلب جس دی قیادت مرحوم محمد عالم قریشی کر رہیے آسے۔ اپنیاں کجھ سنکیاں عبدالرشید قریشی، عبدالرشید لون، محمد مقبول خان، نور احمد قریشی تہ ماسٹر بشیر باغاتی، سیف علی خان سیٹھی، خواجہ عرفان عارف، اعوان مرحوم لقمان راہی، ماسٹر غلام سرور میر، نصیر احمد مرچال، راجہ غلام حیدر خان، راجہ عبدالحمید خان، رحمت اللہ خان، راجہ عبدالحمید خان، محمد شریف خان، غلام نبی چک تہ غلام محی الدین چک، میر حیدر ندیم، محمد شفیق خان، محمد سلیم شیخ، محمد رفیع چک وغیرہ جیاں فنکاراں سمیت ساری ریاست پنج طوفانی دورے کیتے، ہر اس جائی چُچے جتھا پہاڑی رہندے آسے۔ اس کلچرل لہر نال بچے، جوان، بڈھے، ماواں پہنیاں تہ خصوصاً سکولاں پنج پڑھن والیاں طالب علماں کو آرٹ تہ دوئے فنون لطیفہ پنج سرگرم ہون دا موقع ملیا۔

راجہ نذر بونیاری مزید لکھدے ہین:

”پہاڑی موسیقی ہور ڈرامے دے ذریعے ایہہ پیغام لوکاں تکر پہچائے گئے۔“ گل صاف ہوگئی جے پہاڑی ڈرامے دا اصل آغاز کرناہ کلچرل کلب دی اس تحریک تھیں ہو یا۔ بلاشبہ کرناہ کلچرل کلب اک تحریک داناں ہے۔ جسکو قوم کدے فراموش نہیہ کر سکدی۔

پہاڑی زبان دے ہک بنگے نذیر احمد مسعودی ”پہاڑی زبان نصف صدی دے تناظر نچ“ لکھدے ہین جے ”ڈرامے دی صنف دی گل کراں تہ 1947ء تھیں پہلیاں وی کرناہ نچ وقت دی نزاکت نال نیکے بڑے ڈرامے اسٹینج ہوندے رہے 1947ء دے بعد جدائی دیاں زخماں سُن پہاڑی زبان تہ ثقافت کوکھٹا لاچھوڑیا جدکہ اس کسمپُرسی دی حالت نچ وی ڈرامہ دی صنف ہولیاں ہولیاں ساہ کُہندی رہی۔ اس دور نچ مرحوم قاضی غلام سرور صاحب جی شخصیت بحیثیت ڈرامہ نگار ہور بحیثیت فنکار اس فن کو ویلے دیاں ضرورتاں دے مطابق اگے چلیدی رہی تہ ایہہ دور اکثر اردو ڈرامیاں دا گزریا ہے۔

1960ء تھیں 1970ء تکر ڈرامہ دے فن سُن اپنی جا بنا کُہندی تہ 1970ء دی دہائی نچ کرناہ شاہین کلچرل کلب پہاڑی کلچرل کلب کرناہ نچ تبدیل ہو یا ا تھو پہاڑی ڈرامیاں دا سلسلہ شروع ہو یا۔ اسدی سرپرستی مرحوم عالم قریشی دے سپرد ہوئی تہ اس کلب سُن پہاڑی کلچرل تہ ثقافت کو فرتھیں زندہ کیتا، خصوصاً عبدالرشید غمگین دی ڈرامہ نگاری تہ سنکیاں دی فنکاری سُن پہاڑی زبان کو ہک نویں راہ دتی۔“

نذیر احمد مسعودی ہوراں دے قول تھیں پتہ چلدا ہے جے کرناہ نچ ڈرامے دا سلسلہ پہاڑی ڈرامہ نگاری دے آغاز تھیں پہلیاں وی موجود آسا ہور اسی سلسلہ کو اگا بدھائے ویلے پہاڑی زبان نچ ڈرامہ شروع ہو یا۔

میر حیدر ندیم اس بارے نچ لکھدے ہین:

”ایہہ رشید لون صاحب ہوراں دی جادوگری دا کما آسا کہ 1970ء دی دہائی نچ اُندا پہلا ڈرامہ ”کہانی کُہر کُہر دی“ اس قدر مقبول ہو یا کہ ساری ریاست دے پہاڑی یکجا ہونے دا

ہک سلسلہ شروع ہو گیا۔ اس ڈرامے بچ انہاں پہاڑی لوکاں دی شناخت دے نال نال پہاڑی دے ادب تہ ثقافت، اس قوم دی تاریخ و جغرافیہ، پہاڑی زبان دے لوک گیت، لوک ناچ تہ لوک ساز کوزندہ کیئتے دی ہک کامیاب کوشش کیئتے دی ہے۔ ایہہ ڈرامہ ریاست دے مختلف پہاڑی علاقیاں بچ سٹیج ہویا ہور پہاڑی لوک جوق در جوق کٹھنے ہو کے ہکے دوائے نال تعارف کرن لگے۔ ہک رشتہ قائم ہویا۔ لوک اپنی ماء بولی نال پیار کرن لگے ہور ہر شخص فخر نال اپنے آپا کو پہاڑی اکھالن لگا۔ ایہہ ڈرامہ اگرچہ پروپیگنڈے ہی دے اردارے نال لکھیا گیا جد کہ اس دے سٹیج ہونے نال کھنڈرے پھنڈرے دے پہاڑی بٹلے ہو گئے۔ اس ڈرامے سُن حوصلہ دتا تہ عبدالرشید لون ہوراں سُن لوہا گرم دکھ کے ہک ہور مناسب ہتھوڑا دے ماریا اصل بچ ایہہ لوکاں دے جذبات دی عکاسی آسی جس دی بدولت پہاڑی ڈرامہ ”کریمہ“ وجود بچ آیا ہور تالیاں ہی پہاڑی بستیاں بچ معروف ہو گیا۔ اس ڈرامے ”کریمہ“ کو میر حیدر ندیم پہاڑی زبان و ثقافت دا شاہکار آکھیا ہے۔ اس عظیم تخلیق کو مایہ ناز فنکار عبدالرشید قریشی دی فنکاری میسر آئی۔ اس ڈرامے بچ عبدالرشید قریشی دے فنکاری تہ اداکاری اسماناں کو چھو ماردی دسری آسی۔ ہک بڑھے دارول جیہڑا ضعیف تہ غربت دا ماریا دا ہے۔ سیف الملوک دے وازرو اتی انداز بچ رسی بدیاں بولنا پہاڑی سماج دا ہک جیندا جاگدا کردار بن گیا۔ ایہہ ڈرامہ جتنا پہاڑی بستیاں بچ مقبول ہویا اتنا ہی حکومت وقت کول پہاڑی قوم دے مطالبات منوائے بچ وی کامیاب ہویا۔ ٹیگور ہال سرینگر ہورا بھینو تھیٹر جموں بچ اس ڈرامے کو دکھے واسطے کنیں وزیر آئے جہاں سُن اس قوم دی حالت اس ڈرامے دے ذریعے دکھی تہ اندے مطالبات منے دے اعلان کیئتے ہور ریڈیو کشمیر (موجودہ آکاش وانی کیندر سرینگر) تھیں ہفتہ وار پہاڑی پروگرام شروع ہویا تہ اس تھیں پہلیاں کلچرل اکیڈمی بچ پہاڑی دا شعبہ قائم ہویا۔

ایہہ ڈرامے کامیاب ہونے دے بعد عبدالرشید لون دیاں تخلیقاں سُن اُچی اڈاری واسطے پڑ کھلیاں کہندے کریمہ دے بعد کرناہ کلچرل کلب سُن لون صاحب دیاں نویاں تخلیقاں، ”بکھیڑا“ تہ ”ٹھگ، اماں دلچکھ، اج رواج دا ہور بلند خان، جئے ڈرامے بے مثال فنکاری

نال لوکاں اگا پیش کیتے، عبدالرشید لون ہوراں جیہڑے ڈرامے لکھے انہاں پنج کریمیا، بے خصمی بوری، حیدرا، چھل بٹیاں، بکھیڑا، ادھورے خاب، شرطیہ طلاق، نیم حکیم خطرہ جان، مالی، زور داسوٹا، انصاف، فوجی، دکھتے زخم، جوڑ توڑ، مداری، کہانی کبر کبر دی، بلند خان تہ عبرت تہ جمعرات ایہہ سارے ڈرامے کتابی شکل پنج منظر عام تے آگئے دے ہین۔

ڈرامے دے تعلق نال ”پہاڑی زبان وادب دی تاریخ“ پنج نذر بونیاری گجھ اسراں

رقطراز ہین:

”کرناہ کلچرل کلب دی دیکھا دیکھی اُوڑی، راجوری، پونجھ تہ لار پنج ہور ڈرامہ کلب قائم ہوئے جنہاں کامیاب شو پیش کیتے۔ اُوڑی پنج محمد اسلم خان، مظفر بیامی، عزیز دچھنوی، عبدالرشید خان، مشتاق اسلم ہوراں دن رات محنت کرکا اپنے ڈرامہ کلب داناں ساری ریاست پنج اُچا کیتا تہ پہاڑی لوکاں تک پہاڑی شناخت پُچھائے پنج کامیابی حاصل کیتی اپنی پہاڑی لوکاں دی شناخت، تشخص ہور سنجان دی خاطر پہاڑی نوجواناں سُن اپنی نیندر تہ آرام حرام ہے، عہد کیتا کہ جد تک اسیں اپنا گمیا دا ثقافتی ورثہ دوبارہ بازیافت نہ کراں، اسیں اپنی جدوجہد جاری رکھساں۔

لار کلچرل کلب دیاں نوجوان فنکاراں ڈرامے تہ رقص و موسیقی دے ذریعے ”سیدھے سادھے تہ گمنام قسم دیاں پہاڑیاں تکر ایہہ پیغام پُچھایا۔ اسے طراں راجوری پنج رشید قمر درہالوی دی دیکھ رکھ پنج چند ڈرامے پیش کیتے گئے، پونجھ پنج دے ماسٹر کرتا چند تہ پردیپ کھنہ ہوراں دی گجھ، کم کیتا۔ سُر کوٹ دے عبدالحمید رانا ہوراں وی گجھ ڈرامے پیش کیتے۔ شاداب کرپوہ شوپیان پنج وی ہک کلب ”پیر پنچال ڈرامٹک کلب“ شبیر احمد منہاس ہورا قائم کیتا۔ جس دے تحت گجھ ڈرامے کھڈے گئے۔“

پہاڑی ڈرامہ نگاری کیاں ادیاں سُن طبع آزمائی کیتی جسراں کے ڈی مینی ”حیدرا“ ”حیلہ“ ”طلب، مشاعرہ وغیرہ ڈرامے لکھے مزید اندا ڈرامہ نگاری دا ہک مجموعہ ”ٹچکراں“ کتابی شکل پنج شائع ہو یا ہے ایہہ حالاں حاصل نیہہ ہو سکی۔ اسراں ہی عبدالرشید لون غمگین دے نویں ڈرامے تحریر پنج آئے ہین۔ جیاں (جائز وارث کون، ارامان، چٹاناگ، خدائی لاٹھی وغیرہ۔ دے علاوہ تہیاں بیگانہ مال، سیاست، جیسی کرنی ویسی پھرنی وغیرہ وغیرہ۔

پرویز درہالوی دے لکھے دے ڈرامے ”عملاں نا پھل“ پہاڑاں نا شیر“ بڑے لوک خزانہ، آخر کیاں، علم نی لو، وغیرہ ہور رشید قمر دے لکھے دے ڈرامے ”حویلیاں نی آگ“ اُلنے دے نہاں نی تھپ“ ”خباں ناسوداگر“ وغیرہ پرویز مانوس دا ڈرامیاں دا مجموعہ ”بیداری“ سامنے آیا ہے۔ عبدالرشید قریشی اپنی کتاب ”لکھتاں پیار دیاں“ بچ گچھ ہور ڈرامیاں دا ذکر کردے ہین۔ جیاں بھی صدی، دوستی تہ ایمان“ ”الحان“ ”من حرامی“ ”بجٹاں دا ٹھیر“ ”اندھیری نگری“ ”راجے دی بہک“ ”پہنگم ہو یا یاراں دا کم ہو یا“ جانی دشمن“ ہور معراج راہی دا لکھیا ڈرامہ ”علمے نا آھ“ وغیرہ۔ تھیاں بیگانہ مال، سیاست تہ جیسی کونی ویسی پھرنی وغیرہ۔

مزید گچھ جدید ڈرامے موصول ہوئے ہین جنہاں بچ عبدالرشید لون غمگین ”پہنگھا پہنگھیاڑ“ ”اماں دا پیار“ ”مٹھا زہر“ زبردستی“ وغیرہ خوش دیوتی ”بے علما“ ”نشہ“ وغیرہ۔

مزید ڈرامہ نگاری بچ کم ہور ہیا ہے۔ اُمید ہے جے آئندہ اسدے نوجوان جیہڑے سوشل میڈیا نال جڑے دے ہین اوہ پہاڑی ڈرامہ نگاری کو مزید اگا بدھائے دی کوشش، کرسن خاص طور تہ میر عبید ایوب UA Club تہ دوئے کنیں نوجوان اس پاسے کم کرہئے ہین، آساں کو پہاڑی ثقافت، ڈرامہ کو عام کیئے واسطے TV کاسٹر چینل وادی بچ وجود ہے تہ نکا موٹا کم کررہیا ہے۔ اُمید ہے جے اُس صنف یعنی پہاڑی ڈرامے دے حوالے نال اسدے نوجوان اپنے اندر اک رغبت پیدا کرسن ہور پہاڑی ڈرامے کو مزید باہد اتے دی کوشش کرسن۔ کسے کلب یا ڈرامہ نگار دے ڈرامہ دا ذکر نا پھل گیا ہواں تہ منگد ہاں۔

شیخ آزاد احمد آزاد

پھاڑی غزل نے نامور شاعر

جس ویلے ہائیل تہ کا بیل نا آپسی چنگڑا ہو یا سا۔ اک پُہر انے دوئے پُہر انا قتل کیتا سا۔
 ایہہ دوئے حضرت آدم نے پُتر سن، دُکھ تہ غم نی کہڑی بیج حضرت آدم نی زبان مبارک تھوں کُجھ
 فراقیہ بول نکلے سُن جیہوے بول شاعری نی صورت اختیار کر گئے، شاعری انسانی زندگی نا حصہ
 ہے سو بچوں کوئی اک شاعر لکھی جانا ہے ایہہ خداداد صلاحیت وی ہے تہ خدائی صفت وی۔ ماہڑی
 گل کدھرے لمی نہ ہو جائے۔ ماہڑی سوچ سی میں شیخ آزاد صاحب نے اُپر کُجھ لکھاں، شیخ آزاد
 صاحب ۱۱۸ اکتوبر ۱۹۴۸ء بیج شیخ عزیز الدین نے کہر پیدا ہوئے آزاد صاحب نے ماں پپونیک
 سیرت تہ اللہ آلے سن۔ تہذیب تہ تربیت نے لحاظ نال ایہہ کہر اندہ اپنی مثال آپ ہے شیخ آزاد
 صاحب نے آباؤ اجداد شروع تھوں باشعور سن علم نی دُنیا نے بہوں نزدیک سن، پونچھ نی تہرتی
 ادب نے لحاظ نال ذرخیر تہرتی ہے جتھے جناب چراغ الحسن حسرت جناب صادق بیتاب، ٹھاکر
 پونچھی، سائیس قادر بخش پیر برکت شاہ صاحب پیر باغ حسین شاہ صاحب، خدا بخش زار صاحب
 تہ حسام الدین بیتاب انہاں ہستیاں تھوں علاوہ وی کُجھ شخصیتاں قابل ذکر ہن۔ ضلع پونچھ بیج
 سُرکوٹ نی تہرتی ادب نے لحاظ نال بہوں ذرخیر ہے۔ آزاد صاحب اسے تہرتی نال تعلق رکھنے
 ہن تعلیم مکمل کرن تھوں بعد محکمہ تعلیم نے نال رشتہ جڑوی گیا۔ پیدائش تھوں لئی اج تکر اتھے ہی وقت
 گزاریا اپنی ملازمت وی اتھے ہی کیتی۔ شیخ آزاد صاحب نا ایہہ بڑا کمال ہے کہ ادہ کسے نے دُکھ
 درد کی اپنا دُکھ درد سمجھنے ہن سارے معاشرے بیج بڑے مظلوم تہ دردی لوک موجود ہن۔ ماہڑے

سماج بچ ہر قسم نے دکھ درد کی سہمہ لینے بین جد کہ زبان تھوں بولی بیہہ سکتے انہاں کی کسے عالم نا خوف وی ہونا ہے۔ شیخ آزاد صاحب نے انہاں مظلوم لوکاں نی اپنی پہاڑی غزلاں بچ چنگی تہ پھر پورترجمانی کہتی ہے۔ پہاڑی زبان نے نویں لکھاریاں کی ادب نی لوہ بخشہ ہے۔ تعجب نی گل ایہہ ہے کہ شیخ آزاد صاحب کشمیری بین انہاں نی مادری زبان کشمیری ہے۔ جد کہ اوہ پہاڑی زبان تہ گوجری زبان اُپر پوری دسترس رکھنے ہین آزاد صاحب نے گوجری تہ پہاڑی زبان نے اُپر بڑ احسان کہتا ہے۔ انہاں نی پہاڑی غزلاں نے شعراں بچ نویں نویں تہ اُپرے خیال لہنے ہین۔ آزاد صاحب نا اپنا نوکلہ خیال ہے۔ پہاڑی زبان کی دو مجموعے دتے پہلا مجموعہ جیہڑا مارچ ۲۰۱۰ء بچ شائع ہو یا اس مجموعے ناناں شیشے نیاں کندھاں ہے تہ دووا مجموعہ اگ الہیہ جیہڑا مئی ۲۰۱۲ء بچ شائع ہو یا۔ شیخ آزاد صاحب پہاڑی غزل نے ولی دکی ہین جنہاں نے پہاڑی غزل بچ نہیں دا بٹارکھیا۔ انہاں پہاڑی غزل بچ عام سادھا قسم نے لفظ ہین۔ جیہڑے آسانی نے نال سمجھنے جائی سکتے ہین انہاں نے شعراں بچ پہاڑی زبان نی خوبصورتی بخوبی لہنی ہے۔ اچھ لوک اپنی لسانیات اپنی پیدائش نے نال ہی لے کے دُنیا اُپر آنے ہین، کسے کی کہیہ پتہ سا شیخ آزاد صاحب پہاڑی زبان نے اتنے بانکے شاعر ہوسن، انہاں نے ٹھیٹھ پہاڑی لفظ انہاں نی غزل نی خوبصورتی نی ضمانت دینے ہین۔ انہاں نی پہلی تصنیف شیشے نیاں کندھاں بچوں غزلاں نے چونے شعر تہسا ہڑی نذر کرنا ہے ملاحظہ فرماؤ۔

باہج عشق نی اگ تھیں دہسوہس کے سولی چڑھیا کون
تیسہ پکڑے کس نے دہسیا تہ دریا بچ رُہڑیا کون
تیرا عشق زمانہ تکلے میرا یار بڑا ہے دُور
ڈوہنگے اِس سمندر اندر پہلا پہلا تریا کون

جموں کشمیر بچ گوجری زبان نے اندر یا پہاڑی زبان نے اندر غزل زیادہ تر پابند قافئے نے اُپر لکھی گئی ہے پابند قافئے بچ غزل کہنا آسان ہے اُس نی نسبت آزاد قافئے بچ غزل لکھنا بہوں مشکل ہے، آزاد صاحب نے شعراں نی خوبصورتی تہ گہرائی لامتناہی لگنی ہے اک ہور غزل نا

کُلکھ رات کالی ہے ساون نا مہینہ

ایہہ اس پنج وی تیری حیاء اللہ اللہ

جس شاعر کی خوبصورت شعر کہن ناچ آ گیا فر شعر اس تخلیق کار نا کچھانیہ چھوڑنا پہاڑی
زبان پنج جیہڑا شاعر ٹھیٹھ لفظاں نے برتے نال کوئی چنگی تخلیق وئی سکنا ہے اوہ شخصیت شیخ آزاد
صاحب نی ہے۔

راقم آزاد صاحب نی غزلاں نا بغور مطالعہ کیتا ہے آزاد صاحب فن نی باریکیاں کی چنگی
طراں جاننے ہین ہر بحر نے اندر انہاں نے غزلاں لکھیاں ہین اک غزل نا ہوں سوہنا شعر
ملاحظہ فرماؤ۔

لہو اس نا مقدر ہو گیا ہے

ایہہ انسان اج نا پتھر ہو گیا ہے

آزاد صاحب نے اپنے ماحول پنج جو جو ظلم نے چنگھڑے تگے اوہ بڑی سنجیدگی نے نال
اپنی غزلاں پنج مضمون پیش کیتے سماج پنج جو نا برابری تکی اپنے شعراں پنج اوہ حقائق بالکل واضح
صاف صاف بیان کیتے۔ اک ہور سوہنی غزل نے دو شعر۔

یاداں نے انہار وی آسن

اکھیاں نہر غبار وی آسن

کانگاں پانی گائے گائے

چھماں نے شونکار وی آسن

آزاد صاحب نی اک ہور پابند قافے نی نہایت خوبصورت غزل نے دو شعر جیہڑے شعر
شاعر نی معیاری نی ضمانت دینے ہین۔

بک بک تھیں چڑھند بیٹھے سرکار گراں اندر

اج موت نے لگنے ہین آثار گراں اندر

چیترو نی جھڑی لکسی ٹہہ پیسی بھاری وی
 رہ جان تلکن تہ پیکار گراں اندر
 استہارے تشبیہات رمز کنایہ شاعری نی جان ہونی ہے، شیخ آزاد صاحب نے غزلاں بیچ
 جو علامتاں برتیاں ہین اوہ انہاں نی فنکاری کی شاہکاری ثابت ہے۔ ایہجا مقام کہٹ شاعران
 کی نصیب ہونا ہے۔ آزاد فائے نی غزل نے کجھ شعر ملاحظہ فرماؤ۔

ہمیرے چاننا چاہتاں نی دُنیا
 اُمیداں خواہشاں ذاتاں دُنیا
 ادھر خونی لکیراں نے تقاضے
 ادھر تڑفٹ تہ ہوکاں نی دُنیا
 کوکاں روہڑے دیکار اگاں
 عجب آزاد ایہہ سیکاں نی دُنیا

اک ہور خوبصورت غزل نے دو شعر۔

مگی کہہ لوڑ مُٹھیاں نی انہاں کی کہہ میں کرساں گا
 دلے نے پھٹ کری روشن میں اگے ہور بدھساں گا
 اندھیرے بیچ گسے چالی نہ بدھن ہور دُنیا بیچ
 کچر توڑیں میں آساں نے دیئے بالی تہ ٹرساں گا

بعض شاعر میں ایچے تکہ ہین جیہڑے دو جے شاعران نی زمیناں بیچ لکھنے ہین آزاد
 صاحب اوہ سچے تہ کھرے تخلیق کار ہین جنہاں نے غزل نی زمی آپوں تیار کیتی اپنا باغ آپوں لایا،
 شعر نے یوٹے کی خونے نال سگ لایا ایہہ شعر نے یوٹے گھونہرے تہ جوان ہوئے انہاں
 بوٹیاں نا پھل وی بڑا مٹھا تکیا۔ آزاد صاحب نافی اسلوب گسے نال میل بیہہ کھانا انہاں نامکھلا
 رنگ ہے۔ پہاڑی تہ گوجری زبان بولن آلے سنجیدہ ادیب آزاد صاحب نے احسان مند ہین۔
 مکی آزاد صاحب نی ذات نال نہایت عقیدت ہے۔ آزاد صاحب ناقد ناصر کاظمی یا قیل شفقانی

تھوں کہٹ نیہہ پہاڑی زبان بچ اچھے شعر آکھنے آسان گل نیہہ، آزاد صاحب نے اوہ کم کہنا
جس کم نے اُپر پہاڑی قوم ہمیشاں ہمیشاں فخر کرسی۔ آخر بچ اُنہاں نی اک خوبصورت غزل نے
کجھ شعراں نال اجازت چاہناواں۔

مگی بیٹھے بٹھائے ایہہ کہہ ہو گیا
درد ہو گئے سوائے ایہہ کہہ ہو گیا
اُنہاں کولوں جیہڑے دل نے ٹھٹھیا سن
ڈم کلجے لوائے ایہہ کہہ ہو گیا
کھیڑے دل بچ میں ڈائے جنہاں واسطے
اوہ تہ مڑکے نہ آئے ایہہ کہہ ہو گیا
میں تہ آزاد ہاں توں میری گل نہ کر
اُنہاں پُہتے ستائے ایہہ کہہ ہو گیا

حضرت خواجہ غریب نوازؒ

حضرت خواجہ معین الدین چشتی ۵۲۷ھ، ۶۳۳ھ خواجہ صاحبِ دا شجرہ نسب اس طراں ہے۔ خواجہ معین الحق والدین بن غیاث الدین بن سید کمال الدین بن سید احمد حسین بن سید طاہر بن سید عبدالعزیز بن سید ابراہیم بن سید محمد محمدی بن امام حسن عسکری بن امام تقی بن امام موسیٰ رضا بن امام جعفر بن امام محمد باقر بن امام علی زین العابدین بن سید الکونین امام حسین بن علی المرتضیٰ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین۔

شفاء علیل ترجمہ قول الجلیل دے مطابق چشتی اکھالنے دی وجہ ایہہ بیان کیے گئی ہے کہ اس سلسلے دے چار بزرگ چشتی دے رہنے والے آسے ہور چشت ہی پنج اُندے مزارات ہین (۱) خواجہ ابو محمد چشتی (۲) ناصر الدین ابو محمد چشتی (۳) ابو یوسف چشتی (۴) خواجہ قطب الدین مودود چشتی انہاں چو اں بزرگاں تھیں جیہڑے سلسلہ ملدے ہین اوہ ”چشتی“ اکھال دے ہین۔

ہندوستان پنج بڑے بڑے سلاطین جنہاں ہندوستان فتح کیتا اوہ ہور اُنڈیاں بادشاہیاں تھیں سلطان ختم ہو گیاں جد کہ اس سلطان ہند (خواجہ غریب نواز) دی سدا بہار سلطنت آج وی سرسبز و شاداب فیض عام ہے ہور اس واسلے آج وی جاری و ساری ہے۔ ”میر العارفین“ دے مطابق تہدی جائے پیدائش داناں دار ”سجان“ ہے۔ ”سیر العتاب“ پنج ہے کہ اصفہان جائے پیدائش ہے تاریخ فرشتہ پنج جلد نمبر ۲ صفحہ ۳۷۵ آپ دی جائے پیدائش ”بلدہ بجان“ تحریر ہے۔ اکبر نامے پنج ہے کہ خواجہ از سیدستان است داورا سنجرئی نویسنده کہ محرب ”سگری“ است (جلد ۲ صفحہ

۱۵۴ھ“ تزکِ جہانگیری بچ ہے کہ مولدِ آں جناب سیتان است ازیں جہت ایشان را سنجری نویند کہ محرب سنگری است (صفحہ ۴) مناقبِ الحیب بچ ہے کہ سنجری یا سنگری کتابتِ دی غلطی ایسی مقبول و عوام خاص ہوئی کہ لوک سنجری (س ج زی) لکھنا پڑھنا پھل گئے جیہذا صحیح لفظ ہے سیتان یا جحطان کو سجز آکھدے ہین۔

اس نسبت نال آپ سنجری“ ہین۔ فتوحِ السلطین بچ“ اصامی“ شجرہ منظوم نقل کیتا“ معین الدین آں پیر سنجری کشید“ (تاریخِ خوجگان چشت) احوال پیراں چشت ۱۲۵ عیسوی دی تصنیف ہے اس بچ ہک شعر ہے۔

معین الدین آں سنجری دین پنا کہ خفت است با جمیر آں مردِ راہ

تسُدی سنہ ولادت ۵۲۷ھ ہے ”عاشق نو“ دے مطابق آپ ہوراں داس سنہ ولادت ۲۳۶ھ یا ۵۳۷ھ حاصل ہوندا ہے بعض تذکرہ نگاراں نے آپ ہوراں داسال ولادت ۵۳۶ھ یا ۵۳۷ھ وی لکھیا ہے۔

آپ دا وصال چھ رجب دوشنبہ یعنی سوموار دے تہیا ڈے ہو یا۔ ایہہ ۶۳۳ھ آسا جس دی تصدیق شفیقتہ الاولیاء“ ہور ”مرات الاسرار“ دے مطابق عین ہے۔ کسے صاحب ہوراں نے آپ ہوراں دی ولادت و وفات اسراں لکھی ہے۔

ولدیت ”عاشق نو“ ۵۶۷ھ سال عمرش وفاتش آفتاب ملک ہندا است

چھیویں صدی دادر میانی زمانہ صرف ہندوستان دے ہی مسلماناں واسطے نہ بلکہ سارے عالم اسلام واسطے نہایت ہی فتنہ و فساد جنگ و جدل بے راہ روی و بد حالی دازمانہ آسا۔ مسلمان ہر حال مصائب و آلام دے کلاوے بچ آسے، جائی جائی فتنے و فساد برپا آسے۔ ہندوستان بچ محمود غزنوی دا اقتدار منگ رہیا آسا۔ غوری دے جاہ و جلال دی صبح ہونے والی آسی۔ اُدھر خراسان ہور سیتان بچ وحشت و بربریت دالمبا بلدا آسا۔ چوری ڈاکہ زنی قتل و غارت دابزار گرم آسا۔ کسے ملک بچ نظم و نسق نہ آسا۔ سیاسی انتشار خانہ جنگیاں سن ملک دے امن و امان کو تباہ کر دتا آسا۔ ایہہ ۵۲۶ھ۔ ۵۲۷ھ ہجری دے واقعات ہین عین اسی زمانے بچ حضرت خواجہ صاحب سیتان بچ

پیدا ہوئے آپؐ ہوراں دے والد بزرگوار خواجہ غیاث الدین صاحب اک تاجر آسے۔ نہایت عابد و زاہد متقی و پرہیزگاری دے تاجدار آسے۔ سیدتان دی بد امنیاں تہ مصیبتاں تھیں دل برداشتہ ہو کے آپؐ ہور خراسان چلے آئے۔ مگر اُتھے آکے وی آپؐ ہوراں کو چین نہ آیا کیاں جے خراسان دی حالت اُس وقت ساری دُنیا تھیں خراب تہ اتر آسی۔

۵۴۹ھ بچ سخر کو تاتاریاں سن دوئی واری شکست دتی اُتھے دا سلطان گرفتار ہو کے مارے گیا۔ وحشی تاتاریاں دیاں فوجاں درندیاں نالو خراسان بچ داخل ہو گیاں غارت گری ہو قتل عام دا یہہ عالم آسا کہ تاتاریاں سُن جان بُو جھ کے کوئی مسلمان زندہ نہ چھوڑیا۔ عورتاں کنیراں بنایاں۔ بچیاں کو غلام بنایا گیا، مرداں کو تہ تیغ کیتے گیا۔ اُنہاں بچ فوجی وی آسے شہری وی ہور علماء و فضلاء وی۔ محدثین وی آسے صالحین وی کوئی زندہ نہ چھوڑیا اُن دیاں کُہراں کو ساہڑیا، کتب خانے ساہڑے، مسجد اں ویران کیتیاں۔ پناہ گزین مسجد اں بچ قتل کیتے۔ ایہہ آسے اوہ حالات جس بچ حضرت معین الدین چشتیؒ ہوراں سُن اکھ کھولی آسی۔ بچ پناہ گزیاں ہور جوان ہوئے آپؐ ہوراں سُن ایہہ دل ہلا دینے والے واقعات اپنی مبارک اکھیاں نال ڈٹھے آسے ہور اپنے کناں نال سُنیں دے آسے۔ ایسے ہولناک حالات دا اُنہاں تے کیہہ اثر ہو یا ہوسی؟ اجاں ایہہ زخم تازہ ہی آسے کہ والد محترم فوت ہو گئے۔ لگا تار صد میاں تہ دُکھاں نال آپؐ ہوراں دی طبیعت دُنیا تھیں رنج گئی مگر والدہ محترمہ دی دل بہلائی ہور دل نوازی و شفقت سُن آپؐ ہوراں کو بد دل نہ ہون دتا صبر و تحمل تہ حوصلہ دتا تہ آپؐ ہوراں دی تعلیم و تربیت تے لگی رہیاں۔ آپؐ ہوراں سُن قرآن مجید والدہ محترمہ کو لوہی پڑھیا تہ اوہ وی دُنیا تھیں رخصت ہو گئی اسراں آپؐ ہور باراں سال دی عمر بچ یتیم ہو گئے۔ میراث بچ ہک چکی ہور ہک باغ ہتھے آیا۔ آپؐ ہور اُس باغ دی راکھی کر دے آسے ہور حاصل پیداوار کولے کے بزار بچ خود ہی بچ آندے آسے۔ اسراں کسب حلال آپؐ ہوراں دا ابتدائی مشغلہ آسا۔

ہک دن ابراہیم قندوزیؒ ہک صاحب حال درویش آپؐ ہوراں دے باغ بچ آئے آپؐ ہوراں نے انکو دے گچھے اُنہاں کو پیش کیتے تہ اُنہاں انکو نہ کھاہدے۔ اوہ بزرگ صاحب

باطن آسے انہاں سُن جد دکھیا کہ خواجہ صاحب ازلی سعید و نیک بہن کمالات ولایت دی صلاحیت آپؒ ہوراں بچؒ موجود ہے۔ اُس صاحب سُن جیب تھیں ہک کھلی دا ٹکڑا اکڈھ کے چبایا ہور خواجہ صاحب دے منہ بچؒ باہیا اس نوالے دا منہیں تھیں یعنی سہنگو اُلنا ہی آسا کہ دُنیا آپؒ دی نظر تھیں اُتر گئی آپؒ ہوراں دا قلب نور الہی تھیں منور ہو گیا۔ چکی تہ باغ فروخت کر کے اُسدی قیمت غریباں بچؒ خیرات کیتی ہور راہ خدا بچؒ آپؒ دے قدم اُٹھ گئے۔ سعادت ازلی آپؒ ہوراں دی رہنما آسی کہ آپؒ ہوراں نے راہ خدا بچؒ پہلا قدم بہ نیت و بحیثیت طالب علم چایا۔ خداوند تعالیٰ آپؒ دے دل بچؒ ایہہ گل باہی کہ

بے علم نتواں خدا را شناخت

چنانچہ تحصیل علم واسطے تنکیاں پیراں بے یار و مددگا کہنا مُمکنا اہل عمری بچؒ سمرقند تھیں دُشوار گزار راہ طے کیتے ہور اُتھے قرآن پاک حفظ کیتا ہور علوم دینی پڑھے بخارا وی انہاں دناں علوم مرکز آسا۔ بڑے بڑے نامور علماء اُتھے موجود آسے مولانا حسام الدین بخاری آپؒ ہوراں دے اُستاد خاص آسے۔ تکمیل تحصیل دے بعد انہاں سُن آپؒ کو دستار بندی نال نوازیا ہور خرقة نخصیل عطا فرمایا۔ تحصیل و تکمیل علوم ظاہری دے بعد اسرار ربی مُرشد کامل داشوق دل بچؒ پیدا ہویا۔ فرسمرقند و بخارا و نیشاپور دے علمی ماحول کو خیر باد آکھ کے آپؒ ہوراں سُن مدان عمل بچؒ قدم رکھیا۔ ایہہ آپؒ ہوراں دا دُؤا قدم آسا جیہڑا کسے مرد خدا دی تلاش بچؒ آسا۔ آپؒ عراق پچھے قصبہ ہرون بچؒ حضرت خواجہ عثمان (ہارونی) یا ہرونی دی خدمت بچؒ حاضر ہوئے ہور بیعت دی نعمت تھیں مشرف ہوئے مُرشد سُن مرید دا ہتھ پکڑ کے فرمایا۔

”ترا بخدا رسا نیدم و قبول حضرت اوگردانیدم“

میں توں خدا تکر پچھا چھوڑیں ہور مقبول خداوندی کر چھوڑیں

فر مُرشد سُن مرید خوش بخت دے سر دے بال قینچی نال کپے تہ کلاہ چہار ترکی آپؒ ہوراں دے سر تے رکھی۔ اپنی خاص چادر وی عطا فرمائی آپؒ ہور ہک عرصے تک مُرشد دی خدمت بچؒ حاضر رہے مُشاہدات، مجاہدات ہور ریاضات بچؒ دل و جان غرق رہے۔ شیخ کامل (خواجہ عثمان

ہاروئی اکثر سفر بچ رہندے آسے۔ آپؑ ہور اُندا سامان اسباب اپنے سرتے چاکے اُندے کچھے
 ٹردے آسے۔ وضو ہور نماز دیاں سہولتاں مہیا کر دے۔ متفق آکھیا ہے کہ آپؑ ہوراں بی سال
 اسی انداز بچ مُرشدی خدمت بچ گزارے ہور معرفت دے جام لگا تار پیندے رہے۔ اس
 دوران بچ عجائبات و غرائب دکھنے بچ آئے۔

مُرشد دے نال سیتان گئے۔ اُتھے شیخ صدر الدین محمد احمد دی زیارت تھیں مُشرف
 ہوئے جیہڑے یاد حق بچ غرق آسے۔ جیہڑے مُرجع خلاق آسے۔ اُنہاں تے ہیبت حق دا غلبہ
 آسا۔ آسمان دا ہر دکھ کے زار و زار روندے ہور روالدے۔ آن والیاں کو ضرور کوئی نہ کوئی چیز
 دیکے اپنے واسطے دُعا کرالدے کہ قبر بچ امان و سلامت رہون۔ اوہ قبر و موت دا جد حال سُن دے
 بینسے (بید) نالولرزے تہ کم دے۔ جہاں حضرت خواجہ صاحبؒ کو فرمایا کہ ”اے عزیز قبر دی
 کوٹھری جس بچ ٹھوہیں (بچھو) تہ سب پھرے دے ہین، اُندا حال جیکر دکھسیں یا سنسپیں تہ پانی
 بچ لونے (نمک) نالوپگل گیسیں، اے عزیز! جس کو موت آئیوالی ہے ہور جس دا حریف ملک
 الموت ہے اُس کو سُن کے ہسنے ہور خوش ہونے نال کیہہ کم؟“

اس قسم دے صاحب حال و کمال بزرگاں نال دوران سیاحت آپؑ دے مُرشد پاک سُن
 ملایا تا کہ ایہہ مُشاہدات آپؑ تہ بیت ہور علمی رسوخ معاون تہ مددگار ہون ہور ایسے صاحبان
 استقامت دے حالات کو دکھ کے منازل فقر و درویشی دے علم و عمل کو اکھیاں دکھے حالات نال
 مطابقت کیہتے جاون مخضر ایہہ کے اکھ سُن کے اپنے دور دے مشہور و معروف علماء صلحاء۔ فقراء ہور
 اہل اللہ حضرات نال ملاقاتاں کیتیاں ہور خدادے راہ بچ صحوتاں و تکلیفاں سرتے چایاں ہور
 اپنے تمام اقوال و افعال و احوال دے تابع کرنے دی تبلیغ فرماندے رہے۔ اُتھے تکر کہ اس
 اجتماع کامل نال آپؑ مزید اللہ دے محبوب ہو گئے۔ فاتبعونی یحییکم اللہ۔

ہک دفعہ مُرشد دے نال آپؑ ہوراں نے حضرت خواجہ بہاء الدین اوشی نال وی
 ملاقات فرمائی اُنہاں سُن آپؑ کو نصیحت فرمائی کہ تہساں کو جو وی روپیہ پیسہ ملے کچھ وی آپے کول نہ
 رکھیں خدادی راہ بچ دے چھوڑیں تا کہ اللہ دے دوستاں بچ تہساں اناں ہووے۔

مُرشد ہی دے نال زیارت حریم شریفین نال مشرف ہوئے۔ مُرشد سُن اُن دے حق نچ خدا و رسول دے جناب نچ بے حد دُعا و التجا فرمائی تہ بدائے غیب آئی..... ”معین الدین دوست ماست اور قبول کردم و برگزیدم“ مدینہ منورہ ہی نچ سرکارِ دو عالم ﷺ ہورائے سُن آپ کو ہندوستان گینے دی بشارت و اجازت فرمائی۔

طریقہ چشتیہ دی اساس تمام تر عشق و محبت تے ہے۔ خواجہ صاحب اپنے مُرشد پاک تے اس قدر شیفتہ و فدائی آسے کہ سوائے فرات مُرشد آپ ناکوئی وی مقصود و محبوب و مطلوب نہ آسا۔ ایہہ ہی محبت شیفتگی و فریفتگی مُرشد پاک کو مرید نال وی سی۔ ”آپ ہورائے فرمایا معین الدین محبوب خداست و مرائع است بر مریدی او“ (سیر الاقطاب، مؤنس الارواح) بہر کیف دولتِ خلاف نال مشرف و فیض یاب ہوئے اُس وقت آپ دی عمر شریف باون ۵۲ سال سی۔ جد پیر طریقت و معرفت تھیں رخصت ہون لگے تہ بغداد دے سفر نچ اوہ (حضرت خواجہ عثمان ہارونی) مریدے دے نال رہنے ایسا لگدا آسا کہ جیاں آپ ہورائے کو مرید دی جدائی گوارہ نیہ۔

اس سفر نچ آپ ہورائے حضرت نجم الدین کبریٰ نال سجاں نچ ملاقات فرمائی اٹھوکل کے آپ جیلان چُچے ہور حضرت شیخ اعظم محی الدین عبدالقادر جیلانی نال شرفِ نیاز حاصل کیتا ہور اُن دی رفاقت نچ بغداد آ کے شیخ الشیوخ حضرت شہاب الدین سہروردی تھیں فرقہ خلافت حاصل کیتا۔ بغداد شریف تھیں ہمدان آئے ہور خواجہ یوسف ہمدانی نال ملاقی ہوئے۔ ہمدان تھیں تبریز آئے ہور جلال الدین تبریزی دے پیر طریقت حضرت ابوسعید تبریزی دی زیارت حاصل کیتی فر اصفہان آئے ہور شیخ محمود اصفہانی نال ملاقات کیتی۔

قیام اصفہان دے دوران ہک روز آپ حاکم اصفہان محمد یادگار دے باغ نچ تشریف فر ہوئے کہ اسی دن حاکم اپنے باغ نچ آن والا آسا۔ اُس دیاں ملازماں سُن آپ کو اٹھوکلنے واسطے آکھیا پر آپ ہور بیٹھے رہے جد محمد یادگار باغ نچ سیر واسطے آیاتہ آیکو دکھ کے ملازماں تے بڑا غصہ ہویا بلکہ سختی نال پیش آیا۔ مگر اُس تھیں پہلاں کہ اوہ کجھ حکم دیوے آ آپ ہورائے اُسکو ہک نظر نال دکھیا تہ اوہ بے ہوش ہو کے چھڑھ گیا۔ آپ ہورائے اُس دے مُنہاں تے پانی چھڑھ کیتا تہ اوہ

ہوشے بیچ آیا ہو ایسا گرویدہ ہو یا کہ اپنے تمام احباب و ارکان سلطنت سمیت آپؐ ہوراں دے حلقہ ارادت بیچ داخل ہو گیا تہ فر اپنی ساری بادشاہی سمیت دولت خواجہ صاحبؒ دیاں مبارک قدماں بیچ آن رکھی۔ آپؐ ہوراں سُن گجھ وی قبول نہ کیتا ہو فرمایا کہ جو مال ظلم و جبر نال حاصل کیتے گیا ہے اوہ اُس دے اصل مالکان کو حوالے کیتا جاوے۔ محمد یادگار سُن ایسا ہی کیتا ہو سب غلام مردوزن آزاد کر چھوڑے تہ آپؐ فقر و درویشی اختیار کر کہندی ہو رظا ہری و باطنی تعلیم و تربیت دے بعد اُس فرقہ خلافت عطا کیتا۔ اصفہان تھیں آپؐ اُستر آباد آئے ہو شیخ ناصر الدین اُستر آبادی نال ملاقات فرمائی ایہہ بزرگ بایدید بسطامیؒ دی اولاد بچو آسے تہ اُس وقت اُسدی عمر ۱۲ سال آسی۔ اُتھو فر ہری، سبزوار، حصارا ہوندیاں ہونیاں بلخ آئے ہو احمد خضر یہ دی خانقاہ بیچ مقیم ہوئے۔ بلخ بیچ حکیم ضیا الدین فلسفی درویشاں دے منکر آسے۔ مگر جدا وہ خواجہ صاحبؒ نال ملے تہ انکار و منکر تھیں ہٹ گئے جدا واقعہ اسراں ہے خواجہ صاحب کلنگ دا شکار کر کے کباب بنا رہے آسے۔ اتفاقاً ضا الدین فلسفی وی اُتھے آ گیا خواجہ صاحب ہوراں اُس کو کباب دا ٹوٹہ دتا کباب۔ سنگولہ ہندیاں اُسدی حالت بدل گئی اسرے اوہ خواجہ صاحب دامرید تہ مقید ہو گیا۔ کُہر گئے تمام فلسفی کتاباں دریا برد کر کے راہ طریقت اختیار کیتی۔ بلخ تھیں حضرت ہو ر غزنی آئے اُتھے حضرت شیخ عبداللہ غزنویؒ دے دیدار تھیں مشرف ہوئے، غزنی بیچ آپؐ عارف دے صفات بیان فرما رہے آسے کہ ہکدم رو ہنا کے ہو کھلے فرمایا کہ میرا اُس مقام دا ہر سفر دا اردہ ہے جتھے ماہر امدن ہے (یعنی اجیر شریف)

آپؐ ہوراں دے مُرشد سُن اظہار کرامات بارے ابتداء ہی بیچ فرمایا آسا کہ کرامات بیچ احتیاط برتیں۔ مگر جد آپؐ کو فریضہ تبلیغ دا منصب عطا ہو یا تہ کافراں و منکرین تے خدادی قدرت ہو رسول ﷺ معجزات دی صداقت کو ثابت کرنے دا صرف ایہی طریقہ کار آسا کہ آپؐ اپنی کرامات تھیں قدرت الہی ہو ر معجزات رسالت پناہی دا اثبات کریں۔ آپؐ ہوراں نے ایہی کیتا۔ آپؐ ہوراں کول لاؤ لشکر ہوندا تہ فر اظہار کرامات نہ فرماندے مگر اس بے سرو سامانی بیچ اُتھے (ہند بیچ) دین دا غلبہ ہو ر اسلام دی فتح راجہ دے مقابلے بیچ ممکن نہ سی۔ جد تکر کہ تائید ایزدی

حاصل نہ ہووے خداوند تعالیٰ نے دین دی اشاعت و اعانت واسطے آپؐ دی ذات کو چنیا۔ بظاہر آپ معین الدین سن مگر حقیقت بچ خدا ہی اپنے دین دامعین و مددگار ہے ہور ایہہ خدا دی قدرت ہی آسی جیہڑی آپؐ ہوراں دیاں کرامتاں بچ کار فرما آسی، جس دے اگے ہر ناقابل شکست غرور کو شکست ہوئی۔ ہر فرعون واسطے موسیٰ آیا۔ جیہڑا قدرت الہی دامعجزہ بن کے آیا۔ جس طراں فرعون کو ایہہ آگا ہی مل گئی دی آسی کہ موسیٰ ہی اُسدی ہلاکت و تباہی داباعث ہوئی ہور اوہ معصوم بچیاں کو بے گناہ قتل کردا آسا۔ بالکل اسی طراں پتھو را (اجمیر دا کافر بادشاہ) دی ماؤ کو کاہناں ہور نجومیاں سُن پشن گوی دی آسی کہ ہک مسلمان فقیر اس جلیئے دالیسی جیہڑا پتھو را تہ اُسدی سلطنت دی تباہی دابحث ہوئی۔ فر پتھو را سُن ہندوستان بچ ہر اطراف اپنے عاملاں یعنی کاہناں و نجومیاں کو اس فقیر دا حلیہ لکھ کے جولیا ہور اُسدی گرفتاری دے احکام وی دے دتے۔ مگر جسراں موسیٰ فرعون دے محل بچ بہ نفس و نفیس موجود سا ہور حفاظت الہی بچ آسا۔ حضرت خواجہ صاحب وی پتھو را دی راجدھانی بچ بحفاظت الہی تشریف فرما آسے۔

راجہ پتھو را دی مقرر ہک جماعت سُن آثار حلیہ و علائم نال پہچان کے آپؐ ہوراں کو گرفتار کرنا چاہیا۔ آپ ہوراں نے حکم الہی انہاں دا ہر ٹھوڑ پھینکی اوہ اس فعل یعنی گردوغبار نال اٹھے ہو گئے کجھ لوکاں سُن راجہ دے حکم دے مطابق خواجہ صاحب اگے عرض کیتی کہ آساں نال آؤا سیں تساں کو ہک محفوظ جگہ تے رکھساں تساں کو ہر طراں آرام دیاں تہ اُسدی خدمت کرساں۔ خواجہ صاحب فرمایا میں تساندے مکر و فریب بچ آنے والا نہ اوہ آپؐ دے نور باطن دے رعب تھیں خوف کھا کے مڑ گئے ہک شخص آپؐ دے قتل دی نیت نال چٹھری چادر بچ چھپائی دی بظاہر مرید ہونے آیا آپ ہوراں نے فرمایا توں جس کم ہور جس نیت نال آیا دیں اوہ کم کراوہ قداماں بچ پے گیا چٹھری اگے سٹی مسلمان ہو گیا اسدے حق بچ دُعا فرمائی اوہ خدا ترس تہ نیکو کار بن گیا۔

تبلیغ دا اعلیٰ ترین معیار ایہہ ہے کہ ”حال“ زبان بن جلیے۔

خواجہ صاحب صدق حال دانموندہ آسے۔ آپ دی نظر اس حال دی ترجمان آسی۔ جس کافر کو ہک نظر دکھدے مسلمان ہو جلد آسا ہور اوہ مسلمان ولی کامل ہو گیندا۔

”تلقین و درس اہل نظریک اشارت است تذکرہ مشائخ پنج ہے:
 نظر شیخ معین الدین ہر ہر فاسقے کہ اُفتادے در زمان تائب گشتے و باز گرد معصیت نکشتے“
 (یعنی آپ دی نظر جس گنہگار تہ پیندی اوہ اُسی ویلے تائب ہو گیندا ہور فرکدے گناہ
 دے نیڑے نہ گیندا)

ابو الفضل لکھدے ہن:

عزالت گزین باجمیر شد فراواں چراغ برفروخت و از دم کبرائے اوہ گرد ہا گردہ مردم بہرہ
 گرفتند“

(یعنی خواجہ صاحب اجمیر پنج مقیم ہوئے۔ آپ ہوراں نے کثرت نال چراغ روشن کیتے
 ہور آپ دی عظیم شخصیت دی بدولت گروہ درگروہ خلق خدا کو فیض پھنچیا) صاحب سیر الالیاء لکھدے
 ہن کہ:

”بوصول قدم مبارک آں آفتاب اہل یقین کہ حقیقت معین الدین بود ظلمت ایں دیار
 بانور اسلام منور گشت“

(یعنی آفتاب اہل یقین دی حقیقت پنج معین الدین یعنی دین دے مددگار آسے جد
 اُندے قدم مبارک سر زمین ہندے آئے تہ دیار ہند دیاں تاریکیاں نور اسلام نال منور ہو گئیاں۔
 حضرت خواجہ صاحب ہوراں نے چھوت چھات۔ ذات پاد دیاں کلکھ انہیریاں کو تو حید
 دی تابانیاں تہ لوئی نال منور کر دتا۔ ایہہ تو حید ذات پات رنگ و نسل، اور پنج دیاں بتاں کو پہن
 تروڑ کے نوح انسانی کو محبت، اخوت ہور وحدت دے رشتے پنج وابستہ کر دی گئی اوہ افراد جیہڑے
 آپ ہوراں دے ہتھو مسلمان ہوندے سن انہاں پنج کو فرق تہ امتیاز باقی نہ رہیا۔ سارے کھٹھے
 کھاندے پیندے اُٹھدے اجدے کھٹھے نماز پڑھدے۔ خواجہ صاحب انہاں سبھاں نال یکساں
 سلوک کردے آسے۔ نو مسلمان کو سینے نال لاندے خواہ اوہ چھوت سن یا چھوت ایہہ آسا تو حید دا
 عملی نمونہ جیہڑا خواجہ صاحب پیش کیتا۔ جس نال ایسا انقلاب آیا کہ اُس وقت دے سیاسی ہور
 سماجی نظام دیاں جڑاں سک گئیاں آپ دی ذات نے کفر و شرک دی وادیاں پنج بے راہ بھٹکنے

والے لکھاں افراد کو راہ تو حید دہسی ہو را اسلام تھیں مشرف کیتے ہو رسب تھیں بڑی تعجب والی گل
ایہہ ہے کہ ایہہ سب گھ راجہ پتھو را دی سلطنت بچ ہوندا گیا۔

جیہڑا اپنی تمام دشمنی دے باوجود خواجہ صاحب دا ہک بال وی ڈنگا نہ کر سکیا۔ فر پتھو را کو
اپنی مادی طاقت دی کمزوری دا احساس ہو را خواجہ صاحب دی روحانی طاقت دی برتری دا اعتراف
اپنے گرو جے پال جوگی کول کھن گیا۔ ایہہ جوگی بڑا ماہر جادوگر آسا ہو رلر سارے جادوگر اس
دے چیلے آسے۔ اُس سُن اپنے جادو نال خواجہ صاحب کو ہرینے دی انتہائی کوشش کیتی۔ بڑے
بڑے حملے ہوئے۔ ہر حملے بچ خواجہ صاحب اُس تے غالب رہے آخر جے پال جوگی، ہار گیا
شرمندگی نجال طعن ولعنات دا طوق اُس دے گل پیا کفر و شرک دی ہار ہوئی۔ تو حید و کرامت خواجہ
دی فتح ہوئی۔ جسراں فرعون دے جادوگر موسیٰ تھیں مغلوب ہو کے ایمان آندا۔ اسی طراں بے
پال جوگی وی عاجز ہو کے خواجہ صاحب دے خدا تے ایمان آندا ہو را آپ تھیں بیعت ہو یا آپ
ہوراں اُسدا ناں عبداللہ رکھیا تے خلافت عطا فرمائی۔ پتھو را دے غرور فرعونی کو زبردست زک پچیا
مگر خواجہ صاحب دے اشد و ہدایت دا سلسلہ دن دو گئی رات چکنی ترقی کر دا گیا۔ پتھو را راجہ دے
ملازم وی خواجہ صاحب دے حلقے بچ شامل ہوئے۔

ہُن راجہ پتھو را سُن خواجہ صاحب کو اجیر تھیں نکلنے دی تھمکی دتی۔ خواجہ صاحب فرمایا۔
میں پتھو را لشکر اسلام دے تھیاں گرفتار کر دتا ہے۔“

فر شہاب الدین غوری دے آخری حملے بچ راجے پتھو را لشکر اسلام دے ہتھاں گرفتار
ہو کے مارے گیا شہاب الدین غوری سُن خراساں بچ خاب دکھی کہ ہک بزرگ اُسکو ایہہ فرماندے
ہین کہ خدا سُن تلو ہندی سلطنت دتی ہے توں اُس تے توجہ دے اس خاب دے یقین تے اُس
ہندوستان تے حملہ کیتا فتح نصیب ہوئی خواجہ صاحب دی خدمت بچ حاضر ہو یا خواجہ صاحب کو
دکھدیاں ہی سیان گیا کہ ایہہ اوہی بزرگ ہے جس خاب بچ بشارت دتی آسی۔

فتوحات دے بعد دہلی کو پایہ تخت بنایا مگر خواجہ صاحب اجیر شریف ہی بچ مقیم رہے
عجیب دور سا کہ ہک طرف بادشاہ بزرگ شمشیر حملہ آوری بچ مصروف سے ہو ر دئی طرف خواجہ

صاحب ہندوستان بیچ سلسلہ چشتیہ دے جگہ جگہ مراکز قائم کرنے بیچ مصروف العمل آسے۔ دہلی بیچ خواجہ قطب الدین، مختیار کاکی گو آپ نے رشد و ہدایت دی شیخ تابان تے فائز فرمایا جس تے مخلوق خدا پروانہ وار نثار ہوندی گئی۔ ناگور (راجپوتانہ) بیچ سلطان اتار کین حمید الدین صوفی سوائی جہڑے آپ ہوراں دے اجل خلفاء بچو آسے کور شد و ہدایت تے بٹھایا جیہڑا مرجع خلائق آسا۔

مرتب بزم صرفیہ رقم طراز ہے: کہ ہر دور بیچ ہندوستان دے مسلمان بادشاہاں کو حضرت خواجہ صاحب دی غیر معمولی عقیدت شامل حال رہی۔ مولوہ دے سلطان محمود خلجی سن راجپوتانہ تے دے خلاف فوج کشی کیتی تو قبل حملہ حضرت خواجہ صاحب دے مزار انوار تے حاضری دتی۔ اُس امر دے بعد میدان جنگ دا رخ کیتا فتح نصیب ہوئی واپسی تے اُس مزار اقدس دے قریب ہک مسجد تعمیر کیتی جیہڑی اہج ضدال خانہ نال مشہور و معروف ہے۔ بلند دروازہ ہور لرساریاں عمارتاں وی اسی سلطان تعمیر کرایاں۔ شہنشاہ اکبر کو حضرت شیخ سلیم چشتی نال اس واسطے عقیدت پیدا ہوئی کہ اوہ حضرت خواجہ صاحب دے سلسلے نال منسلک آسے۔ جد شیخ دی دعا نال شہزادہ سلیم پیدا ہویا تہ اکبر آگرے تھیں اج میر شریف تک پیدل ٹر کے گیا۔ راہ بیچ اشرفیاں ہور روپے بندھدا اج میر شریف حاضر ہویا۔ بطریق شاہانہ خیرات تقسیم کرائی۔ ہک مسجد ہور خانقاہ واسطے کئی عمارتاں تعمیر کرایاں ہور درگاہ دے انتظام بیچ ہر قسم دیاں سہولتاں میسر رکھیاں۔ شہزادہ مراد دی پیدائش تے وی اکبر سن اج میر شریف حاضری دتی ہور شہر دی چو فیری چونے و بٹے دی ہک Concrete دیوار بنوائی۔ شہنشاہ اکبر کو جدوی کاروبار سلطنت تھیں ذرہ وی مہلت ملدی چھٹ حضرت خواجہ دے مقدس و معطر آستانے تے حاضر ہوندے آسے۔ (اکبر نامہ تاریخ فرشتہ)

جہا نکیر اپنے اٹھویں جلوس بیچ اج میر شریف گیا جس دا حال خود لکھدا ہے ”دوشنبہ دے روزہ ۵ شوال اج میر شریف داخل ہونے دی نیک ساعت نصیب اُس روز صبح میں شہر دار نکلیا جد قلعہ ہور حضرت خواجہ بزرگ داروضہ نظر این لگا تہ ہک کوس پہلاں میں پیر ننگا پیدل ٹریاں ہور دو طرف راہ تے معتقداں کو مقرر کیتا تہ فقیراں ہور ضرورت منداں کو روپے بندھدیاں ہویاں گیاں جد تہیاڑی دے چار پہر گزر گئے پنجویں پہر روضہ مقدس دی زیارت دا شرف حاصل ہویا۔ دوئے

روز میں حکم دتا کہ شہر دے ہر نکلے بڑے شخص ہو ر را گبیر کو انعام دیکے خوش کیتا جلے“ (تزک جہانگیری)

۱۰۲۵ عیسوی بچ جہانگیر سُن ہک لکھ دس ہزار روپے صرف کر کے مزار اقدس دے چو فیہر
طلانی کھڑا تیار کروایا (جیہڑا اچ موجود نیہہ)

شاہجہان سُن وی خواجہ صاحب دے آستانے تے کئی وار حاضری دتی روضہ شریف دے
کول سنگ مرمر دی مسجد اُسی دی یادگار ہے اُس دی تھی (لڑکی) شاہزادی جہاں آرا بیگم کو دی
حضرت خواجہ نال والہانہ عقیدت آسی، شاہزادی سُن خواجگان چشت تے اسی عقیدت مندی
دے بنائے ہک کتاب ”مونس الارواح“ لکھی۔ شاہجہان نال اوہ اجمیر شریف گئی اُس سفر دے
تاثرات کو اس طراں قلمبند کیتا ہے:

”بخت دی یوری ہو ر طالع دی فیروزی نال ایہہ فقیرہ والد بزرگ دے نال خطہ پاک
اجمیر بے نظیر دے طرف ۱۸ شعبان ۱۰۵۳ھ کو روانہ ہو یا ہو ر ۱۷ رمضان کو تال انا ساگر دی
عمارتاں بچ داخل ہوئیاں۔ اس سفر بچ ہر روز ہر منزل تے دو رکعت نماز نفل ادا کر دی ہک وار سورہ
یاسین ہو ر فاتحہ اخلاص عقیدت نال پڑھ کے پیر و دستگیر خواجہ معین الحق والدین دی روح پُر فتوح
کو ایصال ثواب کر دی آسیاں۔ کچھ روز عمارت مذکورہ بچ قیام کیتا جد کہ غایت ادب بچ راتیں
پلنگ تے نہ سئیاں ہو ر نہ روضہ مبارک دار پیر لے کیتے ہو ر نہ اُس دی طرف کنڈھ کیتی۔ تہیاڑی
بٹیاں تے اجدی حضرت دی برکت ہو ر سرزمین جنت آسین دے فیض تھیں اطمینان ہو ر فرہک
ذوق خاص پیدا ہو یا ہک رات مولود ہو ر چراغاں کیتا۔ روضہ پاک دی خدمت ہو ر زیات دی
زینت جس قدر ماہڑے تھیں ہو سکیا میں اُس عمل نیک بچ ہک ذرہ وی کوتاہی تہ کتجوسی بیہہ کیتی ہو ر
نہ کدے کر ساں گی۔ الحمد للہ لکھ لکھ شکر ہے کہ روز پنجشنبہ یعنی جمعرات ۱۱۴ المبارک ۱۰۵۳ھ کو
حضرت پیر دستگیر دے مرقد منوری دی زیارت دی سعادت حاصل ہوئی، دن دا ہک پہر باقی
سا کہ میں روضہ اقدس بچ گیاں ہو ر اپنے زرد چہرے تے آستان مقدس دی خاک ملی۔ میں
دروازے تھیں گنبد مبارک تکر ننگے پیر زمین چمدی گیاں اندر داخل ہو کے اپنے پیر دی قبر پُر

نوردے سست طواف کیتے اُکھیاں دے بافلاں نال پہناری فیری۔ مزار اقدس دی خوشبودار خاک کو چم چم کے بوسے دے دے کے اُکھیاں تے ملکی۔ اُس وقت دی حالت و کیفیت بیان تھیں بار ہے غرض و غایت شوق تہ ڈر و خوف و احترام بچ کجھ سمجھ ہی نہ آندا سا کہ کیہہ آکھاں تہ کیہہ کراں عطرات کو مرقد اقدس تہ اپنے ہتھاں نال ملیا ہور پھلاں دی چادر جیہڑی اپنے سر تے رکھ کے آندی آسی قبر مبارک تے چاہڑھی نماز مغرب تکر جم کے کھلتی رہیاں و رد زبان رہے شمع روشن کیتی۔ شام جیہڑی صبح تھیں بہتر آسی..... اگر اختیار ہوندا تہ ہمیشاں حضرت دے روضے تے رہندی۔ جیہڑا عجیب گوشہ عافیت ہے (مولنس الارواح نسخہ قلمی دارا للمصنفین اورنگ زیب عالم گیر دی کئی بار خواجہ صاحب دے روضہ مبارک دی زیارت واسطے گیا۔ اوہ اپنے سلطنت تھیں پیدل ٹر کے جلد آسا۔ ہک وار بچ ہزار روپے نذرانہ پیش کیتا (ماثر عالم گیری) حضرت خواجہ صاحب محبت رسول ﷺ دے نشے بچ ساری عمر سرشار رہے۔ اپنے ملفوظات بچ ذکر رسول ﷺ بڑے والہانہ انداز بچ فرماندے آسے۔ حدیث رسول بیان کر دیاں گریہ طاری ہو گیندی آسی حسب معمول عشاء دی نماز دے وضو تھیں صبح دی نماز ادا کر دے آسے۔ کلام پاک ہک وار صبح ہور ہک وار راتیں ختم فرماندے آسے۔

نقد و درویشی دے باوجود آپ دے لنگر بچ اتنا کھانا پکدا کہ غرباؤ و مساکین راج و سیر ہو کے گیندے آسے۔ آپ ہور ہمیشہ روزہ دار رہندے آسے۔ شکار نال افطار کر دے سے۔ سوتی کپڑا بندے جیہڑا دوہرا سیڑیا دا ہوندا آسا، اُس تے اتنے پیوند و دھجیاں لکیاں دیاں آسیاں کہ اصل کپڑا چھپ گیندا آسا۔ ہندوستان دے صوفیاء بچ آپ دا مرتبہ سب تھیں بلند و بالا ہے۔ سلطان العاشقین برہان العارفین، حجتہ الاولیاء۔ محبط الانوار، محزن المخرقت و الحقیقت ایسے بے شمار القاب تذکرہ نویسوں سن رقم کیتے ہن۔

آپ ہور ذوق سماع رکھدے آسے۔ وقت سماع آپ ہوراں تہ غیر معمولی کیفیت طاری ہوندی آسی آپ فرماندے سن کہ سماع اسرار حق جاننے دا ہک خاص ذریعہ ہے۔ سلطان الہند حضرت خواجہ غریب نواز دی ذی عزت و شان گرامی تمام اخلاق فقائیل دا

منج آسی۔ شریعت، طریقت، حقیقت و معرفت دا آپ ہور معیار اعلیٰ سن۔ زہد و توکل صبر و قناعت، تسلیم و رضا تحمل ایذا خلق دی برداشت، عفو و درگزر، ثبات و استقامت، مخلوق خدا پر داخت و رحمت، حاجت روائی و عقدہ کشائی، دستگیری و رہنمائی آپ دی خصوصیات خاصہ آسی۔

ہندوستان پنج جہاں فتنیاں سر چایا دا آسا اوہ آپ دی ہک ہی نظر کیمیا اثر نال دُفن ہو گئے ہور اُندے جائی محبت و معرفت مساوات و مواسات دا دور چل گیا آپ ہور اں دے روحانی تصرفات سُن ہندوستان پنج اسلامی سلطنتاں دے قیام واسطے زمین ہموار کیتی کہ جس تے سلطان محمد تعلق دے زمانے تہ حکمرانی تک نظام سلطنت ہور نظام سلوک دے فلک بوس محلات تعمیر ہوندے رہے۔

حضرت خواجہ غریب نواز امن و سلامتی دا سفیر

مُغل شہنشاہ اکبر فکر و ارث تحت دے غم و افکار پنج غرق آسا۔ اسراں تہ مغل بادشاہ دے کئی بیٹے پیدا ہوئے جد کہ کجھ وقت یا کجھ سال زندہ رہ کے انتقال کر گئے۔ شہنشاہ اکبر دے پل پل دن رات اسی ہک غم پنج گزر دے دے آسے کہ اُس سُن سلسلہ چشتیہ دے بُرگ حضرت، شیخ سلیم چشتی دی شہرت سنی تہ آخر ہک روز اوہ حضرت دے درتے حاضر ہو یا تہ اُس کو اپنے دلے نی گل دہسی تہ درخواست دُعا کیتی۔

حضرت شیخ سلیم چشتی نے اُسکو تسلی دے کے ہدایت فرمائی کہ اوہ سلطان الہند دے مزار تے اپنی اس آرزو دا اظہار کرے۔

”سلطان الہند“.....

”اقلیم ہند تہ اصل بادشاہت حضرت خواجہ معین الدین چشتی دی ہے“..... شیخ سلیم ہور اں نے پُر جلال لہجے پنج فرمایا۔

اکبر نے مزید بحث پنج پینے دے بجائے ایہہ فیصلہ کر کہند کہ اوہ حضرت شیخ سلیم چشتی دے فرمان تے عمل کرسی۔ کیاں جے اوہ اپنی آرزو دی ہر صورت پنج تکمیل دا خواہاں آسا۔ فراوہ اجمیر شریف گینے کو تیار ہو گیا۔

اکبر دے اس فیصلے تے اس دے درباریاں بچ سخت ہلچل مچی۔ انہاں بچو ہک دباری بولیو نہ رہیا ”نفل الہی! پہلا قبر تساں کو کیہہ فائدہ دیسی!“

مغل بادشاہ اپنے فیصلے تے قائم رہیا ہور فتح پور تھیں سفر کر کے اجیر شریف حاضر ہویا۔ حضرت خواجہ صاحب دے مزار اقدس تے حاضر ہو کے اللہ تعالیٰ دے اس مقرب بندے دے وسیلے نال حاجت دُعا کیتی۔ کافی دیر توڑیں گریہ وزاری دے بعد اُس دے دل کو قرار آ گیا ہور اُس کو یقین وی ہو گیا کہ اللہ تعالیٰ نے حضرت خواجہ دے وسیلہ تھیں اُسدی دُعا قبول کر کہندی ہے۔ اپنی مراد پوری ہونے دے یقین نال مغل شہنشاہ اجیر شریف تھیں فتح پور روانہ ہویا کجھ دن بعد اوہ فر حضرت شیخ سلیم چشتی دے دربار حاضر ہویا۔ شیخ سلیم چشتی دے روحانی تصرف نال اُس دی دلی مراد پوری ہوئی ہور اس کو ہک پتر پیدا ہویا جس دان اُس حضرت شیخ سلیم چشتی دے ناں تے ”سلیم“ رکھیا شہنشاہ اکبر کو شیخ سلیم چشتی نال اسقدر عقیدت آ سی کہ اوہ اپنے پترے دان اں لینے دے بجائے اُسکو شہنشاہ کے بلاند آسا۔

ہندوستان تے انگریزاں دے راج بچ تاج برطانیہ دے وائسرائے لارڈ کرزن نے اپنی دور حکومت دے دوران پیش اینے والی دفاعی رکاوٹاں و مشکلات ہور تھادی صورت بچ بلاتفریق مذہب و ملت لوکاں دے دامن اُمید کو جس طراں خواجہ معین الدین چشتی دی بارگاہ نال وابستہ دکھیا تے اُس لارڈ کرزن) اس حقیقت دا اعتراف اپنی سوچے واپرویچ ذہن دے مطابق انہاں الفاظ بچ کیتا۔ ”ہندوستان پر ایک قبر حکومت کر رہی ہے.....“

جس دا مطلب و مدعا تے حرف آخر ایہہ کہ حضرت امام حسین دی نسب دے ہک عظیم بندہ خدا حضرت خواجہ معین الدین چشتی دی روحانی تصرفات دے طفیل انگریز کو ہندوستان چھوڑنا پیا۔

بول انمول حضرت خواجہ معین الدین چشتی اجیری

مصلح اعظم حضرت خواجہ اجیری دی پور زندگی خدمت خلق ہور تعلیم جمہور بچ گوری۔ آپ دی تعلیمات و ارشادات نال دفتر پترے ہن ذیل بچ اُندا کجھ حصہ و فرمان اخذ کر کے قارئین حضرات دے فائدہ واسطے درج کرنے دی سعادت حاصل کرنا ہاں:

آپ فرماندے ہیں کہ:

- ۱:..... ہر حالت پنج احکام الہی ہو شریعت مطہرہ سنت نبویؐ دے پابند رہیو۔
- ۲:..... نماز پنجگانہ ہو دے فرائض کو لازم پکڑو۔ کیا نیک نماز پنج قرب الہی حاصل ہے۔
- ۳:..... خدای پیمان دی علامت خلق ہے۔ اس واسطے خلق الہی پنج غور و فکر کر دے رہیو۔
- ۴:..... محبت صادق اوہ ہے جد دوست دی طرفوں کوئی مصیبت چچے تہ اس کو نہایت خوشی نال قبول کرے اگر ساڑ ساڑ کے سہاگہ کرے فروی دم نہ مارے اس واسطے خیال رکھو کسی بلا پنج پھس کے صبر داد امن ہتھونہ پھٹے۔
- ۵:..... متوکل اوہ ہے جو رنج و غم و راحت پنج کسے کوشکایت و حکایت نہ کرے۔
- ۶:..... صلحاء و اتقیاء دی قربت و صحبت کو نعمت جانو۔
- ۷:..... غریب غرباء تہ مساکیناں نال ہمدردی و محبت رکھو۔
- ۸:..... امراء دے دروازے تے نہ چکھو جو حاجت ہووے خدا تھیں منگو۔
- ۹:..... دُنیا داراں تھیں دوری اختیار کرو۔
- ۱۰:..... عنوعات شریعہ ہو خصائل رزیلہ دے نیڑے نہ چکھو۔
- ۱۱:..... خواہشات نفسانی دے چکھے نہ دوڑ دے پھرو۔
- ۱۲:..... احتساب نفس کر دے رہیو ہو گناہ تھیں تائب رہیو۔
- ۱۳:..... عقل حلالی ہو رصدق مقال داخل رکھو۔
- ۱۴:..... نفس کشی ہو عاجزی و انکساری کو اپنا شیوہ شعار بناؤ۔
- ۱۵:..... دُنیا تھیں بے نیازی برتو۔
- ۱۶:..... اپنے اندر دریا نالو سخاوت۔ دھینہ نالو شفقت ہو زمین نالو نرمی حلیمی تہ تواضع اختیار کرو۔
- ۱۷:..... توشہ آخرت تیار کرو دے رہیو ہو موت یعنی مرنے واسطے ہمیشہ تیار رہیو۔
- ۱۸:..... فرمایا عارفاں دا ہک مقام ایسا ہے کہ جد اُس مقام تک پچدے ہیں تہ سارا جہان ہو جو کجھ جہان پنج ہے اوہ اپنی دُواں انگلیاں دے درمیان دکھدے ہیں۔

۱۹:.....عارف اوہ ہے کہ جو کچھ اُسدا دل منگدے حاضر ہو گیندا ہے جو فرماندا ہے اُس دا جواب چھٹ مل گیندا ہے ہو ریافر سندا ہے۔

۲۰:.....نشان محبت ایہہ ہے کہ اطاعت ویلے دی خدا تھیں ڈرے ایسا نہ ہووے کہ اوہ خدا اپنے قُرب تھیں محروم کر چھوڑے۔

۲۱:.....فرمایا نکلیاں نکلیاں ندیاں کو ہلاں کسیاں تہ نہراں دا پانی جدڑ دا ہے اُس دا شور سُنائی دیندا ہے تہ جد بڑے دریا یا سمندر بچ داغل ہوندا ہے تہ اُس دا شور ختم ہو گیندا ہے۔ ایہہ آسا مختصر نذرانہ عقیدت حضرت خواجہ غریب نواز معین الدین چشتی اجمری قدس السرا العزیر نور اللہ مرقدہ دے تیں جس داعرس مبارک لگاتار ہر سال منایا گیندا ہے جس بچ اطراف عالم تھیں ان گنی مخلوق خدا بڑے ذوق و شوق دل لگی و عقیدت مندی دے جوش و جذبے دے تحت شرکت فرما کے فیض یاب ہوندے ہین۔

گیت تہ کافی نی صنفی تشریح

لفظ گیت نامصدر سنسکرت نا ”گتی“ اے، جس نامطلب ”گانا“ اے۔ ایہ لفظ اتنا ہی پرانا اے جتنا ویداں نا اے۔ سنسکرت نے ادب ”شام وید“ وچ اس نے ہونے ناپتہ چلنا اے ور انہاں گیتاں نی ہریت استھانی تھیں بغیر اے۔ گیت نی ترتیب سنسکرت نی پرچلت صنف شلوک جیئی اے۔ ایے ہی گیت نی منڈھلی شکل اے۔ ڈاکٹر عنوان چشتی ہوراں نا آکھنا اے:

”گیت ہندوستانی ادب اور موسیقی کی قدیم ترین اصطلاح ”گیتا“ اور ”گاتھا“ بھی گیت کے وصف سے متصف ہیں۔ گیتا کے معنی ہیں ”جو گایا گیا ہو“ گاتھائیں بھی گائی جاتی ہیں۔ اس لئے گیت کے دائرے میں آتی ہیں۔ ویدوں کے گائیوں نے بھی ویدوں کو گیت کہا ہے۔“

جے اسیں گیت نی قد کا ٹھنا تجزیہ کراں ایہہ ابھی صنف سخن نے طور ورا ساہڑے سامنے اشنی اے، جیہڑی پرانے ویلے تھیں آج توڑیں برابر لفظ ”سُر“ تہ تال نال تعلق رکھنی اے۔ جتنی ایہہ پرانے وقتاں وچ مقبول تہ مشہور سی اتنی ہی آج وی اے۔ اس نامطلب ایہہ ہو یا جے موسیقی تہ گیت نا آپے وچ پکا تہ مضبوط رشتہ اے۔ ”سنگیت“ نا لفظ وی اتھوں ہی اُبھری تہ باندے آیا اے۔ ایہہ اصل وچ دو لفظاں نے جوڑ میل نال بنیا اے۔ ”سم تہ گیت“ سنگیت عمدہ گانے کی آکھیا جانا اے۔ ہندوستانی اصطلاح وچ جیہڑی نظم ”سُر“ تال نی پابند ہوسی گی، سنگیت آکھوانی اے۔ گیت دو قسم نے ملنے ہین۔ اک تہ اوہ جہاں نا چلن کتاباں نی مدد سنگ پرانے ویلے تھیں آج توڑیں اے تہ دُورے اوہ جہاں نے جوڑن والیاں نا کوئی پتہ تھوہ میہہ ملنا۔ جہاں کی اسیں لوک

گیت آکھنے آں۔ گیت صرف گاؤں آلی شے ہی نہیں اے سگوں ایہہ اپنے اندر تہرتی نے بسنیکاں نی تمدنی، سیاسی تہ مذہبی تاریخ دی ہونی اے۔ گیت نامزاج سماج نے حاکم تہ محکوم روایاں تہ میکاکی حوالیاں ناوی پرچھاواں ہونا اے۔

گیت اس تہرتی جس کی ہندوستان آکھیا جانا اے، نی پرانی رہتل تہ روحانیت کی پھیلان والا اے۔ ایہہ ویداں نی مدد سنگ آگے ٹریا، ویداں نے ٹہیر سارے علماں کی جنیا، جہاں وچوں موسیقی وی اک اے۔ گیت تہ موسیقی نا آپسی رشتہ ایچے ویلے تھیں ہی دسنا پیا اے۔ ایے ہی ویلہ اے جس کی تاریخ، ظلم، بیر، کرودھ تہ مہذب ہندوستان نی مادہ پرستی نا دور آکھیا جانا اے۔ آخر کار اس کالے تہ منخوس دور نا خاتمہ ہویا۔ سنسکرت نا جادو مک گیا۔ پراکرتاں نا دور آیا۔ اس دور وچ بھگتی لہر کھل کے باندے آئی۔ سماج وچوں بیر، کرودھ، پھینڈ کی مکاں تہ واسطے مادیت پرست ہندوستان وراک ڈوہنگا واری۔ پورا ہندوستان اس رنگ وچ رنگیا گیا۔ ہر کبھی پیار محبت، وحدت الوجود تہ صوفیانہ خیالات، کھنڈی گئے۔ ہندوستان وچ اک نویں روح پیدا ہوگئی۔ بقول مختار صدیقی:

”مگر گیتوں کا اصل زمانہ چودھویں صدی بکرمی سے شروع ہوتا ہے۔ یہ وہ زمانہ ہے جب بھگتی کی تحریک ہندوستان کے طول و عرض میں پھیلی اور پرکاش پریم، وحدت الوجود اور عجیب قسم کے متصوفانہ خیالات نے ہندوستانیوں کے دل پر ایسا رنگ جمایا کہ ہر کسی کے لئے رام، کریم، کرشن اور کریم ایک ہو گئے۔ ایک خدا کی وحدت اس کے ازلی اور ابدی قدم اور ذات و صفات نے پہلی بار فانی انسانوں کی اتنی بڑی تعداد سے ”اقرار باللسان“ کے علاوہ ”تصدیق بالقلب“ بھی حاصل کی۔“

بھگتی لہر سُن بڑے سو جھوان تہ سنگھڑ شاعر پیدا کیتے ہین۔ انہاں سبھاں اُس ویلے نیاں رانج پراکرتاں جیہڑیاں لوکاں وچ مقبول سن، کی اظہار نا وسیلہ بنایا۔ ایہی وجہ سی جے بھگتی لہر لوکاں وچ پھیلنی رہی۔ بھگت کبیر، گوروناک، میراں بائی، رائے داس، دادو، سورداس، گوسوامی تہ ٹلسی داس جے گہنہ مشق شاعر اُن بھجن لکھے، جہاں کی بعد وچ گیت آکھیا گیا۔

انیسویں صدی نے بشکار لے دو روچ انقلاب آیا۔ اس انقلاب سُن ہندوستان نی روحانیت تھیں کہن کے مادیت توڑیں نی ساری فلاسفی بدل کے رکھ دتی۔ ہندوستانی رہتل میکاکی رنگ وچ رنگے جان لگی۔ انسان نی سوچ وچ ابھئی تبدیلی آئی جے پرا کرتاں جیہڑیاں علاقائی زبانوں نارو پ بٹائی چکیاں نیاں سن سامراجیت نی نذر ہوون لگ پیاں۔ سامراجی قوتاں اپنے پیر پکائی ہندے تہ قدریں بدل گئیاں۔ ادب نی روش بدل گئی۔ ادب نیاں صنفیں تہ موسیقی جدید دور نے رنگ وچ رنگن لگ پیاں۔ حیاتی ناسلوب تہ اصول نواں مہاندرا کہن کے سامنے آون لگے۔

ہُن تا ئیں اسیں گیت نے ہونے کی ویداں تہ سنسکرت وچوں ٹونڈن نا جتن کیتا اے پر اساہڑی اپنی رہتل وچ صدیاں توں اس ناچلن اے جس کی پھلنا کوئی چنگی گل نیمہ۔ اساہڑے متے سارے محققاں نی ہُن ایہہ رائے اے جے دیسی ادب نیاں کلاسیکی صول لوک گیتاں توں پھٹیاں ہین۔

گیت ناکھیر اہیت، موضوع تہ اسلوب نے اعتبار نال کہنا تہ وسیع اے۔ آج نیاں جتنیاں وی نیاں صنفیں ہین انہاں نابع لوک گیت ہی ہین۔ لوک گیتاں وچ ٹھیر نویدکلا پن بہت نے اعتبار نال پایا جانا اے۔ جتھوں تکر موسیقی تہ گیتاں وچ کہہ کجھ سانجھا اے تہ لوک گیتاں نا آہنگ دسنا اے تہ انہاں نا حرف حرف تہ تال وچ رچا بسیا ہونا اے۔ ایہہ موسیقیت ہی اے جس نی وجہ تھیں ایہہ آپ مہارے ہوٹھاں ورسر کن لگ پینے ہین تہ لوکاں تکر چچ جانے ہین۔

ایہہ رویہ عام پایا جانا اے جے اسیں ہر شے کی بدیسی معروف شے نال جوڑن نا چارہ کرنے آں تہ اپنے کہرے واخ نظرای میہہ مارنے۔ شعری صنفیں نے اصل توڑیں پھچن لئی اسیں باہر لی کھئی تکلنے آں جد کہ ایہہ سارا کجھ اساہڑے چو کھئی موجود اے۔ سعید بھٹا ہوراں نی رائے اس سلسلے وچ مننے لائق اے:

”صنفیں نے پچھو کڑ کی سمجھنے واسطے اساہڑے محقق عربی فارسی نیاں گتھیاں کھولی بیٹھے نے ہین تہ آخر کار اس نتیجے وریچے ہین جے ایہہ طرز لوک ادب وچوں ہی نسریاں ہین۔“

جے اسپس اپنی کلاسیکی شعری صنفوں و اخ تہیان ماراں تہ انہاں ناسارا کھلا راساں کی اپنیاں دیسی لوک طرز توں ہی لہسی گا:

”دیسی لوک بہتراں ناسبھا اتنا گھلا گھلا اے جے ہر موضوع کی اپنے کلاوے وچ کئی سکینیاں ہین۔ ایے وجہ اے جے کلاسیکی ادب نیاں تیاں ساریاں بہتراں لوک ادب نے اگھڑویں روپ ہین۔“

اسا ہڑے کلاسیکی شعری اصناف وچوں اک صنف ”کافی“ نی اے؛ جس نی تعریف تہ ہیئت کی اسا ہڑے محقق عربی تہ فارسی وچ ہونڈ رہے ہین۔ حالانکہ ”کافی“ اپنے مزاج تہ موسیقی نے اعتبار نال دیسی شعری صنف اے۔ اس بارے وچ سعید بھٹا ہوراں نے خیالات تکیو:

”پنجابی نی کلاسیکی بہتراں وچوں ”کافی“ کی بہوں اچیا نیا جانا اے تہ گجھاں شاعر اس کی ادبی برتیوے وچ آندا اے۔ گجھ محقق کافی ناسرا بھجن نال جوڑنے ہین وراپنے کبر نیاں خزانیاں کی نیہہ کھگانے۔ اسپس بھجن تہ کافی نی پتی سانجھ نے منکر نہیں آں ورجن آپوں وی تہ لوک گیت نی کوکھوں بھٹے ہین۔ اس واسطے بھجن ناگھر لوک رہتل تہ لوک ادب و اخ مڑنا اے۔“

گیت تہ کافی نی بہتر وچ بڑی ڈونگی سانجھ لہسی اے۔ سب توں اہم سانجھ ٹیپ نے مصرعے نی اے؛ جس کی پنجابی وچ ”رہاؤ“ تہ سندھی وچ ”تھل“ آکھن ہین۔ ڈاکٹر عنوان چشتی ہوراں گیت نی جیہڑی پشان دہسنے ہین اڈے ہی ”کافی“ نی بنی اے:

”گیت کی ہیئت کی تکمیل کے لئے ٹیک کی پکتی کی موجودگی ضروری ہے اور یہی خالص گیت اور گیت نما نظموں میں وجہ امتیاز ہے۔“

گیت وچ ”ٹیپ“ نے مصرعے نے میٹرنی کوئی خاص پابندی نہیں اے۔ کدے اس نا میٹرنکا ہونا اے تہ کدے لہماں۔ اس تھیں بعد انترے نے بنداشنہ ہین۔ ایہہ شاعر نے مزاج وچ دار و مدار اے کہ اوہ دوہے ہاروں یا مرضی نال مصرعیاں نی تعداد رکھنا اے ورا ایہہ گل پکی اے جے ہر بند توں بعد استھائی کی دوہراؤسی۔ اسراں استھائی انترے تہ قافیے شاعر نے جذبیاں نے تابع

ہوں۔ اس نی کوئی کچی تعداد نہ ہوسی۔ جسراں گیت نی بہتر نا کہنیرا موکلا اے، اسے طراں
 موضوعاں واخوں وی اس وچ ٹہیر کھلا ڈہلا پن ملنا اے۔ شمیم احمد ہوراں نا آکھنا اے:
 ”جذبہ و احساس کی نازک تر اور باریک سے باریک کیفیات گیت کا
 موضوع بن سکتی ہیں۔ عشق، بھگتی، عادت، محبت، رزم، بزم، غرض کہ ہر وہ شے جو
 انسانی احساس کا حصہ ہے گیت میں اُس کا اظہار کیا جاسکتا ہے۔“
 اسراں گیت نی شعری دُنیا بڑی کھلی ڈہلی دِسنی اے۔ انسان نے سارے خارجی تہ داخلی
 مسئلے اس نال جُڑ جانے ہن۔ گیت خالص دیسی صنف اے۔ گیت کالسری نے جذبات نا اظہار
 اے۔ کالسری جدوں مرد نال والہانہ عشق نا اظہار کرنی اے، اس نا بہترین اظہار ناچ تہ گانا ہی
 اے۔

چچھے اسیں لوک گیت تہ انہاں نی بہتر نی گل چھوہی اے۔ اتھے اسیں اپنی گلے کی مضبوطی
 دین واسطے لوک گیتاں نے بکھرے بکھرے طریقے نال بہتر نکھیرن نا جتن کرنے آں۔ سعید بھٹا
 ہوراں ”نین نہ رہندے تکتوں“ وچ جھنگ نے علاقے نے گیت جوڑے ہن۔ تھلے دتے گیت
 نی بہتر تلو، جیڑی نیڑے نیڑے اساہڑے کلاسیکی ادب نی شعری بہتر جیڑی اے۔ ٹیپ نے مصرعے
 نی تکرار ”کافی“ نی کلاسیکی بہتر نے ہور نیڑے کر دینی اے:

چونیاں دے سنگ رل کے چکن کپاہ گئی آں
 ہسدی گئی آں ، روندی واپس آ گئی آں

ڈردی جھکدی بنھیاں توں ٹھے پئی آں
 سُن نہ سُن ، تینوں ٹھول سدیندی رہ گئی آں

چونیاں دے سنگ رل کے چکن کپاہ گئی آں
 ہسدی گئی آں ، روندی واپس آ گئی آں

گھکھڑیاں بھیڑیاں ہتھ میرے زخماں چھوڑے
ٹُریا وینا اس ٹھول میں ہڈ کے لاه چھوڑے

چونیاں دے سنگ رل کے چکن کپاہ گئی آں
ہسدی گئی آں ، روندی واپس آ گئی آں

پروفیسر شارب ہوراں بارنے ڈھولے جوڑے ہین۔ انہاں وچ جیہڑے معرفت نے
ڈھولے ہین انہاں نی ہیئت مسمط جہی اے۔ گورکھ ناتھ نے شبد بھگت کبیر تہ میرا بانی نے بھجن تہ
شاہ حسین نیاں کافیاں نی ہیئت وی تقریباً تقریباً ایو جیسی ہی اے۔ سعید بھٹا ہوراں نی گل چینی اے
ورکلاسیکی شاعری نیاں ہیتی صفاں نارو پ لوک گیتاں توں ہی اے۔
بارنا ڈھولا ونگی لئی مکتو:

ہر ویلے پیادہو میرا رنگلا چرخہ (رہاؤ۔ استھانی)

تینوں کاریگر اے جوڑ بنایا ، کیڈا پھیریا نیں ہتھ صفائی دا
ایویں بھلی پیا وتنا اس ، میاں چیتا رکھنا اے یاد رنگائی دا
ہکناں بھلی پیاں توں راہ تے لاندہ چیتا گردان کریندا نت دے سونہے راہی دا
ہکناں نوں آپ مریناں اس ، ہکناں مردیاں نوں کولوں دینا اس لکھ دوائی دا
ہکناں چڑھ چڑھ سبجاں مانیاں ، ہکناں دے ہتھیں لوٹا دینا اس پھدھا گدائی دا
ڈوگھیاں گلاں نوں عالم جاندے ، ایانی چیتا ہوندا اے ساڑ تے لائی دا
مومن اُمیدوار کلمہ بھر زبانی نیکاں مومناں جنت نوں جاونا اے
مڑ اوہناں نوں کسے محصول نہ پچھنا یار مولائی دا
پیلوں نے لوک گیت جنوبی پنجاب نے بڑے مشہور ہین۔ اس نی وجہ پیلوں نا
پھل اے جیہڑا جنوبی پنجاب نی رہتل نی سیان تہ جان اے۔ انہاں لوک گیتاں وچ
حسن تہ عشق الہڑ جوانیاں نے مان تران تہ تغزل نا انگ اکھڑنا اے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق

ہوئیں آکھنے ہیں:

”جون کے اواخر میں جب گرمی کا شباب ہوتا ہے، ریگستانی حسن پیلوں
چھنے کے لئے گھروں سے نکل آتا ہے۔ نوجوان لڑکے لڑکیاں سینہ صحرا پر پھیل
جاتے ہیں اور پیلوؤں کے انبار لگا دیتے ہیں۔ حُسن کے لالہ صحرائی سے عشق کے
بگولے لکراتے ہیں۔ محبت نی پتنگھیں ایک جوانی سے دوسری جوانی تک بڑھتی
ہیں اور جال کے سرسبز پودوں کے سائے میں رومان کے نازک پھل بکھر جاتے
ہیں۔“

رومان نی فضا وچ رچیا پیلو نا گیت نکو:

آ چُو رل مل یار
پیلوں پکیاں نی
پکیاں گل گلنار
پیلوں پکیاں نی

پیلوں چُنن جیٹھ مہینے
تھل دیاں جٹیاں مارن سینے
گجھ جھنڈو لے بال
پیلوں پکیاں نی

پیلوں چنڑیں یار ونجایم
ول ول پھراں اوہا جال
رانداں رسیاں نی
پیلوں پکیاں نی

پیلوں چنڑیں بوچھن پاڑیا
مینڈیاں دے کھلھ گئے ول
سینڈھاں بکھیاں نی
پیلوں پکیاں نی

پیلوں چنڑیں کنڈا پڈیا
کنڈا کڈھے مینڈا یار
آساں پُپیاں نی
پیلوں پکیاں نی
آ چُو رل مل یار
پیلوں پکیاں نی

پیلوں نے گیت نے آہنگ وچ خواجہ غلام فرید ہوراں کافیاں لکھیاں ہین۔ خواجہ غلام
فرید ہوراں پیلوں نے گیت نے اُسے سانچے کی برتیا اے، جیہڑا جنوبی پنجاب نے لوک گیتاں تا
اے۔ اس وچ بظاہر تہ فضا خارجی رومان نی نظری اشنی اے، وں خواجہ غلام فرید ہوراں اس کی
تصوف وچ رنگیا اے:

آ چُو رل یار (رباؤ)
پیلوں پکیاں نی وے
کئی بگڑیاں کئی ساویاں پیلیاں
کئی بھوریاں کئی پھکویاں نیلیاں
کئی اودیاں گلنار
کٹویاں رتیاں نی وے

گیتاں نے داخلی تہ خارجی بہتر جیہڑے مُنڈھہ قدیم توں لگی آونی اے۔ اس نے ہی

پر چھائیں، ویدی، سنسکرت، اپ بھرنش نہ بھگتی ادب و روی باندے باچھڑتکے جاسکنے ہیں۔ اس گلوں کدے کدے ایہہ پہنکیکھاوی لگنارہیا اے جے ایہہ کسے ہور شعری ریت نی دین ہیں۔ اصل وچ انہاں نی اندر لی سانجھ وراخ تکیا جُلے تاں آپ مہارے ہی سٹا نکل اشنا اے۔

”کافی“ پنجابی نی کلاسیکی شعری صنف وچوں اک اے۔ اپنی ہستی تہ شکل و صورت نی وجہ تھیں ایہہ سروس ہی گیت نی شکل لگنی اے۔ اس نا ”رہاؤ“، گیت نی ”استھائی“ اے جیہڑی گانیاں ویلے کھڑی کھڑی دوہرائی جانی اے۔ انترے نے شعری مصرعے شاعر اپنی مرضی نال موسیقی نے ٹہنگ اُپر رکھنا اے۔ کافی وچ ”رہاؤ“ تھیں بعد آون والے شعری مصرعے (انترے) گیت نال سانجھ رکھنے ہیں۔

موضوع نے اعتبار نال گیت روح تہ بچھوڑے نائین اے، جیہڑی اکالسری نے جذبیاں نا اظہار کرنا اے۔ آریائی ادب وچ یا سنسکرتی شاعری وچ معاملہ اس نے اُلٹ اے۔ اس بارے وزیر آغا ہوراں نے خیالات نکلو:

”سنسکرت شاعری کے مطالعہ سے ایک واضح تاثر یہ مرتب ہوتا ہے کہ اس میں مرد عام طور سے عاشق اور عورت محبوبہ، جہت کا یہ روپ آریائی تحریک اور پداری نظام کی جھلک پیش کرتا ہے۔ اس شاعری کا ایک امتیازی وصف یہ ہے کہ اس پر عام طور سے اخلاقی ضوابط کا تسلط قائم ہے۔“

بھگتی لہر نے صوفی شاعران کالسری نے دلوں عشق نے مجازی رنگ کی حقیقی بچھوڑے تہ روح نی آہ وزاری واسطے برتیا اے۔ صوفی شاعران اپنے آپ کی کالسری نے روپ وچ تہ رب کی مردنے روپ وچ رکھ کے عشق نا اظہار کیتا اے۔ اسراں ”گیت“ تہ ”کافی“ نی ایہہ سانجھ ظاہری سانچے نے کلاوے توں نکل کے موضوع تہ خیال نی ایکتا وچ ڈھل کے اک ہوئی جانے ہیں۔ کیاں کہ جتنا پُہر پور عشق نارویہ کالسری نے جذبیاں وچ ملنا اے، مردنے جذبیاں وچ نیہہ بھگتی لہر وچ خود سپردگی اے۔ مکمل خود سپردگی..... ایسے خود سپردگی تہ اپنی ذات نی قربانی صوفی کول اے۔ کالسری نی خود سپردگی..... مرد کی مجازی خدا جھن وچ ریہی اے، صوفی نی

خود سپردگی..... اپنے آپ کی مُکا کے خدانی ذات وچ گم ہو جاوَن وچ اے، جس واسطے اوہ مجاز کی برتی تہ حقیقت نی گل کرنا اے۔ اسراں گیت تہ کافی وچ موضوع تہ بتز توں موسیقی تک ایک تائی پائی جانی اے۔ ڈاکٹر جمیل جالبی ہوراں نا آکھنا اے:

”بکھے شاہ نے بھی اپنے گیتوں میں اس روایت کی پیروی کی ہے۔ ان گیتوں کو بھی بکھے شاہ نے کافیوں کا نام دیا ہے۔ گیت اور کافی دونوں گائے جانے کے لیے ترتیب دیئے جاتے ہیں، لیکن گیتوں پر ہندی اسطور کا اثر اُسے کافیوں سے مزاج و نوعیت میں مختلف کر دیتا ہے۔“

اُپرلی بحث تھیں ایہہ گل صاف ہونی اے جے گیت پرانے ویلے تھیں ہی رانج اے۔ ایہہ لوک ادب تھیں نکھڑی تہ باقاعدہ ادب نادرجہ حاصل کر گیا۔ اج کسے وی صنف نے بارے کجھ جاننا ہووے تہ اسماں کی لوک ادب نے نزانے کھگانے چاہی نے ہن۔ ”کافی“ اصل وچ اوہی شے اے جس کی لوک ادب تہ ویداں وچ گیت آکھیا گیا اے۔ اس صنف کی ہندواں بھجن، شبد تہ مسلمان صوفیاں ”کافی“ آکھیا اے۔ ایہہ اپنے مزاج، رکھ رکھاؤ تہ بتز نے اعتبار نال آپوں وچ ڈاڈھی سانجھ رکھنے ہن۔ اس سانجھ وچ دواں نے تہذیبی رنگ وی لکھنہ ہن۔

خاب حقیقت

چھلے کتیاں تہیاڑیاں تھیں اُس کی بے چینی سی۔ اُس نیاں اکھیاں وچ ڈر اس طراں
جمیاناسی جس طراں پہاڑاں اُپر سیالے نی برف۔ اُسنا اندر تہ ہوئی گیاناسی۔ اکھیاں سمجھوتاڑے
لکیاں نیاں سن۔ اُس کی سارا کجھ دسنا تہ ہے سی، پر ہر شکل اکھیاں وچ ہی پھسی جانی سی۔ اُس کی
سمجھ کجھ وی نہیہ سی آؤنا۔ ٹرنیاں پھر نیاں وی اُسکی ایو لگنا سی بے اوہ بس اک لاش اے۔ بس
ساہ لینا لکڑی نامنڈھ.....!

عاصم چھلے کئی تہیاڑیاں تھیں اسے طراں سی۔ پہنکھ تہ نہیہ نیندر ساری ختم تہ اُس نی جگہ
خوف، ڈرتہ فلر۔ پہنکھیاں وی اُس کی محسوس ہوناسی بے پتہ نہیہ کیہڑے ویلے اُس کی ڈاکی لکسی
تہ اُس نے مغز خیال تہ آندراں ساریاں باہر نکلی آؤن۔ کوئی شے اُس نے بھڈے تھیں اُفراں
چڑھی آؤنی سی، جس نال اُس کی سنگھٹ لگی جاناسی۔

پورے کہرے وچ بس عاصم ہی سی جس نی حالت اتنی خراب سی، پر کسے کی حرام بے
احساس وی ہووے۔ اُس کی کہرے والیاں اُپر ڈاہڈاروہ چڑھنا سی۔ سب ایساں کھانے تہ
کد نے سن جیاں کجھ ہو یا ہی نہیہ۔

کل شامی ویلے تھیں عاصم نی حالت خاصی بگڑی سی۔ اُس ناسارا اوہو دسڑناسی، جس نا
سیک سہر تھیں لئی پیراں توڑیں دروڑناسی۔ اپنی ساڑ ٹھنڈی کرنے واسطے جیاں جیاں پانی پینا جانا
سی، اُس ناسیک تہ ساڑ بدھنی جانی سی۔ اُس نے کن تہی تہی اگی ہاررتے ہوئے نے سن۔ کتاں نا
شکا رُسنی سنی اوہ پاگل ہو یا ناسی۔ اسے تل مچھلی وچ دہ نہیہ ڈبیا تہ عاصم فٹوٹ بجلی سہالی کمبل

مُنہویں اُپر سوہڑی ساہڑی اپنا آپ ہنیرے وچ چھپایا۔ اُس کی دہنہیاں سیس جیہڑی وی چیز اُس
واخ اُپڑنی اے اوہ اُس کی کھان آؤنی اے۔

عاصم آج خاصا بیزار سی۔ اُس نے گڑھلکینیں اندر نی پھڑاس اُڈی اُڈی تہ سارے کُہرے
وچ قبضہ جمایا ناسی، مگر اوہ حیران سی جے کُہرے والیاں کی حرام جے کوئی اثر ہووے۔ کُہرے
والیاں کی تہ چھوڑو سارا گراں ایو جیاسی..... بے حس..... بے خوف تہ ٹہنٹھ!

عاصم کی آج ایہہ وی یاد نیہہ سی جے اُس نی چھتیاں سالوں نی لاڈلی تھی بانو وی اُس کول نیہہ
اے۔ تہ کھلیاں چھتیاں سالوں وچ کہہ مجال جے بانو اُس تھیں بغیر کسے ہو کول سینی جائے یا کسے کی ہتھ
لان دے..... ورا ج عاصم کی بانو ناوی ہوش نیہہ سی۔ عاصم کہلا ہنیرے نال ہنیرا ہونی گیا ناسی۔

خاصے چر اوہ تڑفنا چھڑکنا رہیا۔ فر اُس کی کچھ یاد نیہہ رہیا..... کدوں کسے آنی
کھڑکیاں دروازیاں نے پردے اگے کیئے، اُس کی کوئی پتہ نیہہ۔

سیاہ کالی رات جس طراں کسے کونلہ کئی تہ رنگی ہووے..... قبرستان جی چُپ اپنے
چار چھیر پھلٹی سستی ریٹی، مگر عاصم کملے وچ اپنا آپ سوہڑی ٹہنا کے ٹہیر یاں چڑھنا رہیا۔ چڑھنا
کہہ..... اوہ تہ نسنانا جانا سی۔ چارے پاسوں اگ نے پہنا مڑ اُس واخ ہنیرے رہے۔ اُس کی
اگی ناڈر سرور نیہہ سی۔ اُس کی پتہ سی نمرودنی اگ وی ایو جی سی۔ ایو جے پہنا مڑ تہ فیراوہ وی تہ
..... سی۔

اُس کی تہ ڈر صرف ایہہ سی جے اسمان ٹہنسی۔ عاصم دروڑنا رہیا۔ اُس نے سرے اُپر گرمی
تہ ٹھنڈ دوی حملہ کرن لکیاں۔ اُس نظر اُفراں چکی تہ اسمانوں دہنہہ تہ چن دوی رُہڑنے کھڑنے آنی
اُس نے مُنہویں اگے ٹہنٹھے۔ ڈرنیاں، کمبیاں اُس دہنہیں اُپروں چھال ماری تہ نسن لگ پیا۔ مگر
اگے دندا تکی فیر کھلوی گیا۔ اُسکی گجھ سمجھ نیہہ سی آؤنا جے اوہ کہہ کرے۔ چکھے مڑی تکیا تہ تارے
کوکاں مارنے تہ بیٹن کرنے نسنے جانے سن۔

عاصم فر گجھ نیہہ سوچیا۔ اوہ سچے مڑیا تہ نسن لگ پیا۔ اُس کی کوئی پتہ نیہہ سی کدوں اُس نا
سجاوٹ پیروں نکلی گیا ناسی تہ اوہ ننگے پیر ہی دروڑنا جانا سی۔

واپس بٹھا کے ٹھہریاں لٹھی عاصم اکس میدان نے وچ آنی کھلوتا۔ اُس ناساہ چڑھیا نا
سی۔ اُس اکھیاں بند کری ہتھ چھاتی اُپر دبائی رکھیا؛ پتھر اوہ سام ست ہونا۔ اک لماں ساہ لئی اُس
اکھیاں کھولیاں تہ فراک لئی چانک ماری۔ اُسناں اکھیاں اگے میدانی وچ ہر پاسے مُنڈیاں
تہڑتہ کرنگلاں ناک سمندری۔

مُنڈیاں نے اُگڑے نے مُنہہ جیاں اس کی آلے مارنے ہوون۔ گرم تڑفنے تہڑتہ ہڈیاں
نے کرنگل..... عاصم کی لگا جے اوہ کہلا انہاں نال کسراں نہڑسی۔ اوہ فر چھوٹ بٹی واپس
بٹھا کے واخ ٹھا۔ مگر ہن اُسکی کوئی ہمت نہیہ سی رہی۔ اُسکی ٹھڈا لگا تہ مُنہہ اوں پہنار ٹھا۔ اوہ نُنٹا
اُتھے ای پیار ہیا۔ عاصم کی لگا جے اک پہناری شے اُس نی گردن اُپر آنی پئی اے؛ جس نال اُس نا
ساہ بند ہونا جانا اے۔ اُس اُسی ہتھ نال تو سیا؛ اک ٹائیر اُگی ناسرٹنا اُس اُپر سی۔ اُس نی اکھیاں
اگے مُنڈیاں تہڑتہ کرنگل آون لگے۔ اوہ زور لائی ہلکا تہ اک لٹی کوک ماری؛ جس نال باقی بچے
نے تارے اسمانوں ٹھٹھے تہ اس کول آنی پے۔ اوہ اُٹھی بیٹھا۔ اُس کی ساہ چڑھیا ناسی۔ چار چو فیہ
کہرے والیاں نے پریشان مُنہہ تکی اوہ ڈری گیا۔

عاصم چھٹ پٹ کمبل چکلیا تہ کجھ لوڑن لگا۔ چھ سال نی بانو نا ہتھ حالیں وی اس نی چھاتی اُپر
سی۔ اُس کہرے والیاں کی فراک واری تکیا۔ سبھاں نیاں اکھیاں اسنے اُپر لکلیاں ہوئیاں سن۔
اس جلدی جلدی کمبل چچھاں کیتا تہ بانو کی چکی سینے نال لایا تہ آکھیا ”توں ٹھیک ہیں..... توئی
تہ نہیہ کجھ ہو یا؟“

اُس بانو ناسر اُفراں چکلیا تہ اُس نا مُنہہ کھلا تکی اُسکی مُنڈیاں اکھیاں اگے نچن لگیاں۔
اُس نارنگ اُڈی گیا۔ اُس ڈرنے ڈرنے کہرے والیاں کی کچھیا ”لوہ کدوں ہوسی۔ دہسو! لوہ
کدوں ہوسی؟“

اک نکا جیا مُنڈا جیہڑا اُسکی تڑتکنا سی؛ پہلے پہلے اُٹھیاں تہ جائی باری نے پردے کی چھکلیا
..... دہنہہ ناچھلکا راسدھا عاصم نے مُنہہ اُپر پیا۔

حاجی شریف

شہر نی پوسٹنگ لہتی تہ ماہری مصروفیت کافی زیادہ ہوئی گئی۔ تھوڑا ڈروی جاگن لگ پیا۔ گراں نی ہور گل سی۔ اپنا ماحول..... اپنے لوک۔ ہر کوئی چنگی طراں جاننا سی جے میں کہجا ملازم ہاں۔ فیرماء پیو، پھین پھرا، دوست، آہنڈی گماہنڈی..... سب اکو کجھ۔ کوئی فکر نہیہ سی۔ تنخواہ ٹھیک ہی سی۔ گزارہ چلنا سی، مگر شہر نا آرڈر ہو پاتا سب کجھ پٹھ اُپر ہوئی گیا۔ پہلاں کجھ تہیاڑے آونا جانا لگا رہیا۔ فر کجھ تہیاڑے ڈیرہ ڈگا بنھنے رُنے وچ لنگھی گئے۔ نکلیاں نکلیاں چیزاں وی اپنے نال کھروں آنیاں پیاں۔ روزنی ٹورا پھیری نال جان وی تہ کہنسی مگر نال نوال مال وی خاصا خرچن ہو یا۔ اس طراں کھرے نا بجٹ وی ڈانواں ڈول ہو یا۔ پہلے کجھ تہیاڑے تہ دفتر وچ کھنسان جیا رہیا۔ ملازم باری باری ملنے واسطے آون تہ لوک جتھے بنی بنی۔ کجھ سمجھ نہ آوے گن کیہڑا اے۔ بس اک گمدان تہ کہننگل۔

تھوڑا سا ہ لیا تہ سامن لئی ڈیرے سمیت کوارٹر وچ آیاں۔ تھوڑا جیا سکون لبھا۔ ہن دفتر وی دل لگن لگ پیا۔ اک دن ماہرا سیکشن آفیسر اشوک آنی بیٹھا۔ میں اُس ویلے کہنا ساں۔ بلیں بلیں اُس گل شروع کیتی۔ ماہرے تھیں پہلے افسرنیاں تعریفناں شروع کیتیاں تہ مگی اشاریاں اشاریاں وچ بجھانا شروع کیتا۔ تھوڑے چریں اُس گل کھولی..... ”سر! دفتر نا کم کاج کسراں چلاں ہدایت دیو۔ اگر پہلے صاحب نے طریقے اُپر چلسو تہ فائدہ ٹساں کی وی اے تہ آساں کی وی۔ اُپر والے افسر وی خوش تہ کوئی شکایت وی نہیہ ہون لگی۔ اگر ٹس اوہ کجھ نہیہ کرنے تہ فر چلی

تہ جاسی مگر مُشکلاں نال۔ پہلے صاحب کی ہر سال ایوارڈ ملنا سی محکمے وانوں..... تہ باقی تَس سوچی کے دہسو.....“ میں اُس نام نہ تکلنار ہیماں۔ مگی ا کھیاں اگے ایہہ دَسنا سی جے میں تہ پہلا صاحب دوئی اکورستے اُپر دروڑ نے آں۔ اُس نے رستے وچ وقفے وقفے وچ اگ نے ہولے آونین جہماں کی اوہ ترپنا جانا سی تہ ماہڑے پورے رستے وچ کنڈے ہی کنڈے کھلے نے ہن۔ میں جتھے پیر رکھنا کنڈے ماہڑیاں تلیاں تہ کھریاں وچ کھینے تہ ہن، مگر میں درد کوئی نہیہ.....!

کجھ دن لنگھے، میں سیکشن افسر کی سدیا تہ صاف صاف آکھیا ”میں غریباں، مسکیناں، یتیمیاں ناخون چوسی اپنے کھرے والیاں کی نہیہ کھلائی سکنا۔ دفتر ماہڑی ہدایت نال چلسی۔“

مہینہ کہہ کڈھیا جے تک جان آئی گئی۔ اُپروں دروڑ، دفتر نی مخالفت، خزانے نے محکمے نی گھنکد، مگر ماہڑی ہڈی وی لوہے نی سی۔ اگلا مہینہ لگا تہ ماہڑا دوست افسر حاجی شریف مبارک دین آیا۔ بڑے چراوہ بیٹھار ہیما تہ نویں نویں گرسمجھنا رہیا۔

حاجی شریف کی شہر نی پوسٹنگ کوئی اٹھ سال پہلاں لہھی سی۔ بڑا تیز طرار ملازم نیا جانا سی۔ ہر قسم نا جگاڑا سکی آوناسی۔ اُس ناسارا محکمہ اُس اُپر خوش سی۔ اٹھاں سالاں وچ اُس خاصی ترقی کیتی۔ شہر وچ کوٹھی بنائی، گڈی خریدی، کجھ پیسہ فائننس کمپنی وچ وی لایا تہ چار واری اللہ نے کھرے نا دیدار وی کیتا۔ میں اُس نیاں گلاں سُننار ہیماں تہ اُس ناخلیہ وی تکلنار ہیماں۔ سفید چٹھی لمی داڑھی چیاں ریشم نیاں چمکنیاں تاراں، متھے اُپر محراب۔ مگی اک گل وی نہیہ نکلی تہ شریف بولنار رہیا۔

”یار قیوم! اس سال میں چنچی واری حج واسطے تیار آں۔ بس ایہہ سمجھ اللہ نے کھروں سادا آونانہ میں ٹری پُنا۔ تہ حج پیسے نال ہونا اے۔ پیسہ کمانے نال آونانے۔ توں وی ہمت کر۔ ہتھ کھول تہ فیر تک جتھے تگی ماہڑی مددنی لوڑ پئی بس اک فون کریاں..... میں حاضر ہوئی جاساں۔“

اس تھیں پہلاں کہ میں شریف کی کجھ جواب دیاں، ماہڑے خیالاں نی سکریں اُپر اُس نے محکمے نے تحت یتیم، پنہکھے، ننگے بچے اتھروں بگنے آنی کھلوئی گئے۔ بگنے، کھنگنے پڈھے پیٹ پکڑی اُنڈھے اندھے ٹرے دسن لگے تہ ماہڑے دل نی تہڑکن تیز ہوئی گئی۔ میں اُسکی کجھ جواب نہیہ دتا۔ مگی کوئی پتہ نہیہ لگا کدوں ماہڑیاں اکھیاں بند ہوئی گئیاں تہ کدوں حاجی اُٹھی ٹری گیا۔

نکی لوہ ماہڑیاں اکھیاں کھلیاں تہ میں تہر کبی تہ اٹھی بیٹھاں۔ ماہڑے اوٹھ سکے سن تہ سنگھے نے اندر گھ پھسیا نا لگناسی۔ میں بچے کھبے تکتا؛ اُتھے کوئی نیہہ سی۔ میں کہلا ساں۔ فرمگی یاد آیا جے حاجی شریف آیا سی۔ حاجی یاد آیا تہ مگی ایہہ وی یاد آیا جے میں خاب تکتا ساں۔ خاب وچ میں جو تکتیا، اوہ سمجھ نیہہ آیا۔ میں کوئی پکا سچا نمازی تہ نیہہ ساں؛ بس جس کسے تہیاڑے موقعہ لگے مسپتی جائی بڑا ساں۔ ورنہ تہیاڑی ساری کم ہی کم اپنا وی تہ لوکاں ناوی۔ جو کوئی وی مشکل وچ تکتیا، بس ہتھ پکڑی لیا۔ فر خاب ایچیا کیاں آیا۔

میں اک واری فر خاب یاد کرن لگاں۔ میں تکتیا سی جے میں جمعہ نے تہیاڑے بگنا پھونکتا لوکاں کی پکڑی پکڑی مسپتی واخ جولنا آں۔ مسپتی نے کھبے بگنے دریا وچ ٹھلنا آں جے وضو کراں، مگر ماہڑے دوئی پیر دریا نے کنڈے کھلے نے غلاظت نے ٹہراں وچ جائی پھسنیں۔ میں سچے کھبے نظر مارنا آں، جتنے لوکاں کی تکتا، ساریاں نے پیر گتیاں توڑیں غلاظت نال پہرے نے۔ پچر توڑیں میں غلاظت تہونا اُچر توڑیں نماز فارغ ہوئی جانی اے۔ میں بڑا زور لایا..... سوچیا کہ میں حاجی شریف کی خابے وچ اپنے سچے کھبے تکتیا سی، مگر گھ یاد نیہہ آیا۔ میں اٹھی کہرے تھیں باہر نکلی آیاں۔

بڑا چر گزریا حاجی شریف نیہہ آیا تہ میں وی دفتری کماں وچ ڈبی گیاں۔ اک اتوار میں کوارٹر نے باہر لان وچ تہپ سیکن بیٹھاں ماہڑیاں اکھیاں بندن تہ دماغ خالی..... اچانک آواز کتاں وچ پئی ”السلام علیکم!“

میں اکھیاں کھولی تکتیا، اک کالسری کھلوتی نی سی۔ رنگ پیلا، کمزور تہ میلے پکڑے..... میں سوچنا منکن آئی اے۔ میں گوچے واخ ہتھ نیتا، مگر اوہ کول آنی بہینی گئی۔ ماہڑے واخ تکنے اُس چکھیا ”اُس حاجی شریف ہو راو؟“

”جی نہیں“ میں جواب دتا۔ ”مگر اُس صاحب کولوں کہہ لینا“ میں واپس چکھیا۔ ”اللہ حاجی صاحب کی لمی عمر تہ صحت بخشنے۔ اساہڑی عمر وی اُنہاں کی لگے۔ ہر غریب یتیم، رنڈی کی اُنہاں نی آس اے۔ اُنہاں کی اللہ دینے جوگا کیتا نا اے۔ اوہ نہ ہونے تہ پتہ نیہہ

کتئیاں یتیم گڑیاں اپنی عزت نیچی ہووے آ۔ اوہ غریباں نی عزت ٹھکنے ہین۔ اللہ انہاں نا ایہہ جگ وی چنگا کیتا تا اگلا وی چنگا ہوسی۔ حاجی صاحب تہ اتئیاں نیکیاں کیتیاں ہین بے سدھا جنتے وچ جاسن۔“

میں کھبا ہتھ اپنی ٹھڈی پٹھ رکھیا تہ اکھیاں بند کری لئیاں۔ مگی حاجی شریف اُپر اُچیاں اسماناں وچ ماہڑی بکھی تلئیاں تہ گڑا کے مارنا دسن لگا۔ میں اک واری فر اُس کالسری داخ تلکیتا تہ اُس فر بولنا شروع کیتا ”ایہجے لوک اللہ نی طرفوں وسیلہ ہونے ہین۔ اگر ایہجے لوک دُنیا وچ نہ ہوون تہ قیامت کدوں نی آئی گئی نی ہووے آ۔ تَس آپوں سوچو..... حاجی صاحب اسماہڑے گراں وچ اللہ چھوٹھ نہ کرے تہ کوئی پندراں یتیم گڑیاں نا بیاہ کرایا۔ کون کری سلکنا اے جی آج کل۔ میں وی اسے واسطے آئی آں۔ انہاں جیسا سُنیا جے ماہڑی یتیم کوثر نییاں گنڈاں پیناں، مگی سُنیا پنے پچیانے خرچ دینے واسطے۔“

اُس تھیں بعد مگی کوئی ہوش بیہہ رہیا۔ اُس حاجی شریف نی تعریف کتنی کیتی تہ کہہ کہہ آکھیا، مگی کوئی پتہ بیہہ۔ مگی بس اُس نے اوٹھ ہلنے دسنے، جنہاں وچوں گلاں نی جگہ پتھر نکل نکل سِدھے ماہڑے مَنہواں اُپر پینے دسنے سن۔

خاصے چریں اوہ کالسری اٹھی تہ مگی آکھن لگی ”تَس مگی حاجی ہوراں نا دفتر دہسی شوڑو۔“

میں سر چھنڈیا تہ صرف انگلی نال اشارہ کری اُسکی حاجی شریف نا دفتر دہسیا مگر ماہڑے مَنہواں وچوں اک گل بیہہ نکلی جئیاں کسے ماہڑے اوٹھاں اُپر لوہے نے جندرے چاہڑے ہوون۔ کالسری بلیں بلیں ٹر نی ماہڑی اکھیاں تھیں دُور ہونی ریہی تہ اخیر اُپر اک نکلی جئی تصویر بنی اوہلے ہوئی گئی۔

میں اپنی ٹھڈی اپنیاں ہتھاں نییاں تلئیاں اُپر رکھی صرف ایہہ سوچنا رہیاں جے ”حاجی شریف جنت وچ جاسی یا جہنم وچ!“

احساس

اُس کی بڑھے ٹھیرے لوک کدے وی چنگے نیہہ لگے تہ لیکن وی کس طراں.....!
 نہ جوانی والی چال ڈھال باقی تہ نہ قد کاٹھی..... نہ اوہ رنگ روپ تہ نہ گل بات سوتلی! بس
 اک دم کہہ تھیں کہہ ہوئی جانے ہین ایہہ لوک.....! کجھ وی تہ باقی نیہہ رہنا بڑھیاں بچ پہلاں
 جیا۔ اُس نا آکھنا سی جے بڑھیاں ہونے تھیں بہتر اے جے بندہ مری ہی جائے۔

بس ایہہ ہی وجہ سی جے اُس کی بڑھے ٹھیرے لوک کدے وی چنگے نیہہ لگے۔ اس واسطے
 اُس بڑھیاں کی نہ کدے اکھ پھری تکیا تہ نہ ہی کدے انہاں نے بارے وچ سوچیا۔

لیکن ہُن اوہ بدلی گیا اے۔ بالکل ہی بدلی گیا اے۔ اُس نی سوچ وی بدلی گئی اے۔ اُس
 نے طور طریقے وی بدلی گئے ہین تہ اُس نی گل بات وی بدلی گئی اے۔ ہُن اُس نا تہیاں ہر ویلے
 بڑھیاں پاسے لگا رہنا اے۔ بڑھے ٹھیرے ہُن اُس نی سوچ وچا روچ رہنے ہین۔ جیہڑے
 بڑھے رخصت ہوئی چکے ہین اوہ انہاں کی یاد کری تہ کہلیاں پیٹی پیٹی رونا اے تہ جیہڑے جینے
 جاگنے ہین اوہ انہاں نی ہر طراں نی مدد کرنا اے۔ انہاں نی دلجوئی کرنا اے۔ انہاں نیاں
 ضرورتاں کی پورا کرنا اے تہ باقی والیاں کی وی بڑھیاں نی ہر طراں نی مدد تہ ہمدردی کرنے نیاں
 نصیحتاں وی کرنا اے۔

بڑھیاں نے کہہ کہہ مسئلے مسائل ہین انہاں نیاں خواہشاں کہہ ہین انہاں نے غم کیہڑے ہین
 تہ انہاں نیاں خوشیاں کہہ ہین تہ اوہ کہہ چاہنے ہین۔ اوہ ہُن سب کجھ چنگی طراں جاننا تہ سمجھنا اے۔

مگر اس احساس سنگ روشناس ہونے واسطے اُس کی اک عمر لگی اے۔ ہُن اوہ آپوں وی

بڑھا اے۔

بیخ دانے

اک واری نی گل اے جے اک پھلی وچ بیخ دانے سن۔ اوہ پھلی نارنگ نیلا سی۔ اس گلوں
 اوہ سمجھنے سن جے ساری دُنیا ہی پھلی اے تہ اُنہاں نا ایہہ سوچنا قدرتی سی۔ پھلی بدھنی رہی۔ نالو
 نال دانے وی بڑے ہونے رہے۔ باہر تپنا دہنہ اُنہاں کی سیک اُپڑانا سی۔ بارش سن پھلی کی
 صاف تہ شفاف کردتا سی۔ اوہ کوئی سی۔ تہیا ڈی لشکنی تہ راتیں کالی ہوئی جانی تہ اسراں ہی اُس کی
 لگنا چاہی ناسی۔ پھلی وچ بیٹھے دانے مچُ سیانے ہونے جا رہے سن تہ سوچنے سن جے اُنہاں کی
 بیہ لے نیہہ بہنا چاہی نا۔ سگلوں گجھ نہ گجھ کرنا چاہی نا اے۔

”کہہ اُساں ہڈوں ہی اتھے ڈھیرے لائی رکھنے ہین“ اُنہاں وچوں اکس آکھیا۔
 اسراں ہی بیٹھے رہیاں تاں اس آکڑی جاساں گے۔ اسراں لگنا اے جے باہروی گجھ اے۔ میں
 محسوس کرنا آں جے ضرور گجھ باہراے۔“

کئی تہیا ڈنگھ گئے۔ دانے پیلے پئی گئے۔ پھلی وی پھلی ہوئی گئی۔ ”دُنیا وی پھلی ہوئی گئی
 اے“ اُنہاں آکھیا۔ اُنہاں نا ایہہ آکھنا اک قدرتی گل سی۔

چپچک اُنہاں پھلی کی کوئی تہر و نیاں محسوس کیتا۔ اوہ ہتھاں نی جوڑی وچ ٹہہ پئی۔
 اُتھوں ہوراں نال اکس کھار یو وچ ٹہہ پئی۔ ”ہُن پھلی کی کوئی کھولن گا“ اوہ رون لگی پئے۔ ایے گل
 تہ اوہ چاہتے سن۔

”تکنے آں دُنیا وچ سب تھیں چنگی طراں کون رہنا اے!“ پہلے دانے سُن آکھیا۔

”جلدی ہی پتہ لگی جاسی گا۔“

”جو کجھ وی ہوسی تکیا جاسی“ دُوے آکھیا۔

پھلی گھلی تہ سارے لشکنی پتے وچ پئے نے سن۔ اوہ اک بکے جے جند کے نے ہتھے وچ

سن۔ اُس اُنہاں کی کہوٹی تہ پکڑیا ناسی تہ آکھناسی جے میں اپنی غلیل وچ اُنہاں نا استعمال کر ساں گا۔

اُس اک دانہ غلیل وچ رکھیا تہ اوہ گیا۔ ”نہن میں گھلی دُہلی دُنیا وچ سیر کر رہیا آں“

دانے آکھیا۔ ”مگی کون پکڑی سلکنا اے“ تہ کدھرے اُدھی گیا۔

دُو آکھن لگا ”میں تہ نگ نی سیدھ وچ سدھادہ نہیاں واخ جاساں گا۔ مگی تہ اُوے

ٹھکانہ چننا اے۔“

”جتھے اسیں ہنساں گے اُتھے ہی سیساں گے“ دُوے دو دانیاں آکھیا۔ اوہ گجھ سیانے

سن۔ اوہ غلیل وچ پھرن تھیں پہلاں ہی زمی ورٹہ پئے۔ ”آخر اُنہاں وی جانا ہی سی۔ اُس

ساریاں تھیں اصل طریقے نال رہساں گے“ اُنہاں آکھیا۔

”جو برتنی اے مگی منظور اے“ آخری دانے آکھیا۔ جس ویلے اُس کی غلیل وچ پھری تہ

ماریا گیا، ایہہ کھڑکی نے کول ہی اک تریڑے وچ جائی پھسیا۔ اُتھے تھوڑی جیبی مٹی وی سی جیہ وی

سنی سی۔ نرم مٹی سُن اُس کی اپنے اندر پھسائی ہندا۔ ایہہ قیدیاں ہاروں اُتھے چپ چاپ کری پیا

رہیا، وراُس ناپیدا کرن والا اُس کی اُتھاں وی نیہہ بسر یا۔

”جو برتنی مگی منظور اے“ اُس آکھیا۔ اُس کھڑکی والے کھرے وچ اک غریب زنانی

وہی سی، جیہ وی لوکاں نے پہناڈے مانجی تہ ڈنگ ٹپائی کرنی سی۔ اوہ مخنتی سی ور بہوں غریب سی۔

کھرے وچ کھرے وچ اُسنی کہل مکاہلی تہ پی پی وہی سی۔ اوہ بیماری تہ اک سال تھیں کھٹے لگی

ہوئی سی۔ اسراں لگناسی جیاں نہ اُس مرنا اے تہ نہ ہی جینا اے۔

”ایہہ وی نیہہ بچن لگی“ اُس نی ماء آکھنی ”ماہرے دو بچے سن، کتنے قھینے تہ پوہڑیے نال

میں پال ریڈی ساں، ورا ب سُن مہر کیتی تہ اکس کی آپے کول سدھی ہندا۔ ر ب کرے ہن اک بچ

جاوے ورا سراں لگنا اے جے انہاں کی بہوں چرے توڑیں زندہ نہ رکھسی گا تہ ایہہ ماہڑی تہی وی جلدی ہی اپنی پھینو کول ٹر سی جاسی گی۔“

ور بیمار گڑی نے اسراں ہی تہیاڑے لنگھنے گئے۔ اوہ کھٹے ور لمی پئی زنی تہ اُس نی ماء لوکاں نے کم کرنی پھرنی۔ بہار نے موسم وچ کس تہیاڑے فجری جس ویلے اوہ اپنے کسے ورجان واسطے تیار ہو رہی سی تہ کھڑکی وچوں تہیے نیاں رسماں اندر چناتیاں مارن لگ پیاں۔ بیمار گڑی سُن کھڑکی واخ تکیا تہ آکھن لگی ”بے بے! اوہ نیلی جی چیز کہہ اے، جیہڑی کھڑکی وچوں چناتیاں مار رہی اے۔“

اُس نی ماء کھڑکی کول گئی تہ حیران ہوئی تہ آکھیا ”ایہہ تہ پھلیاں نا بوٹا اے۔ اس نے نیلے نیلے پتر پھٹ رہے ہین۔ ایہہ نکاجیا باغ تو اہڑا دل لائی رکھسی گا۔“

بیمار گڑی نی کھٹ کھڑکی نے کول کیتی گئی تاں جے اوہ پنکڑ نے بوٹے کی تکی سکے تہ ماء اپنے کسے کابجے ورڑی گئی۔

”اماں! مگی لگنا اے جے میں اک دن ٹھیک ہوئی جاسی گی“ اُس راتیں گڑی ماؤ کی آکھیا۔ ساری تہیاڑی تہپ ماہڑے ور پینی رہی اے۔ بوٹا وی پنکڑ نا پیا اے تہ اسراں ہی میں وی پنکڑ ساں گی تہ باہرڑی پھری تہ تکی سکساں گی۔“

”رَب تیرا منہ مبارک کرے“ ماؤ آکھیا۔ ورتہیے! دل نہیہ سی فنا جے اسراں وی ہوئی سکنا اے۔ اُس بوٹے نال اک چھڑی کھلی کری شوڑی تاں جے بوٹے کی سہارا مل سکے، جس سُن اُس نی تہیو کی جینے نی آس وتی اے۔ اک تہنا گا وی اُس سُن اُس نال بخھی شوڑیا تاں جے بیہل اُس نے سہارے بدھنی رہوے۔ ہراشنے روز اوہ لمی ہو رہی سی۔ ”تکیاں ہاں!“ ماء آکھن لگی ”اس نے وچ ڈوڈیاں پھٹ رہیاں ہین“ تہ پہلی واری اُس نے دلے وچ اُمید تہ اعتبار آیا جے اُس نی تہی وچ پیچی جاسی گی۔ ہُن اُس کی ایہہ وی خیال آون لگا جے اُس نی تہی کدوں اُپروں خوش خوش لگنی اے تہ کئی واری سویرے اُٹھی تہ اپنے نکلے جے بانغے کی تکی اے۔

اگلے ہفتے اپنی بیماری تھیں بعد پہلی واری کوئی کہنہ کھنڈ اپنی کھٹے وروں اُٹھی تہ پیٹھی رہی

اے۔ اُس نے کُرسی تپتے وچ ڈاہی گئی سی۔ کھلی کھڑکی و رکولی تہ اُس نے مَنہویں ورنکا نکا ہاسہ نظر آرہی سی۔ اوہ پُھلاں تہ ڈوڈیاں کی پُھن واسطے جھکی تہ ایسا لگتا سی جسراں کوئی میلے والا ہووے۔

”ماہرے مولیٰ سُن اس بوٹے کی اتھاں لایا اے، ماؤ آکھیا ”تاں جے توں خوش رہویں۔“
سُن کے ہور بدھ گیا جسراں کوئی فرشتہ ہووے۔

وردوے دانیاں نا کہہ بنیا؟ ہاں جیہڑا اڈ گیا سی تہ آکھنا سی ”جس وچ ہمت اے مگی پکڑی تہ دہسے،“ اُس چھتے ورتہہ پیاسی تہ اُس کی اُس کبوترے کھائی شوڑیا سی۔ دُوے دواں ناوی ایو حال ہو یا سی تہ قدرت اُنہاں کی اپنے طریقے نال ٹور رہی سی۔

چوتھا جس آکھیا سی میں دہنہہ واخ اڈی تہ جاساں گا، اُس نالے نے گندے پانیاں وچ اُگیا تہ دن بدن موٹا ہونا جا رہی سی۔

”میں فوراً موٹا ہو رہی آں“ اوہ آکھن لگا۔ ”جے اسراں ہی بدھنا رہیاں تاں میں اک دن پھٹ جاساں گا۔ دُنیا وچ کدے کسے دانے سُن ایہہ کجھ نیہہ کتا یا اس تھیں متا کرسی گا تہ نالے سُن اُس نی ہاں وچ ہاں ملائی۔

ورگڑی اپنی کھڑکی وی کھلوتی سی تہ اُس نی اکھاں وچ صحت نی لوہ چمک رہی سی۔ اُس ڈوڈیاں کی اپنی چھاتی نال لایا ہو یا سی تہ خدا نا شکر ادا کر رہی سی۔

”ماہرے تھیں تہ ایہہ ہی ہوئی سلکنا اے،“ گندہ نالا آکھنا سی ”میں اپنے دانے لئی ہو ر اُچا ہو جاواں۔“

(انگریزی تھیں ترجمہ: عبدالواحد منہاس)

ریشمی کپڑا

اج ہک ہوڑا لی بچ گئی۔ ہُن یوٹا مندا لگدا آسا۔ اج ہی نہ بلکہ اج تھیں پہلیاں وی اس بوٹے نالوں ہک ہک کرکا ڈاہلیاں پھجیاں گئیاں تہ بوٹا..... اوہ سوچدا آسا کہ سچ اتنا کوڑا ہوندا ہے کہ مہماں تھیں نکلدیاں ہی ہک ہک کرکا اپنے پرانے دُور ہوندے گیندے ہین اوہ سوچدا آسا..... سوچدیاں سوچدیاں اوہ سوچاں دے ڈوہنگے سمندر بچ..... تاریاں دین پئے گیا۔

اج تھیں چالی سال پہلیاں اوہ یونیورسٹی بچوں تعلیم مکمل کرکا جسے نکلیا تہ اُسدے سامنے روزگار دامسلہ آسا۔ اللہ کیتا روزگار دامسلہ حل ہو گیا۔ ہُن اُسدے سامنے سامنے اُس دا ہک اہم ہوڑ زندگی دا بچ ہی ضروری کم آسا۔ اُسدا خاب آسا کہ اپنی برادری بالخصوص تہ اپناں گراں بالعموم جہالت دیاں ڈوہنگیاں کھڈیاں بچ بھس گیا دا ہے۔ اس کو اس کھڈے بچوں باہر کڈھ کاہنیریاں دی جائی لوئی دے دینے بال کا اس پورے سماج کو دینہہ دوپہری نالوں روشن کرنا ہے۔ اس واسطے اُس سُن اس کم واسطے اپنے آپا کو وقف کر چھوڑیا ہوڑ تہیاں رات اس کم بچ لگ گیا۔ اُس دا تعلق دینیات نال آسا تہ اس کر کے اسکول مسجد ہک بہت بڑا پلیٹ فارم آسا۔ اُس نمازاں پڑھالینیاں شروع کیتیاں تہ جمعہ والے تہیاں ڈے خصوصی طور تہ جہالت تہ گمراہی تہ او عظم شروع کیتی۔ کجھ مہینے بڑے سکون نال گذر گئے۔ اوہ بڑا خوش تہ پُرسکون آسا۔ اُس کو لگدا آسا کہ اُس دا گراں تہ برادری ہک بڑا بونی دا بوٹا ہے جس دی چھام ہر کہیں واسطے ٹھنڈی تہ سوتی ہے۔

ہک دن کہیہ ہو یا دواں فریقاں دے درمیان کھول ہو گیا۔ گل پولیس توڑیں پچی مگر اُس مچ کوشش کرکا پولیس واپس پچی تہ ساریاں کو بٹھال کا جرگہ کیتا۔ قصور واراں کو ڈانٹ ڈپٹ

کیٹی تہ دوئیاں فریتاں دی صلح کرا لی مگر..... زیادتی کیئتے والے لوک خفا ہوئے تہ لگے مندیاں چنگیاں آکھن..... مائٹر صاحب زیادتی کیٹی..... طرف داری کیٹی تہ آستہ آستہ انہاں مسیتی ایناں چھوڑ دتا۔ اوہ بے چارہ مچ پریشان ہو یا مگر اُس کوشش نہ چھوڑی.....

فرہک ہور گھول ہو یا تہ فراوی گل ہوئی تہ ہک ہور محلہ مسیتی نالوں کئی ہو گیا۔ آہستہ ہولیاں گراں بچ فرقہ بازی شروع ہو گئی تہ سارے اپنی اپنی جانی خفا ہوندے گئے تہ تقیدیاں کردے گئے۔ مگر اُس ہمت نہ ہاری۔ اپنے کماں بچ لگا رہیا۔ ہک دن آیا کہ اُسدے ہمیں رشتہ دار دے گدرے ہک گدری کڈھ کھڑی تہ ماحول خاصا خراب ہو گیا۔ اُس پوری کوشش کر کا مسئلہ حل کیتا دہالے والیاں کوچی باہی تہ اس طراں ادھالے والے سب اُس نالوں خفا ہو گئے تہ انہاں مسیتی نال نال اُسدے کھرا ایناں گیناں چھوڑ دتا۔

نہ جی نہ مچ مندا ہو یا۔ مائٹر صاحب آساں نال چنگا ہیہہ کیتا۔ فرکیہہ ہو یا گدرے ادہالہ کیتا۔ آخر جنک ہی تہ آسا۔ آساں کو اتنی چٹی باہ چھوڑی۔ آساں نال سراسر زیادتی ہوئی۔ ”الغرض جتنے منہہ اُنٹیاں گلاں ہولیاں ہولیاں سارے اُس تھیں دؤ رنسن لگے۔ اُس کو لگدا آسا کہ اوہ بونی دا یوٹا ہن سنکن لگ گیا ہے۔ ہک ہک کر کا ڈالیاں سکدیاں تہ پھج دیاں گیاں تہ دکھ دکھدیاں بٹاننگا تہ بے رونق ہون لگا۔

اوہ سوچدا سا کیا آخر اُس دا قصور کیہہ ہے۔ کہ سچ آکھنا اتنا مہنگا ہے؟ کیا سچ آکھنا اتنا مندا ہے کہ سارے ہک ہک کر کا اُس کولوں دؤ رنسن گئے۔ آخر اُس دا قصور کیہہ ہے؟

اوہ سوچدا آسا کیہہ کیہہ اوہ ریشمی کپڑا ہے۔ جیہڑا دوئیاں دے بارے بچ سوچدیاں سوچدیاں خود ہی ڈبری بچ بند ہو کا اپنی جان قربان کر چھوڑ دا ہے۔ کیا ریشمی کپڑا اتنا مندا ہے۔ کہ اُس دی محنت بے کار گسی۔ کہ اُس کو کوئی یار نہ کرسی۔ فر اُس کو خیال آیا چلو ایہہ نسل نہ سہی اگلی نسل جسے ڈبری اُتوں ریشم لہاڑی تہ اُس دیاں کارنامیاں کو یاد کرسی ایہہ سوچ کا اُس کو تسلی ہوئی ہک واریں فرا پنکم شروع کر چھوڑیا۔

کدے کدے اُس کو اوہ لمبیاں ٹھنڈیاں تہ کالیاں سیالے دیاں راتاں یاد ایندیاں ہین
جیہڑیاں اُس اُنہاں اپنیاں دی خاطر گلگیاں بیچ گذاریاں آسیاں جہاں کو اُج اپنا آکھدیاں ڈر لگدا
ہے۔

کدے کدے اُس کو بریا دیاں اوہ تپتیاں تہ کنڈھ ساڑے والیاں اوہ تہپاں یاد ایندیاں
ہین جیہڑیاں اُس سُن اُنہاں اپنیاں دی خاطر تنکیاں پیراں گذاریاں آسیاں جہاں کو اُج
اپنا آکھدیاں خوف لگدا ہے تہ پورا جسم کم گیندا ہے۔

اُس کو اوہ وقت یاد ایندا ہے جدوں اُس نہ تہیاڑ دکھی نہ رات نہ برہیا دکھی نہ سیال نہ گرمی
دکھی نہ سردی تہ اُنہاں اپنیاں دی زندگی بہتر بنانے واسطے جی توڑ محنت کیتی تہ اُج اوہ سارے ہک
ہک کر کا پاسا پرت گئے تہ اوہ کئی کہنلے جزیرے اُتے زندگی دیاں اُنہاں گذاریاں تہیاڑیاں کو یاد
کردا ہے تہ تہائی دے تہیاڑے گذاردا ہے۔

سجری سٹ

اُچیاں نویاں، سیانیاں ایانیاں تہ سچیاں چھوٹھیاں نی دُنیا وچ غریب نی بوہٹی ساری نی
 پہاوی تہ غریب نا بچہ ساریاں ناسا نجھا آکھیا جانا اے۔ ہر کوئی اپنا پہنار غریب نے موہنڈیاں ور
 لدھنا اپنا حق سمجھنا اے۔ گل بہوں پُرانی اے ورجدوں یاداشنی اے اک گراٹھ چڑھی اشنا اے تہ
 کوڑیاں یاداں نے ٹرک کالے سٹی شوٹنے ہین۔ بے ترسی تہ بے رحمی نے احساس نی سٹ جی بجنی
 اے۔ ویلا پہنایس بڑا حکیم اے، سارے پھٹ پھری شوٹنا اے، ورجھ پھٹ ایچے ہونے ہین
 جیہڑے سدو سجرے ہونے ہین۔ اوہ شام نیاز آلے کھرے نی چھت ور کھیڈنے محلے نے
 سارے بچے تہ انہاں بچیاں وچ محلے ناساریاں توں غریب باراں سالان نا چوتھی پڑھن آلا اک
 سول جنیا، معصوم جیامنڈا محلے نے بڑے بڈھیرے سن انگلی نے اشارے نال کو لے بلائی تہ اُس
 کی رکھیا پہنار سڑک پار تک چھوڑن نا آکھیا تہ دوکاپیاں دین نا وعدہ کیتا۔ اک طرف کاپیاں نی
 ڈاہڈی لوڑ تہ دوئی طرف کھیڈن نی چاہ تہ نیاز کھان ناسواد وچوں غریب بچے اپنے واسطے دو
 کاپیاں کی زیادہ ضروری سمجھیا تہ اوہ اپنے کمزور تہ سؤل موہنڈیاں ور رکھے نا پہنار پہنار چاء کے دوڑ
 پیا۔ اُس کی ایہہ پتہ میہہ ساجے لوکاں نی کرنی تہ کتھنی وچ بڑا فرق ہونا اے ہو ر فر ایہہ جے ہر
 آدمی اندروں باہر جنیا میہہ ہونا۔ اپنے بچپن نی اوہ شام، اوہ کھیڈن نای چاہ تہ مٹھی نیاز کھان نی
 اڈیک آج زندگی نے پنجاہ سالان بعد وی لگنا اے جے ایہہ کل نی گل اے تہ بڑے بڈھیرے نا
 چرہ آج وی اکھیاں نے سامنے دسنا اے۔

کپترے

دادا، جند کو کیہہ چچول بانی دی ہے۔ باہر کجھ واز ایندا ہے۔ اماں ٹھولی ٹھول ماردا ہے۔
ہاں تو ہڑے پپو دا بیاہ لگا دا ہے۔ دازرینہ توں بیڑے نکل کا دکھ کیہہ گل ہے۔ انہاں جندکاں کن
کھا چھوڑے۔

زرینہ بیڑے گئی تلاں دارونج ہک ایندی ہے۔ گراں دالمبردار چوکیدار، سر بیچ، بیچ،
پولیس والے دواں جتیاں کو ہتھلڑی ماری دی کہن کا اتاں جلدے ہین، محلے والے وی نال
ہین۔ اگا تچھا دو ٹھولی ٹھول مار دے جلدے ہین۔
زرینہ شتھے کوڈنڈ کیتی، اوہ نیڑے آیا، ہین وا ایہہ کیہہ گل ہے۔

تساں کونہ پھپھتہ، تلدے گما ہنڈیاں دی چوری ہو گئی۔ لڑی والیاں دی، اوہ آپ سارے
کشمیرا کو جیل گئے دے آسے۔ جندکاں دیاں خنتالاں کرا لے کو چھو چوراں اُندے سرمن
چھوڑے۔ کمر جو کجھ موٹا موٹا آسا کڈھ کا کہن گئے۔ اتروں گدریاں آکا بوہا کھولیا کیہہ دکھتے
ہین چور سرمن گئے دے ہین۔ اسی ویلے فون کیتکھ۔ صبح پراں والے وی بیچ گئے۔ پولیس بیچ
رپورٹ ہوئی۔ اشتہاری مجرم پکڑے، تفتیش ہوئی۔ اوہ سلب گئے مال مسروقہ برآمد ہو یا۔ اوہی
کہن کا ہن تھانے روانگی ہے۔ نال ہی چور والے نال ہی مالا والے سارے پٹیل کا پولیس آگے
بکے دے ہین۔

شکر ہے ماہڑیا پیرا۔ چور پکڑے گئے۔ کچھ تہنیاڑے ہُن رام ہو گئی۔ کدے پولیس
والیاں کو اللہ دا خوف آیا تہ اُن دی صحیح تحقیقات ہوسی تہ کدے لنگ لنگھا کیتکھ تاں فرا وہی اگا والا
حساب ہوسی۔ ہک پُتر سِتری داتا سو پتر کپتری دا۔ کدے ہک ہی بچہ سو ہناں اللہ دیوے ہورا وہ سو
کولوں چنگا ہوندا ہے جیہڑا ماؤ پپو خاندان تہ معاشرے واسطے بدشکلا داغ نہ ہوئے۔
اس ویلے انہاں چوراں ٹھی کھا دیاں اپنے ماء پے تہ لگے لگے مَنہ کڈھے جگے نیہہ
چھوڑے۔

زمی تہ زرا!

بشیر آج بہوں خوش سا، اوہ کہلا بچہ سا جس سکول بچ سوشل اسٹڈی نا سوال فر فر استاد کی
سُنایا، باقی آلیاں کی کن پگڑائی تہ کچھلک ور پھانڈ نال دو دو پنگار پئے۔ اُستاد ساریاں پچیاں کی
بشیر دا ہر اشارہ کرنیاں ہوئیاں آکھیا جے ایہہ بچہ کل اس گراں ناناں روشن کرسی۔

بشیرے نے دل ور اُستاد نی اس گل بہوں اثر کیتا۔ اُس کی یقین ہوئی گیا جے ٹیچر نی
گل کدے چھوٹھی نیہہ ہوئی سکنی، کیاں جے ٹیچر کی اللہ ایہہ صلاحیت دتی تی ہونی جے اوہ اپنے
طالعلم نے اندر چھپی نی ذہنیت کی کھنگالے۔ بشیر اندر و اندر آج بہوں خوش سا جے اوہ ایہہ گل
کہر جانی تہ اماں پہنپے کی سناسی ہو ر اُنہاں کولوں شاباشی لہسی۔

بشیر اچیاں جیاں کہرے نے کول آشنا گیا تہ اُس نے کتاں ڈنڈ تہ رولے نی واز
پننا شروع ہوئی۔ جد کہر پہنچیا تہ کہ تکنا کہ اماں زار و قطار رونی، جد کہ پہنپے کی تائے تہ دواں
بندیاں نال جنوآں پٹھ تہر یا ناتکیا ہو ر اُس کی اوہ سارے لتاں مگے مارنے ڈٹھے۔ بشیر ابراہنڈے
بچ ای بستہ سٹی پہنپے داہر دروڑیا ہو ر اچیاں اچیاں رونا شروع کری چھوڑیا۔ تا یا مندیاں مندیاں
گالیاں کڈھنیاں کڈھنیاں اُتھوں گیا۔

چکھیا کہہ گل ہوئی تہ اماں رونیاں رونیاں آکھیا ”بشیر اجیہڑی بکری گھن اے اوہ
تواہڑے تائے نے بیہڑے بچ جانی ہاڑی نے پتر کھانی سی، جس کی پتھراں نال ماریا۔ بس چکھنا سا
جے سارے آنی کُٹنا شروع ہوئی گے۔“

ایہہ آج کوئی نویں گل نیہہ سی، جد کہ تائے ناگالی گلوچ، مار پیٹ ہر دن نارو لاسا۔

بشیرے ناچا چاتا اک تاپا سا۔ چاچا تہ پہنایا نکلے نکلے سن جدادادادی دُنیا تھیں اولے
 ہوئی گے۔ اُنہاں نے ماءوی تہ پیووی ہُن تاپا ای سا پر اُس اپنے دواں نکلیاں پُہراواں نے
 سرے ور ہتھر رکھنے نے بجائے اُنہاں ور ہر طراں نے ظلم کیتے۔ اسکول پہنچنے نے بجائے مزدوری
 کرنے واسطے آکھیا ہورا اوہ جیہڑا وی کجھ کمائی آسن اوہ اپنے بڑے پُہرا جس کی اوہ پہنایا آکھنے
 سن نے ہتھے ور رکھن، لیکن اُنہاں کی کدے پیٹ پُہری تہ روٹی وی نہ لہھے۔ تائے شکیلے نی کوشش
 سی جے ماہرے نکلے دوئے پُہرا کُہر چھوڑی کدھرے نہی جان ہور ساری زمی میں اپنے ناں
 کرائی چھوڑاں۔

تہیاڑی مزدوری کرائے تھیں بعد کُہر آنی تہ روٹیاں وی پکانی نیاں پیدیاں سن۔ تہی بی بیج
 سہارا بننے نے بجائے اپنے بڑے پُہرا او جتنا ظلم ہوئی سکنا سا کیتا۔ آخر تنگ پئی تہ باراں سال نی
 عمرے بیج کُہروں نکلے دوئے پُہرا دل محمد تہ احمد نہی گئے۔ اُنہاں کی لوڑ نے، کُہر آسنے نے
 بجائے شکیلے کی لڈو پھٹن لگی پئے جے ہُن تہ میں کہنا ساری زمی ناما لک سسں۔

دل محمد تہ احمد وکنڈیکٹری کیتی، بجزی کڈھنے رہے، کئی سال پنجاب مزدوری کرنیاں
 لائے۔ دل محمد تر کھلے کھائی کھائی تہ ڈرائیور بنی گیا، پر احمد مزدور ای رہیا۔ ست اٹھ سالوں
 بعد جدوں کُہر مڑی آئے تہ پہنایا شکیلے پٹواری نال ملی زمی نے کاغذاں بیج جتنا پٹھ اُپر کرنا
 سا، کیتا ہورا اپنے ناں انتقال کرائے۔

جدوں نکلے پُہرا مڑی تہ کُہر آئے تہ اُس نے چٹھے پانی پئی گیا کہ اُنہاں کی ہُن حصہ دینا
 پیسی۔ گراں برادری نے دباؤ تھیں بعد اوہ حصہ دینے ور راضی تہ ہویا، پر سرس زمی اپنے کول رکھی،
 مرضی نال تھوڑا تھوڑا حصہ نکلے پُہراواں کی دتا جس وراوہ راضی خوشی ہوئی تہ نہی گئے۔

احمد ونا بیاہ پہلاں ہویا، جس نی پہلی اولاد بشیر اسسا، جیہڑا بچپن تھیں اپنے تائے نے ظلم تہ
 زمی نی پُہرکھ کی تکی تہ بہوں پریشان سا۔ کدے اُس اپنے تائے نی اکھیاں بیج ہمدردی بیہ تکی۔
 ہمیشہ جس لے وی تکتا تہ اتنا کھوہریاں جے ہُن کھائی شوڑسی۔

بشیرے اپنے استادنی گل کی پلے نہی ہندا ہورا اُس پڑھائی وراہی تہ بیان دتا۔ ویلہ گذرنا

رہی تہ اک دن پڑھائی نے معاملے بچہ بشیرا گراں بچہ باقی آلیاں واسطے مثال بنی گیا۔ دل محمدوی اک سلجھی تہ پڑھی لکھی نی گڑھی نال بیاہ کیتا، جس بچوں دو چن جئے پتر ہوئے ہور دوئے لعل۔ پڑھائی کری تہ انہاں وی اپنا کاروبار شروع کیتا تہ لکھاں کردوڑوں نے مالک بنے۔

تائے شکیلے اپنی اولاد کی گچھ کلاساں تہ پڑھایا، لیکن سویرے شام زمی زمی نی رت تھیں اوہ وی بیہ پڑھی سکے۔ کیاں جے کوئی دن خالی بیہ سا ہونا جے شکیلے نی زمی وروں کسے نال لڑائی نہ وہے۔ جتھے جتھے زمی س، اُتھے بنے ٹورنے نے نال نال گراں بچہ کئی لوکاں نی زمی نیاں گرداوریوں اُس اپنے ناں کرائی شوڑیاں نیاں سن۔

پٹوارخانہ، تحصیل دفتر تہ شکیلے واسطے اسراں سن؛ جسراں سرہج وہے۔ ہر پینترے اُس کی پتہ سن۔ زرعی اصلاحات قانون نی دفعہ 4 تہ 8، روشنی سکیم نافائدہ چائی تہ اُس کئی کنالوں زمی گراں بچہ اپنے ناں کرائی ہندی، جس واسطے پٹواری، گرداوری کی منہ مٹی قیمت وی دینا رہیا۔

اپنے پتراں نی پڑھائی ورجیہڑا پیہہ لانا سا، اوہ اُس زمی ورلایا۔ چھگڑے، کہول، کہمسان، گالی گلوچ نی وجہ تھیں اُس نی زمی بچوں لنگھنے ناوی دل نی سا کرنا۔ اوہ ویران نظر اچھے، جس بچہ نہ کوئی روح تہ نہ رحمت۔ شکیلے کی اُس لے پیرا پٹھوں زمی کھسکی گئی، جس ویلے حکومت سارے غیر قانونی انتقال تہ گرداوریوں ورلال قلم پھیری، اس ساری زمی کی رقبہ سرکار قرار دتا۔ کئی دناں توڑیں کبرا بچوں باہر بیہ نکل سکیا۔ روٹی وی چھڑ کی گئی۔ پھنگھ لگے تہ نہ ترہیہہ..... سوچی سوچی سکی تہ تہلا بنی گیا۔

اولاد بچہ وی کوئی اتفاق بیہہ۔ نکلی نکلی گلے وروں گہلنا، ست پٹھاں توڑیں اپنے پیو دادے کی گالیاں کڈھیاں، پہناڈے پہننے..... اک دُوے کی چپلیاں تہ بوٹاں نال کٹنا روزنی گل سی۔ پیار ہمدردی، احساس ناں نی کوئی چیز تہ انہاں اندراے ای بیہہ سی۔ ہمیشہ حالت جنگ ناسماں ای رہنا سا۔

بڑا پتر جس کی لڑائی نے دوران سرے بچہ سوٹی بجی سی، خون بگنے نی وجہ تھیں اوہ ادھ پاگل ہوئی گیا ناسا۔ پڑھائی چھوڑنی پئی سی۔ اُس پیو کی اندروں چائی تہ باہر کھٹے ور رکھیا۔

کول خموشی نال بیٹھانا پیونی بے بسی، کمزوری تکی تہ اُس کی دکھ وی ہونا ساتھ ترس وی آشنا
 سا پر آج اُس اپنے دل نی پہڑ اس کڈھی..... پہنا پائٹساں چاچیاں نال تہ ظلم کیتا ای پر ساریاں
 تھیں زیادہ اَساں نال ظلم کیتا۔ تَساں نی وجہ تھیں زمی وروں لڑائی بچ مگی لگی، آج میں کوئی کم کرنے
 واسطے نہ رہیا، دُوے پہراوی نیہہ پڑھے۔ آج مزدوری کرنے ہین۔ پیسہ جیہڑا تَساں کمایا سارا
 پٹواریاں نے کرٹے ور لایا، پر آج اوہ ساری زمی ناریکارڈ وی خارج۔ زمی نی وجہ تھیں آہنڈی
 گماہنڈی کیہڑا شخص ایسا اے جس نال تَساں مُنہہ نہ لایا وہے۔ آج کوئی اَساں نے کُہرے کولوں
 لنگھی تہ راضی نیہہ۔ پہنیاں ہُن جوان ہین، کیہڑا انہاں کی چنگار شتہ لہھسی۔ اَساں پہراواں کی
 کون رشتہ دیسی۔ پڑھائی اَساں کول نیہہ، زمی اَساں کول اتنی نیہہ رہی۔ بچپن بچ لوکاں کولوں
 مار کھائی کھائی ہو رنال روزنی تَساں نی چہڑ کن نی وجہ تھیں اُس وی اتنے کوئی تگڑے نہ بے مزدوری
 وی کری سکاں۔ آج لوک مزدوری اُس کی رکھنے ہین، جیہڑا تگڑا وہے۔ میں تہ دس کلو آٹا راشنہ نا
 چائی آنا آں تہ ساہ چڑھی جانا اے۔

اپنے ادھ پاگل پترے نیاں گلاں شکیلے کی اسراں لگن، جسراں اسمانی گولے، پر ہر گلے بچ
 سچائی سی، آج زبان وی اُس نا ساتھ چھوڑی گئی سی کہ اوہ پترے نیاں انہاں گلاں نا جواب
 دے۔ صرف اکھیاں بچوں بگنے اتھروں ہر گل نا جواب سن بے پترے توں صحیح آکھنا ہین!

ظفر اقبال ملدیال

قسمت دا کھیل

موسم خراب ہوئے دیاں گجھ ہی تہیاڑے ہوئے دے آسے تہ مالیاں تے تہند ہی تہند
پئے گئی دی آسی، ولیا مکان دی ڈبہ تے بہہ کا تہ سامنے دے پہاڑاں کو دکھ رہیا آسا۔
ولیئے دی عمر گجھ زیادہ تہ نہ ہوئی دی آسی فروی سٹھ پار کر رہیا دا آسا۔ اسکو اوہ تہیاڑے
یا دیندے آسے جدا وہ چھیاں سالوں دا پپو سُن سکول کھڑکا چھوڑیا۔ انگریزی دا زماناں گُری دی
نہ آسا مگر فارسی تہ عربی سُن ساریاں دے سر پُرا چھوڑے دے آسے ہور انہاں ہی دُواں
زبانوں دا چرچہ آسا۔ کچی روٹی ہور کریمیاں تہ فر عربی دیاں کتاباں اندے بستے بچ ہوندیاں
آسیاں.....

باڈری لکیر حالوں توڑیں نہ گئی دی نہ آسی تہ ولیا اپنے ماؤ پپو نال کدے کدے اپنے رشتہ
داروں کو ملے واسطے لنگ ایندا آسا۔ گجھ دن رشتہ داروں کول رہنے دے بعد واپس کھر جُل گیندا آسا۔
ولیا بڑی تیزی نال اپنے بچپن تھیں نکل جوانی دی پزنگاں تے چھوٹے کھار رہیا آسا۔
نیلیاں نیلیاں چھماں تے لے لے بال تمھی تمیض تہ اُتا کالا واسکٹ لایا دا ہمیشہ گراں دی رونق لیندا
رہندا آسا۔

دسویں دا امتحان پاس کر کا اوہ ماؤ دی خدمت بچ لگ گیا۔ کھر دی حالت بڑی خراب آسی
اوہ اگے پڑھائی نہ کر سکیا فر ولیا پریشانی دی حالت بچ زندگی دے تہیاڑے گذاردار رہیا۔
اُدھر ماء وی بیمار رہندی آسی تہ پپو سُن ماؤ دی حالت دکھ کا اسدا رشتہ بکھی جائی منگ
چھوڑیا۔ ولیا وی گجھ کہٹ نہ آسا اسدی عاشقی بکھی دوئی جائی رضیہ نال چل رہی آسی تہ ملاقاتاں
دے دور وی ہوندے رہئے۔

ولیاہن جوان ہو گیا دا آسا ہورا چھی خاصی صحت وی اللہ سن دتی دی آسی مگر افسوس.....
 کجھ وقت دے بعد ورتے دا پئے اچانک بیمار ہو کے فوت ہو گیا ہور ولینے تے ذمہ
 داریاں تہ ہور کئیں قسم دے پہارے پہارے گئے۔ کوئی وی دکھ پہنال والا نہ آسا جس کر کا ایہہ
 اپنیاں پہنیاں کول آرہیا۔ کدے کدے اوہ رضیہ کو دکھے واسطے پارنگ گچھا مگر فرمڑکا پہنیاں کول
 آرہوے۔ کجھ سالاں دا کھیل چلیا۔ مگر آخر کار بارڈر دی لکیر پکی ہو گئی ولیا پہنیاں کول رہ گیا۔
 منگیتر رضیہ لکیر دے دوئے پاسے تہ ملدی رہی گئی ولیا اس پار اپنے کوٹھے تے بہہ کے اُس
 پار دکھتا رہوے ہمیشہ اوہ نکلے تے گچھے ہور اپنے گراں کو دکھ کا دل ہی دل بچ ساساں کئہن کا
 واپس آرہوے ہور ہمیشہ اسدے دل بچو افسوس کر کے ہک ہی گل نکل گچھے ہائے ایہہ قسمت دے
 کھیل.....!

بے قرار دل

زندگی بچ لوکِ ملدے ہین ہور پچھڑ گیندے ہین۔ مگر زندگی دے سفر بچ کچھ لوک اچھے وی ملدے ہین جیہڑے ہمیشہ واسطے زندگی دا حصہ بن گیندے ہین ہور اندی متاثر کن شخصیت دل دیاں گہرائیاں بچ لے اُل گیندی ہے۔ اہجی ہی ہک شخص ماہڑی زندگی بچ وی ہو دے ہولے نالو آیا ہور ہک آواز ہک نغمہ، ہک گیت بن کے ماہڑے دل دیاں کھڑکیاں بچ داخل ہو گیا۔ اِس سُن ماہڑی زندگی بچ پنگ نالورنگ پھر چھوڑے۔ اُس دے تڑنے دی آواز آج وی میں سُن دی ہاں محسوس کردی ہاں۔ آج وی چہڑھ نالو ماہڑے نال ہے میں اُس کو بسر نے دی بچ کوشش کردی ہاں۔ جس قدر بسر نے دی کوشش کردی ہاں اُس قدر یاد ایندا ہے۔ دل بے قراری تہ بے چینی محسوس کردا ہے ماہڑے دماغ بچ ہک ریل چیلر رہتی ہے آج وی مگلو یاد ہے۔ ایئر پورٹ دے باہر ایندیاں ہی ماہڑی گڈی خراب ہو گئی۔ ماہڑے انکار دے باوجود وی اُس مگلو لفٹ دتی۔ اُس دن جلدی بچ میں اُس داناں وی نہ چھ سکیا نہ ہی شکر یہ ادا کیتا..... اُس دی ہک ملاقات سُن ماہڑی زندگی ہی بدل چھوڑی۔

ماہڑی دوئی ملاقات وی ایئر پورٹ تے ہوئی۔ ماہڑیاں اکھیاں سُن دکھدیاں ہی اُسکو سیان کہندا۔ اوہ موبائیل تے کسے نال گلاں کردا آسا۔ متھے تے کھلرے بال جیاں اُس کو چار چن لاون۔ اوہ وی مگلو دکھدیاں ہی سیان گیا۔ تسیں..... اُس سُن ماہڑے کول آکے اکھیا جی تسیں اوہ ہی ہو اُس سُن ہولیاں جیاں اکھیا جی ہاں میں اوہ ہی ہاں جس کو تساں اُس دن لفٹ دتی آسی۔ آج مگلو لفٹ نیہہ لوڑ میں ہولیاں جیاں اکھیا اوہ مسکيا، آج آساں دوئیاں دی منزل ہک ہے مگر موسم خراب ہونے دی وجہ نال فلائٹ دوکھنٹے بعد ہے دوکھنٹے جی ہاں۔ اگر تساں کو اعتراض نہ ہووے تہ آؤ کافی پندے ہاں تہ اسیں دونے کافی ہاؤس دی طرف تڑپیاں۔ ماہڑا ناں منزل

ہے اسی سال میں آکسفورڈ یونیورسٹی تھیں پی۔ ایچ ڈی مکمل کیساتھ فیلو شپ واسطے جُل رہیاں تھیں ملائیکہ جی ماہراناں ملائیکہ ہے میں دی اسی سال آکسفورڈ یونیورسٹی بیچ کمپیوٹر سائنس بیچ داخلہ کھندا۔ ہُن اَسدی ملاقات ہوندی رہی اُس خوش ہو کے آکھیا۔ اَسدے بعد تَساں داکیمینہ ارادہ ہے۔ اُتھی رہنایا اپنے مُلک واپس اینا۔ مکو اپنے مُلک واپس اینا تے اپنے مُلک واسطے کم کرنا تے ہُن میں وی تَساں دے راہ تے ہی تَساں اِس سُن ہک دم آکھیا۔ سفر دے دوران ہی اَسیں دو نے اُتھا بیچ گیاں جتھو ہک رشتے دی شروعات ہوندی ہے ہور اِس کو ہک نواں نادتا جلد ہے۔

انہاں گلاں داجد ماہڑے کمر والیاں کو پتہ لگا۔ انہاں کو بُرا لگا۔ ماہڑے والد صاحب سُن آکھیا میں تلو باہر اسی دن واسطے نہ جولیا آسا کہ تو کھلی رہ کے اپنی من مانی کریں۔ تہدہ ماہڑی محبت دانا جائیز فائدہ چایا۔ ہُن تلو ماہڑے نال واپس جُلنا، والد سُن زور داتھڑ مار دیاں ہونیاں گرجدی آواز بیچ آکھیا۔ ہُن تو اُتھے رہیں ہور۔ پاپا میں اَسدے بغیر نہ رہ سکدی ہاں۔ میں اِس نال..... محبت کردی ہاں۔ بکواس بند کر۔ پاپا ہُن اوہ ایجا نیمہ اوہ وی ماہڑے نال بیچ..... پیار کردا ہے۔ پاپا سُن دو ٹوک الفاظ بیچ جواب دتا۔ میں نہ چہیندی ہاں کہ تلو کجھ وی ہووے۔ ماہڑے والد دی بیچ بیچ دُر تکر ہے۔ میں تو ہڑی زندگی کو خطرے بیچ نہ بہنا چہیندی۔ میں جد ساری گل منزل کو دہسی اُسکو وی بڑا غصہ آیا تے لگا آکھن ملائیکہ تہدہ ایہہ قدم ہی کیاں چایا اُتھی رُک گیندی اُس مایوس لہجے بیچ آکھیا۔ اُس دیاں گلاں سُن کے ماہڑا دل تڑپ گیا۔ ملائیکہ اِس ڈب دے دینہہ نال ہی اَسدی محبت دا قصہ وی ہمیشہ ہمیشہ واسطے بند ہوگیسی اِس دا گواہ اِنج دا ایہہ ڈبدا دینہہ ہے مگر فرق صرف ایہہ ہے کہ اِنج ایہہ ڈبدا دینہہ کل فرپوری آب و تاب نال چڑھسی۔ ایہہ گل آکھ کے تیز قدماں نال غائب ہو گیا دینہہ وی پوری طراں ڈب گیا۔ مگر اُس دی محبت دے نقش ماہڑے دل بیچ اِنج وی گھب دے جلدے ہن۔ اُس کو یاد کر کے ماہڑا دل بے قرار ہو گیا ہے ہور ماہڑی رُوح بے چینی دے عالم بیچ اُس کو ادھر ادھر ہونڈ دی ہے اُس دے تڑنے دی آواز اِنج وی ماہڑے دے کو محسوس ہوندی ہے ہور چھاڑ (سایہ) نالو ماہڑا چھا کر دی ہے۔

شاہی حرم سراج

”حضور کدے باغ والی بارہ دری دارتشریف کہن جلاں“ پاشا دے سامنے رمضان ہتھ
بھیجا کھلا ہوکا کچھ آکھدیاں نظراں نال انہاں دار دکھ رہیا آسا۔
”کیا نلکہ ماہڑا اٹھا گیناں ضروری ہے۔؟“

”اسدے جواب بچ خادم پہیت رکھدیاں اسراں مشکلیاں اٹھیاں نیویاں کردیاں عرض
کیتیں ”خانم اٹھا تشریف آورہن باقی دے حالات پاشاجی آپوں اپنیاں اکھیاں دکھسن گے“
ایہہ سندی پاشا دارنگ پیلا پے گیا۔ اس واسطے کہ اسکو پتہ آسا جے اسدی فرانسسی
ٹہری جیہڑی کہ پیرس دیاں سجھاں گدریاں تھیں سوہنی گدریاں بچ گئے گیندی آسی اپنی آزاد مزاجی
دے کرکا اکھیاں بچ اڑک دی آسی۔ مگر پاشا تہ اپنے قسمت تے خوش آسا کہ اوہ انجی چن جی
سوہنی کڑی نال بیاہ کرکا کامیاب ہو گیا داہے مگر ہک کنڈا اُس کو ہمیشہ چھدا رہیا آسا کہ اوہ ہن
چالی سالاں داہور ہیا آسا جکہ کبر والی بیہہ (۲۰) سال دی آسی ہور اسکو ہک فکر لگی دی آسی جے
گرے جرین آزادی دی عادت دے کرکا گرے بھٹک نہ چلے، اسی کرکا اوہ ہک فرانسسی بگری
لفٹنٹ کو جیہڑا کہ جرین نال آزادی سنگ اٹھتا ہجدا آسا شک دی نظراں دکھدا آسا۔
جس ویلے کہ خادم رمضان سُن جس کو پاشا سُن اپنی ٹہری دی جاسوسی کرنے واسطے رکھیا دا
آسا، ایہہ باغ دار جلاں ایساں آکھیس اوہ معاملہ بنیا توڑیں بچ گیا۔
تلو کیہہ پتہ کہ اوہ کون ہے؟

جی حضور۔ مگر مگو لگدا ہے کہ اوہ کوئی یورپی نوجوان ہے، جس ویلے خانم ماہڑی آن دی خبر سنی تہ شاندا سکو تالیاناں والے بڑے صندوق بچ تالا بند کیتا۔ کیاں جے تئیں جان دے ہو کہ پیٹھ کھڑکیاں نالوں باسفورس دا پانی ٹکراں ماردا ہے اس دے کرکا اسراں نشان ناممکن ہے فرجس ویلے میں کھڑکیاں تھیں دکھیا تہ کوئی نیڑے تر بڈے اُراں پراں کشتی وی نیمہ نظر آئی۔ ہووے نہ ہووے خانم اسکو بارہ دری اندر ہی گُری چھپا یا ہوسی مگو تہ اس بڑے صندوق دا شک ہے اوہ اسراں کہ جس ویلے میں صندوق دی کنجی خانم کولوں منگی تاں جے میں تالا کھول کا اس بچ دکھاں مگر خانم کنجی دین تھیں صاف انکار کیتا۔ اس واسطے میں یعقوب کو بارہ دری تھیں باہر پھرے اُپر گھلیا رکا حضور دی خدمت بچ اطلاع کرن آیاں۔“

پاشا ایہہ داستان سُنن دے بعد صرف ہک واری ”ہوں“ آکھیا تہ اُٹھ کا خواجہ سمرانال بارہ دری دارٹر پیا۔

پاشا کو دکھدیاں یعقوب ادبا کھڑا ہو گیا۔ پاشا انہاں دواں ہی کو باہر چھوڑ کا آپوں اندر چلا گیا۔ دکھیا کہ حرمین تخت تے تکلینے نال بیٹھی دی کھڑکی تھیں باسفورس دا نظارہ کر رہی ہے۔ دینہہ اُس ویلے ڈب رہیا آسا، اُسدیاں سنہرے رنگ دیاں رسماں پانی تھیں مڑ کا اہجنا نظارہ دھس دیاں آسیاں جیویں پانی بچ اگ لگی دی ہووے سونے دے رنگ نالوں چمکدیاں پانی اُپر سینکڑیاں کشتیاں ادھر ادھر نستیاں فردیاں آسیاں۔ پاشا کو ایندیاں ہونیاں دکھدیاں جرمین ادبا کھڑی ہوئی دوئے مسکراندیاں بکس دوئے کوجی آیاں کو آکھیا تہ آپسی خیر خبر تہ پوچھتا چھ کر کے بیٹھ گئے۔ پاشا یعقوب کو سدیا تہ روشنی دا آکھیا ہو حکم دتا کہ اج راتیں دا کھانا اتھا ہی پچانا ہے۔

پاشا چپ ہوکا اُس ویلے اس بڑے صندوقا داروی نظر فیر کا دکھ کہند آسا جس بچ رمضان دے شمسے اُسدا دشمن چھپایا دا آسا۔ مگر جرمین کھڑکی داروں برابر باہر ہی دکھدی رہی۔ اوہ جان دی آسی کہ پاشا رمضان دے آکھنے ہی اتھے آیا دا ہے ہو اُسکو اس بڑے صندوق دا ہی شک ہے۔ مگر اوہ اسی اڈیک بچ آسی کہ پاشا آپوں ہی پہلاں ایہہ گل چھیڑے۔

اسی کہڑی یعقوب رُٹی کہن کا آیا ہو اوہ میز اُپر ترتیب نال رکھی رُٹی رکھن لگا۔ پاشا رُٹی

لان یعقوب کو تھیں روک کہند اہور حکم کہتیں کہ رُٹی بڑے صندوق اُپر ہی لائے جُلے اس واسطے کہ اُتھوں باسفورس دا نظارہ بہت سوہنا نظر آندا ہے۔

”جی جرین تَساں کو اس بیج کوئی اعتراض تہ نیہہ؟“

نہ جرین دی جان۔ تَساں دی مرضی ہور خوشی ماہڑیاں بسر اُکھیاں اُپر“ رُٹی بڑے صندوق اُپر ہی لائے گئی تہ پاشا ہور خانم دُواں ہی کھادی۔ جرین اُکھیاں نیویاں کر کے بیٹھی دی رہی۔ پاشا کدے اس صندوق کو ٹر ٹر دکھدا آسا ہور کدے جرین دے مونہاں کو جسدا رنگ پیلا پے گیا دا آسا۔ رُٹی کھان دے ویلے دُوئے چُپ ہی رہے نالے پریشان وی۔ دُواں رُٹی مچ ہی تھوڑی کھادی۔ فرکانی دادور چلیا تہ دلی پریشانی دے کرکا انہاں کافی عادت تھیں زیادہ ہی بی کہندی۔

پاشا سگار بال کے اپنے دوئے پیر صندوق اُپر رکھ کا جم کایج رہیا اہجا لگدا آسا کہ جسراں اوہ کسے ڈوہنگے خیال بیج ڈُب گیا دا ہے۔ اتنے بیج صندوقا اُپر کوئی چیز چھڑنے دی آواز آئی۔ اُس سُن بدرک کا دکھیا کہ صندوق دے تالے دی چابی صندوقا اُپر پئی دی ہے ہور سامنے جرین اُسکو دکھ رہی آسی۔ اُس دامنہ متھا پریشانی نال رتالال ہور ہیا آسا۔ ”ایہہ کیہہ ہے؟“ پاشا اس گنجی داروی اشارہ کیتا۔

”دل جانی پاشا جی، میں جان دی ہاں کہ رمضان سُن تَساں کو کیہہ رپورٹ پُچھا نیدی ہے، بے شک میں اسکو چابی دین تھیں انکار کیتا آسا اس واسطے کہ میں اسدے مالک دی بیوی ہاں ہور کسے طراں وی اسدے حکم دے ماتحت نہ۔ خاص کرکا جس ویلے اوہ ماہڑے چال چلن کو مشکوک سمجھے۔ اس کہر بیج صرف ہک شخص ہے جس دا حکم میں مننے کو تیار ہاں ہور اوہ صرف ہور صرف تَسیں ہوؤ۔ میں تہ اڈیک وان ہی آسیاں کہ کیہڑے ویلے تَسیں مگو گنجی منگسو مگر تَساندی خاموشی تھیں تنگ آکا پوں ہی ایہہ گنجی پیش کرنی ہاں۔ صندوق تَسدے سامنے ہے۔ اس کو کھول کا تَسیں تسلی کر کہنو کہ اس بیج کیہہ ہے۔؟ تَساں دے نوکر اتھا برابر پُہرے اُپر ہین اس کرکا تَسیں بیہہ آکھ سکدے کہ میں کجھ اُتھوں کڈھ کا کرے ہور چھپایا یا نسا یا ہوسی۔“

پاشا ایہہ لمبیاں گلاں تفریر نالو سُن کا کجھ مُرجھا گیا ہو ر آپو آپ اسدیاں اکھیاں رمضان نال رلیاں جیہڑا کہ اُتھی ہک پاسے تھہ بنیاد اکھلتا آسا۔

رمضان ایہہ سوچدا ہو محسوس کردا آسا جے اگر اسد لائے الزام غلط ثابت ہووئے تہ اسکو نہ صرف ملازمت تھیں ہی تھہ تہو نے پيسن بلکہ کوئی سزاوی برداشت کرنی پئی نیڑے ہوکا آکھیس ”حضور تئیں انہاں مکار گڑیاں دیاں چالاں تھیں غیر واقف ہو۔ ماہری ساری عمر انہاں حرم سراواں دی حفاظت کردیاں ہو ر گڑیاں کو قاقا بوركھن بچ لگی رہتی ہے۔ میں انہاں دیاں چالاں کوچ سوئی طراں جان داہاں۔ مکو یقین ہے کہ اوہ آدمی اس صندوق بچ چھپایا گیا دا ہے۔ تئیں بے شک کھول کا دکھو.....“

ایہہ سُن دیاں خانم لہر و نال بولی ”توں بکواس کردا ہیں ہو ر ہک پاک دامن گڑی اُپر بہتان لاندیاں۔ جے میں گنہگار ہوندى تہ میں آپوں اپنے خوشی نال چاہی دیندی ہی کتیاں؟ جے یقین نیہہ آندا پاشا جی آپوں کھول کا دکھن اس بچ کوئی مشکل ہی کیہہ ہے۔“

پاشا اپنی چالی سال دی عمر توڑیں کتیاں جنگاں ہو ر لڑائیاں بچ شریک رہیا دا آسا۔ اوہ کئی واری موتو دے منہواں بچو بچ ہوکا آیا دا آسا۔ اسکو اپنے آپ تے ناز آسا کہ اوہ ڈاہڈی تھیں ڈاہڈی مصیبتاں بچ کدے کہہ ریا نیہہ ڈریا نیہہ۔ مگر آج اس معاملے بچ کجھ پریشان جیا ہو یا کہ کس دی گل منے تے کس دی نہ منے۔ دوئے فریق اپنی اپنی گل اُپر ڈٹ کا اپنا بچ دادعوی کر رہے آسے۔ مگر ایہہ کہ دُواں صورتاں بچ اسدی ہو ر بھری دی ناچاتی بنی آسی۔ جے صندوقا بچوں اوہ آدمی نہ نکلیا تہ اس دی بیوی سخت بے زار ہوئی اس واسطے کہ اُس سُن اسدے چال چلن اُپر شک کیتا بلکہ بکس معمولی خادم دی گل کو زیادہ اہمیت دتی ہو ر جے صندوقا بچوں اوہ دشمن نکل آیا تہ نتیجے ہو ر وی سخت خطرناک ہو ر دکھاں پہرے ہوگیسن۔

گجھاں کہڑیاں کو سارا ماحول خاموش جیا ہو گیا۔ اتنے بچ پاشا دے ہوٹھاں اُپر تھوڑی مسکراہٹ ظاہر ہوئی اس یعقوب ہو ر رمضان کو صندوق چا کا باہر کڈھے کو آکھیا ہو ر نال ہی اسدی گنجی کھڑکی تھیں باہر سمندر بچ پھینک چھوڑی۔

”دکھیا ماہڑی جان۔ میں تو ہڑے اُپر یقین رکھدا ہاں۔ مگو ایہہ صندوق کھول کا دکھنے دی کوئی ضرورت نیہہ۔ جوتوں آکھدی ہیں اوہی سچ ہے۔ رمضان تہ کوڑا ہے مگر میں فساد ہورفتنے کو ہی دور کرنا چاہندا ہاں۔ آباہر باغ بچ جلاں“

پاشا حکم دتا کہ باغ دے دور کونے اُپر ہک ڈوہنگا گھڈ گھن کا ایہہ صندوق اسے طراں دفن کیتے جلا ہور اسے دے اُپر مٹی سٹ کا زمی برابر کیتی جُلے کہ زمی ہموار ہو جُلے ہور آپوں خانم (جرمین) دی لکا بچ ہتھ سٹیا دا اسکوفوارے کول رکھن آیاتہ چائن رات تہ دُوے سوہنے نظاریاں دا لطف چان لگے۔

کوئی ہک کہنٹے بعد رمضان سُن آکا صندوق کو حکم دے مطابق دفن کیتا۔ تاں ہی پاشا مسکراندا اٹھیا ہور خانم کو باواں بچ پکڑیا دا حرم سہرا دار ٹر پیا۔

ادھی راتیں باغ بچ بالکل ہنیرا ہور خاموشی آسی مگر کسے بلبل دے بولے دی آواز بالکل صاف سُنائی دیندی آسی جیہڑی کہ باغ دے دُور کونے اُپر کسے بولے تے مٹھے بول بول رہی آسی۔ یا تہ اوہ کسے جوانا مرگ دے افسوسناک انجام اُپر روندی آسی یا خانم دی پاک دامنی ہور پاشا دی عقلمندی دی تعریف کر رہی آسی۔

ترجمہ:..... عطا اللہ ممتاز

..... پرویز مانوس

نعت پاک

ہر دم لکھ لکھ کہول کہنداں آقاؐ جی
زلفاں نے قربان میں جاواں آقاؐ جی

موہنڈے ور جیہڑی ایہہ کملی کالی اے
چم چم اکھیاں نال اوہ لاواں آقاؐ جی

پیر جتھے وی خاباں بیچ تئس تہرسو گے
پلکاں کی میں ڈاہنا جاواں آقاؐ جی

طائف نے بے کھا کے وی چپ رہے
کتھوں اوہ کردار لیاواں آقاؐ جی

مٹھی بیچ وی گپے کلمہ پڑھنے سن
مشک کی میں سمجھاواں آقاؐ جی

دل ہر ویلے خواہش کرنا رہنا اے
کس دن میں روزے ور جاواں آقاؐ جی

جد توڑیں ایہہ قلم اے ماہڑے ہتھے بیچ
نعت تئساں نی لکھنا جاواں آقاؐ جی

نعت پاک

حق نا رستہ دکھایا آپؐ نے
پیر عرشاں ور ٹکایا آپؐ نے

سبھے کائنات ربے ربے نی
حکم رب نا سنایا آپؐ نے

دینی آساں کی قرآن پاک
ساہڑا رتبہ بدھایا آپؐ نے

جیہڑا بُت خانہ بنیا ہو یا سی
اُس کی کعبہ بنایا آپؐ نے

اُس نا بوہا اے ابن بو طالبؐ
شہر جیہڑا بسایا آپؐ نے

بول مٹھے بول یارا سامعین نے واسطے
 قدمصری کہول یارا حاضرین نے واسطے
 دردسروں جے ہے ہی میہ دل جگر فضول ہے
 چھوڑنے خاص لشک جے میہ لعل گوہر فضول ہے

تیری غیرت میں کہہ آکھاں آپ توں بل جاننا
 دینا پھرنا روز رب العالمین نے واسطے
 کوئی نکا بڑا ہے میہ، آدمی اس سماج بچ
 ایچے رواج آج کلاں زیر زبر فضول ہے

بوہلے نکلی سام کے رکھ کچھ کے چنگی طراں
 سپ کوئی بیتاب لگنا آستیں نے واسطے
 شام نی لائری حسین، صبح سویر نی ہوا
 حسن جے دلفریب میہ، شام سحر فضول ہے

توں حقیقت تھیں ہیں پہولے یار شاید بے خبر
 ایہ توہڑے جوگی زمیں ہے، توں زمیں نے واسطے
 راہ نی بل خبر ہووے، خرچہ سماں نال وی
 واقعی خطریاں نی بل، ورنہ سفر فضول ہے

اوہ پہلا فر کیوں چاسی ناز نخرے دلربا
 وقف تیری ہر ادا ہے ناز میں نے واسطے
 جیہڑی نظر شفاف میہ، جیہڑی نظر نپاک ہے
 اوچی نظر بکار کہہ، اوچی نظر فضول ہے

بلبلا توں خوب گانا کیوں قصیدے مرثیے
 پھل بنفشے یا گلابی، یاسمیں نے واسطے
 تده جے کمال ہے کیتا، رب مدد کیتی مگر
 صبر شکر تہ ٹھیک ہے، ناز نخر فضول ہے

چھلیاں نی لاج رکھسن ایہہ توقع بس عظیم
 کوئی میہ مجبور ورنہ جانشین نے واسطے
 سوچ توہڑی عظیم بس، کوئی وی شے فضول میہ
 شیر بر فضول میہ، نہ ہی چھھر فضول ہے

نثر راہی.....

سوچاں سب ای بنجر لبھن
پھیکے جے ایہہ منظر لبھن

کھڑکی بند کری کے سوپو
گلیاں گہلاں پتھر لبھن

اتھے وی اک شہر سی لوکو!
جس نے ٹٹے کھنڈر لبھن

تہرتی اُپر رتو ٹیکے
خون آلود سمندر لبھن

خوشیاں نی اس پھاٹک اُپر
تہنگھنے تہنگھنے منظر لبھن

بٹاں نال ہُن رشتے جوڑو
بستی بستی آذر لبھن

یار بیلی آج رہے نہ باقی
گلاں نے بس تاجر لبھن

سجن نال گُجھ باتاں ہوئیاں
پوریاں سب رکاتاں ہوئیاں

رکیاں رون نہ اکھیاں اوہ یارا
خونی جد برساتاں ہوئیاں

جور جبر نی تھپ سی تھیڑیں
دکھی فر ایہہ راتاں ہوئیاں

ہُن تہ کوئی پہچان نہ باقی
مدت بعد ملاقاتاں ہوئیاں

غیرت نی قیمت اُپر
اُچیاں بڑیاں ذاتاں ہوئیاں

تن سن تہ بنے سن رشتے
سرنیاں بعد سوغاتاں ہوئیاں

پہنگھا سٹا رہیاں میں راہی
کول ماہڑے خیراتاں ہوئیاں

پتھر لایو

..... شیخ آزاد احمد آزاد

سو روپاں نی رانی آفت
دُنیا آنی جانی آفت

گھڑ ور گھڑ تہ ہور مصیبت
تندؤ ، تندؤ تانی آفت

ویل سرے اک گل نہ ہوئی
بار کویلے گانی آفت

بیدرداں نے بوہے بوہے
رکھنی آس نمائی آفت

گنڈھاں مار دلے نے اندر
رکھنی یار نشانی آفت

اتھروں سکے ، رو رو تھکاں
دل نی چڑ پُرانی آفت

آزاد اکھلا ، پینڈا لماں
ڈگی پہناری چانی آفت

نچھری تہ فر یار نہ لھے
دل آلے دلدار نہ لھے

رہماں ، رہتاں نی اس بستی
خالص اوہ کردار نہ لھے

جوانی مرگ چوگھی موسم
جینے نے آثار نہ لھے

نپس کبھری نے پیار وفا وچ
پکے قول قرار نہ لھے

چھوٹھ بزاراں تئنے ڈٹھے
سچے اوہ بیوپار نہ لھے

شہراں شہراں پھریاں میں ور
مصرے نے بازار نہ لھے

آزاد دکھاوے نی ایہہ دُنیا
دلوں منوں اقرار نہ لھے

پہر لاپس

.....انتیاز نسیم ہاشمی

دل بدلو ، دیدار کی بدلو
ہُن اپنے کردار کی بدلو

اُٹھو شیر جوانو اُٹھو
ظالم نی ہنکار کی بدلو

نیہہ تساہڑے کم جو اشنی
ٹوپی تہ دستار کی بدلو

جیہڑا چھوٹھ ہمیشاں کرنا
اس چھوٹھے سردار کی بدلو

قسمت اے محتاج تہاں نی
وقتے نی رفتار کی بدلو

اُجڑے پجڑے شہر نسیمآں
ظلمآں نی دیوار کی بدلو

عشق نمانے کول کراں میں
آ تگی انمول کراں میں

باہر تہ سارا لوڑی رہیاں
اندر نی پرچول کراں میں

جے توں ماہڑی ہیر بنے تہ
مٹھے مٹھے بول کراں میں

میں اکھلا مُلک ویرانی
گلاں آپے نال کراں میں

دل نا حال نہ ظاہر ہويا
ایویں ٹال مٹول کراں میں

جو نسیمآں لکھیا ہوسی
کس تیں ایویں ہول کراں میں

پجڑاں

غزل

.....مجر مقبول ساحل

جند جان کسے دے ناں لائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی
رسوائی ہس کے سر چائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

غیراں دی شکایت ہو رشکوہ بے سود بھی ہے، بے مطلب بھی
دلبر اپنا ہے ہر جائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

ہک صورت، جس کو دکھ دکھ کے چن تارے بھی شرمندے سن
اوہ دیکھ مگو خود شرمائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

اوہ جیت دے نغمے گاندے ہین، خوشیاں تیر جشن مناندے ہین
میں من لئی اپنی پسپائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

جد ہتلی اڈیا دلبر دا، دل شاد ہو یا، آباد ہو یا
ایہہ اکھ نمائی پھر آئی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

اوہ شاہ صفت، اوہ ماہ نماء، اس گل دا مطلب اوہ جان
میں جوگی مجنوں صحرائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

لک چھپ کے نہ ملساں ساحل! اگلے مستانے موسم بچ
ایہہ گل بچناں سن فرمائی، اس دا بھی کجھ مطلب ہوسی

غزل

میلی رُت اے ڈرنا کیوں ایں
ٹھنڈی آگ وچ سڑنا کیوں ایں

کالی رات سدا میہہ رہسی
لوہ ہوسی گی مرنا کیوں ایں

رونا اے تہ چھپی رو لے
تتی تھپ اے بہرنا کیوں ایں

عشق کیتا پچھتانا رونا
کم اٹھے کرنا کیوں ایں

اتنی وی تہ تریہہ میہہ تو اہڑی
اتنے پہناڈے پہرنا کیوں ایں

.....مجرمنشاخاکی

غزل

سادہ زندگی اگے ٹور
اُس نا ثانی کوئی نہ ہو

چھاپا ماری کھنی جانا
کس نے تکیا دل نا چور

نہ رو درداں فرق ہو کیسی
کرنا رہنا روز ٹھکور

اسے نال نبھانی پیسی
ہُن نہ مڑسی پچھلا دور

لوکاں کولوں خیر نہ منگساں
آپے اُپلا کرسی غور

ہُن کے مندرائ ٹل بجانا
دل پہنی کے نواں نکور

اوہ سجن وی اپنا نہیں جے
ایویں منشا دینا زور

..... سردار جاوید خان جاوید

آتھروں یاد نے پیارے ہوسن
رونے سگی سارے ہوسن

پنجرے اندر قیدی رونے
کسراں وقت گزارے ہوسن

اس برہیا نا موسم دہسنا
ہر بوٹے وچ آرے ہوسن

ہر ویلے روح تھر تھر کمئی
کدوں آن پکارے ہوسن

جاویدا اس کھیڈے اندر
کئی چتے کئی ہارے ہوسن

یاد نے دیے بلنے رہنے
تھر غماں نے چلنے رہنے

دل وی پٹھے سودے کرنا
سارے اس کی چھلنے رہنے

تازے کرنے زخم پُرانے
لون دلے ور ملنے رہنے

ساری راتی ماہڑے کولوں
غم نے لشکر ٹہلنے رہنے

جاویدا فر خاب پُرانے
اکھیاں اندر پلنے رہنے

پنجرے

غزل

اک عجب سوال میں لکھساں
بسرے ہوئے خیال میں لکھساں

کرنے سونکیاں نکلیاں جنیاں
گلاں ماہڑے نال میں لکھساں

وعدہ سا ، کل نماشاں نا
نہ آئے ایہہ چال میں لکھساں

رب نے دتے بچوں نہ دینا
اج اُس کی تہ کنگال میں لکھساں

سُرخی پوڈر نے گودام نہ مگے
ہُن حسینہ نا کال میں لکھساں

جدوں محبوب دو کُہنلسن
قیامت نا ایہہ فال میں لکھساں

اک پل تْسا ہڑی جِدائی نا
صدیاں تہ ہور سال میں لکھساں

ہنیرے اندرے نے دُور ہون
تاں چن نی تہ مثال میں لکھساں

غزل

کہہ منگیا میں ، کُجھ نہیہ کُجھ نہیہ
تُس دسیو گے پیار نی سجنی

عشق نی اک گرولو نامیں
ایہہ آپے اے بلنی بجنہنی

ڈور نہیہ تئی کچی پئی
ایویں آس لگی گئی چنی

کدے پُچھیں ایں پیار نے دفتر
ایویں اندر و اندری رُجنی

شاد تسو ہُن پیار نہیہ لبھنا
ہُن باری اے لت تہ گج نی

غزلعبدالرشید لون غمگین

سچی گل کوئی نیہہ کردا نائیں، تھو کھے بازی دو دو چہرے
تیرے مُنہہ تے تیرے نے، بس میرے مُنہہ تے میرے

سو سو جتن جے پہناویں کرسو، عادت پہنڑی چھٹھی نہ
اگلے مُنہہ بس لڑدے جاسن ٹھپٹھ پناں کر جان، بہتیرے

مادہ پرستی دا دور ابھو، بے غیرتی تے نہوٹن اکھیاں
کھیاں نالوں پھرن چو فیری، اگا چکھا باہون پھیرے

دل آکھے جے پکڑ سوٹا، مار مار کا ہڈیاں پہتیاں
ماہڑی گل کو سُنسی کون، کون ایسی فر ماہڑے نیڑے

پہنائی پہنایاں دا دُشمن بنیا، مہر محبت چونڈ گیا
کہوور کہوور کے دکھے اسراں گدا کرسی بیرے بیرے

کشش خونی مک گئی یارو بٹ مہری لا ڈیرہ بیٹھی
چو آکھو تاں دُشمن سمجھن، نہ اوہ میرے نہ اوہ تیرے

بس غمگینا گجھ نہ آکھیں، بکل بٹ کے دن گزار
اس بے دردی نگری اندر، ہین ملدے دکھ بہتیرے

غزل

اکھ ماہڑی تھک گئی راہ تک تک کے کسے پاسوں آ کے مکھ دہس جا
اگے پچھے لوکاں دے توں پھرنی این ماہڑے اگے آ کے مکھ دہس جا

خط لکھنے دی فرصت نہیں ہے یا فر سمجھاں اُلفت نہیں ہے
دور ہون سارے وہم آپے کسے پاسوں آ کے مکھ دہس جا

سچ کر تگلو محبت نہیں ہے یا فر مٹاں غفلت ہے
میں تاں سمجھاں قربت ہے کدے کدے آ کے مکھ دہس جا

شعراں بچ توہڑی تعریف لکھاں ہر ویلے تگلو یاد کراں
اکھیاں ترن توہڑے ملنے کو چھٹ کھڑی آ کے مکھ دہس جا

پردے پردے بچ دُنیا ہک یاراں کو میل گیندی ہے
اختر کھلا راہ اڈیکے پردہ چاء آ کے مکھ دہس جا

غزل

فر کسی باغ تھیں ہوا آئی
لنگھ کے ٹہا کے کوئی صدا آئی

دُب کے اکھیاں دے اس سمندر بچ
مُڑ کے نکلے دی فر نہ راہ تھہائی

ماہڑے درداں دی پرکھ سی جس کو
نہ اوہ آیا نہ اوہ دوا آئی

کس دے ملنے دی آس دے مارے
بستی جنگل پھرن ایہہ سودائی

حشر دے دن ملن دا وعدہ ہے
زندگی جینے دی سزا لائی

اکھیاں اکھیاں دا فرق ہے ناطق
اوہ ہی دیکھن جہاں وفا لائی

غزل گلاب الدین جزا

مُشکل ہوندى دُنیا دارى چُپ رہساں
کدھرے کل رات گُواری چُپ رہساں

دانہ دانہ کھیرو کھیرو پتر ٹاہلی ٹاہلی
پنچھی جاسن مار اُڈاری چُپ رہساں

دُنیا شطرنج چُٹے کالے مہرے کے
میں جیت گیاں تَدھ جانکے ہاری چُپ رہساں

لمحہ لمحہ سؤل ہجر دا بیج سپنے
آپے کپسی تیز کٹاری چُپ رہساں

اُچے چُٹھ کے اوڑک ہک دن ٹہہ جانا
سہندا رہسی چوٹ کَراری چُپ رہساں

مٹی مٹی پانی پانی اگ ہوا
مھلاں کولے ہوسی ٹہاری چُپ رہساں

چان چان رات لمیری ڈپکاں میں
کھول جزا آج دل دی باری چُپ رہساں

غزل سید عالم شاہ خاکی

رات انوھی تیز ہواواں
کس ٹہنگ تیرا شہر بساواں

ویرانے نی اس نگری بچ
دیناں دلا سے کہہ سمجھاواں

کالے کاگ چکوری بولن
مسجد ٹہاواں مندر ٹہاواں

سوچاں تہ نت عہد کراں میں
کدے نہ تیرا دل دکھاواں

دل بچ رہندا آپ اوہ آخر
بچ خیالاں نے گل پاواں

لعل جواہراں نی قیمت میہ
بیچاں تہ کہہ مل چکاواں

خاکی اس شہر تیرے بچ
کس کی رواواں کس کی ہساواں

غزل

سچ آكهى ته رهساں كسرا
مُبره كهاى ته بهساں كسرا

پُهَل وى اگ انكارے دسن
ڈم اگى نے سهساں كسرا

چٹا ، كالا دسنا باندے
مُشكل هے كهساں كسرا

پلا اپنا مگى ياد اے
لمياں تانى سبساں كسرا

غزل

اَجاں وی دل تہڑکدا ہے اَجاں وی بے قرار ہے
سکوتِ شب اندر اَجاں اُمید وصلِ یار ہے

شبِ وصال منگ گئی وصلِ دی تاہنگ رہ گئی
کسی دے کول بیٹھے ہاں کسی دا انتظار ہے

خُدا کرے سلامتی اُنہاں تے ہووے ہر کہڑی
جہاں دے ناں دے نال اَج ماہڑا کجھ وقار ہے

سلامتی توں منگ ذرا اِس میکدے دی ساقیا
کسے دی تشنگی پچھے کسے دا کاروبار ہے

اَج ہوس دی آندھیاں اُرن دے بھانڈیاں
نہ کوئی کسی دا دوست اَج نہ کوئی کسی دا یار ہے

.....ملڪ ڏاڪر خاڪي

غزل

جيٺو ڀار سينا دکھاں
اکھ وچ مٿي بنا دکھاں

نفرت ني کنده چاٻري اُچي
دؤروں هتھ کھمانا دکھاں

ماٻري چڱي ٺهنا رهنا
ڪٺر اپنا چڪانا دکھاں

خوره ڪيٺو ڏيس اے يارو
هر کوئي انجانہ دکھاں

سٺ هجر ني ڏوهنگي خاڪي
ايوس ملماں لانا دکھاں

غزل دانش اشفاق ترک

مگھو مچُ یاد ایندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر
زخم تازہ اوہ لیندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

میں ایویں پھر دار ہندا ہاں، چو فیری دکھدا رہندا ہاں
ہر جا توں ہی رہندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

جگر دے درمیاں توں ہیں تہ فر جان جہاں توں ہیں
کلجے کول رہندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

ہزاراں میں جتن کیتے تہ کئی ہک رات دن کیتے
مگر مچُ یاد ایندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

محبت توں فسانہ توں ہمیشہ آکھدا آسیں
مگھو ہر دم ستیندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

بہار اَجکل اڈیکاں بچ اِدھر ٹھونڈے اُدھر ٹھونڈے
چمن کو اوہ سچیندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

دانش نہ پہلا سکیا تہ رشتہ نہ مکا سکیا
دے بچ توں ہی رہندی ہے ہجاں تک اوہ ماہڑے دلبر

غزل

بکی ور میں کھلا ساں تیری یاد آ گئی
کجھ سوچنا لگا ساں تیری یاد آ گئی

پہنچی سی عروج ور محفل جس ویلے
شعر پڑھ رہیا ساں تیری یاد آ گئی

اکھاں کی نہوٹ کے سوچاں میں جس ویلے
بس میں ہی بے وفا ساں تیری یاد آ گئی

پونچھ نال خورے تیرا کہہ اے رشتہ
راجور میں گیا ساں تیری یاد آ گئی

.....سید وقار دانش

ایہہ دامن رب برتا کر گئی ہے
کوئی معصوم خواہش مر گئی ہے

توں کھیڑیں کھیڑنت اوکھے سکھلے
ماہڑی دنیا وفا تھیں ڈر گئی ہے

کوئی ناں لکھ گیا اُسدا پتھرتے
ایہہ بدنامی وی ماہڑے سر گئی ہے

ایہہ بستی بن گئی ویران صحرا
تہ بارش جنگلاں بچ بھر گئی ہے

سُہانی یاد آج بچپن دی آئی
ایہہ اکھیاں اتھرواں سنگ پھر گئی ہے

جیہڑی نا تجربے ہتھاں دی دتی
اوہ گنڈ دندان تلک آخر گئی ہے

پہلیکھا کھا گئیاں دانش ایہہ اکھیاں
کہ شبنم کہنا تے ہیرے تھر گئی ہے

اپنا زور آزمایا اُس وی
اڈی چوٹی لایا اُس وی

میں جد غیر دی چوکھٹ سہاری
کوئی غیر اپنایا اُس وی

اپنے تھیں بیگانہ ہویاں
سمجھیاں فر پرایا اُس وی

میں وی دل دی ہک نہ منی
ڈاڈا دل ترسایا اُس وی

عمر اں دا ہک روگ دتا ہے
بدلہ خوب چکایا اُس وی

ہر ہک شے تھیں ظاہر ہو کے
اپنا آپ چھپایا اُس وی

غیراں دا کہہ شکوہ کرنا
دانش خوب رلایا اُس وی

پتھرتے

جس بچ دُکھ آزاد نہ ہووے
دل ابججا بازار نہ ہووے

اُس بانغے دی حسرت کہہ ہے
پھل ہون تہ خار نہ ہووے

میں ہاں اپنا آپ مقابل
کوئی شے بشکار نہ ہووے

تہندا مزیدار ہے جگ دا
پر ویلا دن چار نہ ہووے

ساری کھیڈ مئے جے بچ ایہہ
جسے دی دیوار نہ ہووے

کیہو دُنیا گل لاوے آ
جے عقلے دی مار نہ ہووے

یار جتن کر، جی ور لکھ وی
حاصل آخر کار نہ ہووے

پہارا کرسی ، ہولا کرسی
جو وی کرنا ، مولا کرسی

بہوں اے ظالم ، اُس نا غم
جد وی آیا ، کھولا کرسی

اُس پتہ ہر راز بندے نا
اُس تھیں توں کہہ اوہلا کرسی

جے کر اُس خیرات نہ دتی
کس نے اگے کولا کرسی؟

تیری اکھ نا اک اشارہ
پہار دے نا ہولا کرسی

ویلہ اپنے آپ ای اک دن
چنگاری کی شعلہ کرسی

ایہہ جگ یار کی آخر ممتاز
ماشہا کرسی ، تولہ کرسی

غزل

سچ كدے ميه بولنے لوک
چھوٹھ نی سکرئی تولنے لوک

اپنی گل ور پردہ باہنے
پول دؤے نے کھولنے لوک

اندر سینگ تندورے آلا
باہروں پکھیاں چھولنے لوک

پہناویں وچوں گجھ نہ لکڑے
لسی ہاروں چھولنے لوک

غیبت کرنا مول نہ ڈرنے
دبی آگ گروولنے لوک

راہ چنگے نہ ٹرنے شام
نفرتاں نا رنگ کھولنے لوک

غزل
.....راجہ حفیظ بونیری

دن گیا رات جے آئی
بہار گئی برسات جے آئی

لوکی سب کئہراں کو دوڑے
شام نماز دی ساعت جے آئی

لاٹو کئہراں وچ چمکن لگے
کالی مندی رات جے آئی

جلدی جلدی وضو بناؤ
فرشتیاں دی بارات جے آئی

دکھو کیجیا سوہنا نظارہ
جگنوواں دی بارات جے آئی

سارے رل مل ہسو کھیڈو
خوشیاں دی سوغات جے آئی

حفیظ توں وی کر تیاری
درد غماں دی رات جے آئی

غزل

نہ ایہہ عشق حقیقی ہے نہ مجازی ہے
ہُن ہی بہہ کے لکھی غزل تازہ ہے

جس دے چار چو فیری ہجوم ہے لوکاں دا
جمعہ نماز بھی نیہہ پڑھدا پر باجی ہے

بڑے ہی قرینے نال دل بچ دُنیا ہے بسائی
بندہ پہلی صف دا نمازی ہے

ڈر دے مارے جیہڑا بوہا نیہہ کھولدا
آکھدے ہین جنگ جتیا ہو یا غازی ہے

قرآن دا 'ق' نیہہ پڑھیانہ حدیث دا 'ح' سکھیا
سوشل میڈیا تے ساگر ہر کوئی قاضی ہے

غزل

آکھن ساون دا چن چڑھیا
دل بیچارہ فر وی سڑیا

بجر دے سیکے بیج ہک عاجز
تپلے نالوں آج وی کڑیا

بیج کڑکی تہ چہکھڑ چھلی
فر کوئی پہلا پتر چڑیا

اکھیاں آپے پانی ہونیاں
پتھر دل دا جد خط پڑھیا

سب گجھ کھن کے ٹریا خیالی
ہک تہہ اپنا غم نہ کھریا

غزل

اَج ایجا اک سراب میں ڈٹھا
تھل وچ کھلیا گلاب میں ڈٹھا

جیہڑی قید کہنی سی پردے کی
اُس نے مکھ ورنقاب میں ڈٹھا

وعظ پڑھنا رہیا جو دن ساری
راتی اوہ پینا شراب میں ڈٹھا

ماہڑی پیلی وچ اناں جمیاں ہین
اسجیا اے اَج خاب میں ڈٹھا

زِمی نے فٹ ورن لڑنا رہیا جیہڑا
اُس نے متھے محراب میں ڈٹھا

غزل

عشقی دی چناں نڈھ گلاں بساریاں
کر کر اڈیک میں تہ صدیاں گزاریاں

خوشیاں دے باغ بچ بلبُل دا کبر سی
ظالم نے شکاریاں ایہہ جائیاں اُجاڑیاں

چن چڑھیا نہ دید دا دکھدی رہیاں میں راہ
بے آس اُج بھی رہ گئیاں اکھیاں پچاریاں

روہڑیئے تہ ہاڑے میں کردا رہیاں تا عمر
بس توہڑے غم تہ جدائی سن ماریاں

کھلے رہے نے بال تہ مجنون ہو گیا
باج توہڑے اسحاق نہ فیروز لفاں سنواریاں

غزل

میں غزل دے شعر لکھدا ہاں
غم دی بگدی نہر لکھدا ہاں

کہہ گجھ گزری دل میرے تے
ہجران دا اوہ قہر لکھدا ہاں

کتنے ڈم پچھوڑے لائے
سجناں دی اوہ مہر لکھدا ہاں

جدوں درد ستاون مگو
متران دی میں خیر لکھدا ہاں

میں وی کتنا پہنولا سجنو
پنڈاں کو شہر لکھدا ہاں

دیکھ جسم کی ہن کھار رہی اے
زندگی بس ہن ممکن ور آ رہی اے

جسم ور پہنار سی اُتار آیا آں
آج میں اپنی انا کی مار آیا آں

طبیعت شہر نے اس شہر توں کیوں
مسلل بے سبب اکتا رہی اے

سامنے ہور تہ گجھ وی نیہہ سی
آپ اپنا ہی کر شکار آیا آں

آجاں میں خود کو نیہہ پہچان سکیا
ایہہ دُنیا چنے کو ہتھ لا گئی اے

پہچان

اوپرا شہر تہ اوپرے لوک سن
بعد مدت تھیں میں اپنے کہنار آیا آں

دوستاں نا نشانہ تہ بنا رہیاں آں
مگی تہ بس بغاوت کھا رہی اے

اوپرا نیہہ سی کوئی، اپنے ہی سن
آج میں جتی بازی وی ہار آیا آں

تیرے ہمت کی قاضی سلام کرنا
ناکامی وی اپنا رستہ بدلا گئی اے

سُنیا یادِ ماضی عذاب ہوندا اے
اپنا ماضی تاں ہی بسار آیا آں

میں تھیں گیاں

چاہتاں تہ
مُلا تاں دے اوہ دن
حسرتاں تہ نھکیاں بچ گزر گئے
کدے میں خفا / کدے اوہ خفا
گُرے دُکھ بٹھے / گُرے رُس گیاں
چاہتاں دے اُس موڑتے
کدے اوہ کھلتا / کدے میں کھلتاں
اوہ ہی رستے / اوہ ہی منزلاں
نہ اسکو خبر / نہ مگو پتہ
بس اپنی اپنی آقا دی مستی بچ مست
کدے میں جُدا / کدے اوہ جُدا
دِن ٹہل گیا / رات گزر گئی
موسم بدلے / رُتاں بدلایاں
نہ اوہ دن رہے
نہ حسرتاں نہ نھکیاں
اوہ..... اوہ ہو گئے
میں..... میں تھیں گیاں

انسان

میں کہہ لینا وچ مستیوں
میں کہہ کرنا علم احسان دا
بہتیرا بدھ کے چنگاے
کولوں ماہڑے ظرف حیوان دا
تھاں سی میری سب توں اُچی
ہُن تہ نہ میں کسے وی تھاں دا
انسان تہ آج وی ہاں میں
پر انسان ہاں، بس ناں دا

کہہ ہو یا اے

گل گل ور جیہڑے سن لڑنے
اک دو جے نے گل سن پھڑنے
جیہڑے پل پل ہڈی اُپر
اک دُوے کی مارن چھتر
آج پتہ نیہہ ہو یا کہہ اے
کہٹھے ہو گئے
اک دُوے کی داہرن توں وی
مٹھے ہو گئے

پہیڈ

اُس پہیڈے نا
کہہ بنی گا
جس پہیڈے کی
چار چوکھی
بلیں بلیں اکئی پہنگیا
کہٹھے ہوئی تہ/ کہیر رہے ہین

عشق

میں مننا/عشق
آبِ زم ہاروں اے ور
ایہہ ہراک کی
چکھنا نیہہ آونا
میں دے بیٹھا آں دل
اُس کی جس کی/کسے نادل
رکھنا نہیں آونا

نکے ہو گئے آں

پیارا محبت نال پھرے نے
اَسیں پہنیں پھر اسان
بڑے ہوئے تاں
تھیں پیاں/پھکے ہو گئے آں
خود غرضی نی اٹھی نہیری
وچ گنوائی سب ساک تر شتے
خورے پہلاں نکے ساں یا
ہُن اَس نکے ہو گئے آں

دُعا

خُدا یا اَساں کو وی جُونا سکھا دے
گندی سوچ منفی تھیں مُرنا سکھا دے

دِتھاں بند کر جوڑ نکھڑے دِلاں کو
ہتھ بچ ہتھ رکھ کے لڑنا سکھا دے

بنڈاں مل کے دُکھڑے اوہ جذبہ عطا کر
مہر و مروّت وی کرنا سکھا دے

بُزرگاں دے قصے اوہ فتح دے منتر
جواناں کو سُننا تہ پڑھنا سکھا دے

چُجلی پتھر اَسدی ڈِگدی کندھے دے
سدھے کر سکاں ایسا کہننا سکھا دے

منور کو ، سب کو اوہ توفیق عطا کر
قبیلے دی خاطر وی لڑنا سکھا دے

دُعا

خُدا یا کرم کر بے شماراں دے صدقے
بخش دے محمد دے یاراں دے صدقے

اوہ لذت ذکر دی ، اوہ روناسحر دا
عطا کر تہجد گزاراں دے صدقے

صحابہ جی اوہ تجارت عطا کر
مدینے دے سوہنے بزاراں دے صدقے

فتح ہو نصرت عطا کر خدایا
صحاباں دی سوہنی قطاراں دے صدقے

بیکار ، بدکار ، مجرم بڑا ہاں
عفو کر نبی تاجداراں دے صدقے

بکھرے بکھرے شعر

تو ماں نیاں بُنیاداں پکیاں کرنے ہن معمار
معماراں نی تیاری وچ اے ماواں نا کردار

غصہ وارد ہووے جس دم کجھ وی سمجھ نہ آوے
کہہ گئے لوک سیانے غصہ عقل بندے نی کھاوے

کاہلی کدے کریں نہ بندیا جے توں بدلہ لینا
دیر کدے لاویں نہ بندیا جے معافی نا کہنا

اپنے آپ کی بدلے جیہڑا لیکھاں کی بدلاوے
محنت تہ مزدوری کر کے بیٹھا چڑری کھاوے

رن کہوڑا تلوار تہ پیسہ جس نے ہتھ آ جاوَن
آخر ور ایہہ چارے چیزاں کم اُسے نے آوَن

ماہیے

مستی نے مینارے نے
ماؤ جوگی پتر سارے
اکھیاں نے تارے ہین

جالا مکڑی بٹھنی اے
ماواں باہجوں چہتیاں نے
دکھ کوئی نہ سٹنی اے

کوٹھی وچ دانے ہین
ماواں جوگی سب سوہنے
کیلے وی سیانے ہین

نہ چھیڑ غریباں کی
جسنا ماہی ٹر جاوے
اوہ رونا نصیباں کی

جوگی

میں جوگی آں، میں جوگی آں
میں بہن بجائی خوش ہونا
میں بہن بجانا انگلیں نال
میں ناگ نچانا سُر اراں نال
میرا حوصلہ تگوارج تہ نہیہ
ماہری ناگاں نال جے یاری اے
میں ناگ کھیڈانا رہنا آں

دیا

ماہرے اندر دیا بکے
میں دیئے نے اندر بلاں
میں ہستاں تہ اوہ نہیہ ہسنا
اوہ ہستے تہ میں مرجاساں
اسے ڈرتھیں
کئی صدیاں تھیں بکنے پئے آں

اک دُورے نا
پلا پکڑی ٹرنے پئے آں

پہنت

تیرے کھروچ
مچ ای پہنت ہین
میں جے
تیرے کھرول آوں
کہہ توں اپنے کھرنے اک پہنت کی
کھول کے رکھسیں؟

گیت

اوہ سی سہیو کمال
ماہی آندا سی پچھلے سال
اوہ کوکا گئی گیا
اوہ میرا روپ جمال
جیہڑا پانی ساں شونقاں نال
اوہ کوکا گئی گیا
در در نے کھکر تلوساں، در در نیاں خا کاں چھاناں
نہیں ہتھ کدے وی چڑھنا، ہن کیہڑے پاسوں آناں
اوہ میرا دلبر جانی
میرے ماہی نی نشانی
ماہڑے جوگا پائی کال
پل چنل وچ کری کنگال
اوہ کوکا گئی گیا
مگی کہہ پتہ سی پیسی، آج ساہڑے وچ پچھوڑا
تگی پا صندوق میں رکھی، کر لینی صبر میں تھوڑا

ہُن عمراں نی جُدائی
وچ حصّے ساہڑے آئی
آیا لیکھاں وچ زوال
ہویا رو رو مندا حال
اوہ کوکا گئی گیا

جس آندا سی ماہڑے جوگا، اوہ وچ پردیاں بسنا
مگئی دیوے کون دلا سے، سارا جگ اے میں ورہسنا

لکھ چٹھیاں ڈاکاں پاساں
کہڑی خبر میں وچ لکھاساں
کوئی دہسو سیونیو چال
کوئی کڈھو نجمیو فال
اوہ کوکا گئی گیا

گیت

ٹھوکراں اوہ لکیاں اسیں ماہر ہو گئے آں
توہڑے چچھے کہہ رُلیاں اسیں شاعر ہو گئے آں
رُلفاں نے گنڈھلاں تہ ہونٹاں دیاں لالیاں
دل بچ پیار دیاں بتیاں بھی بالیاں
سنگلاں پیاں تہ فر ظاہر ہو گئے آں
توہڑے چچھے کہہ رُلیاں اسیں شاعر ہو گئے آں
پہلاں توہڑے ہاسیاں نے دل لٹ کھڑیا
فر جگ سارا توہڑے پیار چچھے سٹیا
در در رُلیاں تہ اسیں ماہر ہو گئے آں
توہڑے چچھے کہہ رُلیاں اسیں شاعر ہو گئے آں
توہڑے چچھے پُہل ہوئی پہلیاں وے ٹولنا
ہُن مگو در در گلیاں بچ رول نہ
یاد جو آئی تہ آج آخر رو گئے آں
توہڑے چچھے کہہ رُلیاں اسیں شاعر ہو گئے آں

گیت

جے جلیاں کشمیر ڈولنا مگی وی ہنی جُل نال، کہنلیاں نیہہ دل لگنا
نگی پہنکھی نال میں رہساں، گل ماہری نہ ٹال، کہنلیاں نیہہ دل لگنا

سکس ساریاں رل مل ہسن، اپنے ماہی نے نخرے دہسن
میں تو اہڑیاں یاداں اچ روئی روئی حالوں ہوئی بے حال، کہنلیاں نی دل لگنا

شہر گراں سارے اُجڑے دسن، بالاں بتیاں اوہ وی ہسن
رنگ ماہراشاہ کالا ہو یا، گل وچ پئے نی بال، کہنلیاں نی دل لگنا

ہر پاسے میں لوڑاں تگی، ٹھہیلے کھانی سر ہلانی
کولوں ماہڑے دؤرنہ جایاں، پل وی دسنا سال، کہنلیاں نی دل لگنا

واسطہ اے رب نا بہلا مڑیاں، کاگے تھیں وی جلدی ٹریاں
آتھروں سکی خشک ہوئے نی، اکھیاں ہونیاں لال، کہنلیاں نی دل لگنا

سی حرفی

الف: اللہ نے کھر توں جا بندیا ، خانہ کعبہ نا تائیں طواف ہوسی
چکر ست طواف نے ہون پورے ، فیر کرنی سخی ثواب ہوسی
نفل پڑھنے دو طواف والے ، پی زم زم دل شفاف ہوسی
عمرہ فیر تیرا جا منظور فانی ، تائیں دل تیرا صحیح صاف ہوسی

ب: بس میرے کوئی وس نائیں ، آئیاں مُشکلاں کدوں آسان ہوسن
پھسیا آل جنجال تہ مال اندر ، کیویں رب ول میرے تہیان ہوسن
ہور یار برادری سب سنگی ، وقت اوکھے وچ پہچان ہوسن
مطلب باج نہ کوئی یقین فانی ، لکھاں وچوں چند انسان ہوسن

پ: پرکھ نیہ آونی کسے تائیں ، مرد عورتاں نی پہچان نائیں
چنگا کسے نا نہیں کردار جانی ، چنگی گل تہ مٹھی زبان نائیں
پاون پینھاں پھٹیاں بال کٹے ، چادر سر ور کوئی نشان نائیں
مرد ٹرنے پھرنے وچ فانی ، گیا حُسن تہ کوئی ایمان نائیں

ت: تکیاں یاریاں ساریاں میں ، پائیاں چھوٹھیاں ساریاں یاریاں میں
 دُکھ دینیاں کرن خرابیاں نی ، تکیاں ساریاں وچ بیوپاریاں میں
 چھوٹھے قول قرار تہ حلف تکے ، تکیاں واسطے سب سرداریاں میں
 سچی نفع والی یاری رُب نی اے فانی ، اُس وچ تکیاں نہیں خواہیاں میں

ث: ثالثی کرنی بہوں اوبھھی ، کر عدل انصاف مثال والے
 ظالم کرن کچھریاں ہر پاسے ، چھوٹھے فیصلے کرن کمال والے
 نکو فیصلے حضرت عمرؓ والے ، ہوسن کم نہ کدے اشتعال والے
 عدل عمر فاروقؓ نے سب فانی ، اندر دُنیا لا مثال والے

ج: جسم ماہڑا کیتا رُب خاکی ، نین نقش وی رُب بنائے سوہنے
 ارباں وچ کروڑ انسان ہوئے ، اکو جئے نہ سب بنائے سوہنے
 قدرت عجب عجیب کمال ربا ، چٹے کالے وی رنگ بنائے سوہنے
 لے اُچے تہ مندرے سب فانی ، پوری دُنیا وچ بسائے سوہنے

چ: چال تہ ڈھال کمال سوہنی ، سوہنی شکل تہ حُسن جمال والا
 قد بُت تہ مٹھی زبان بولی ، پڑیا دل اندر سوہنی چال والا
 چہرہ نور والا لاٹاں مارنا ای ، وانگ چن تہ عقل خیال والا
 مکھ تک کے سوہنا یاد رُب والی ، فانی لہنا اوہ بہوں جلال والا

ح: حُسن جوانی جمال سوہنا ، قدرت رُب نی نال چکار جانی
 ناز نخرے ادب آداب والے ، مٹھی مست آواز گفتار جانی
 چلے چال تہ لک مروڑ کھاوے ، ناگن وانگ سوہنی رفتار جانی
 نال شرم حیا نگاہ فانی ، بندہ تک ہوندا شرمسار جانی

خ: خطرے دل چوں کڈھ سارے، رکھ کے رُب نے ول توں تہیان اندر
صرف رُب رسولُ نا دل اندر، ذاتاں دو رکھ اِس مکان اندر
گلے غپتاں شکوے شرک سارے، نہ رہوے کوئی نشان اندر
چھوڑ بدعتاں تہ ہو پاک فآئی، ہونا نور پیدا انسان اندر

د: دہسیا رُب مقام تیرا، جا کے عمر ساری جتھے رہونا ای
نائیں موت تہ نائیں حرص کوئی، ہر چیز ملسی جیہڑی چاہونا ای
نوری حوراں غلام خدام ہوسن، اُنہاں ساریاں دل پرچاونا ای
بیوی حوراں نی سردار فآئی، سبھاں جنناں سیر کراونا ای

ذ: ذرا ہووے اندر نور تیرے، پردے باطنی وی کھل جاندے
پانا نور تہ عشق نی پکڑ رسی، منزل کول جا کے کجھ پُہل جاندے
عشق نبی نے وچ فناہ ہونا، آخر نور والے کھل پھل جاندے
کم شرک والا کریں نہ فآئی، نہیں تاں عاشق فقیر وی رُل جاندے

د: رکھ سمہال جنجال سارا، کھلتی سرور موت پکارنی اے
مال دولتاں جان فناہ ہوسن، بار بار ایہہ قبر پکارنی اے
آخر واسطے کر تیاریاں توں، صبح شام ایہہ کبھڑی لکارنی اے
فآئی جا پچھتاونا گور اندر، جیہڑی عاصیاں کی کڑکارنی اے

ز: زاریاں کم نہ آن اُتھے، قبراں وچ گئے مُڑ نہ آونا ای
گیا وقت کمائی نا ہتھ وچوں، نہ مویا بندہ مُڑ آونا ای
جلدی آ شرع اسلام اندر، نائیں وقت گیا مُڑ آونا ای
ہر اک کی دے پیغام فآئی، بول بولیا نہیں مُڑ آونا ای

س: سمجھ توں پڑھ قرآن سوہنا ، دین دُنیا وچ سمانی ہوئی اے
 گل رکھی نہ کوئی چھپا اللہ ، جیہڑی نہ قرآن لکھائی ہوئی اے
 عقل علم نے نال چراغ ہونا ، ایہہ وی گل رب فرمائی ہوئی اے
 سب مسئلے وچ قرآن فانی ، ذرا گل وی نہ چھپائی ہوئی اے

ش: شرم حیاء اسلام اندر ، عزت ادب تہ شرم حیاء بیلی
 جیہڑا رکھنا خود حیاء اندر ، اُسنی رکھنا رب حیاء بیلی
 رکھو پردے شرم حیاء سارے ، دہسنا رب قرآن سنا بیلی
 پردہ ہر اک نا رکھنا اوہ فانی ، دیسی عیب رب چھپا بیلی

ص: صبر جدائی نا نہیں ہوندا ، کہوڑا لکھنا قلم نا موڑ دیندی
 قلم لکھنی سب جدائی اندر ، وصل ہوندیاں لکھنا چھوڑ دیندی
 دکھ درد جدائی نے بہوں ڈاہڈے ، قلم چلنی تیز مروڑ دیندی
 شاعر بننے وچ فراق فانی ، بعد رشتہ ادب نا توڑ دیندی

ض: ضرب لگی کے شہر والی ، اکھیاں رونیاں دن تہ رات اللہ
 اندر رچیا عشق حضور والا ، نائیں سون دیندا دن رات اللہ
 قسمت والیاں ہويا نصیب روضہ ، میں ترفنا ہاں دن رات اللہ
 ربا دے دیدار یقین فانی ، اوہ راہ چُماں دن رات اللہ

ط: طرف تیری کیہڑی طرفوں جاواں ، نبی پاک نا شہر بلاونا اے
 پہلاں حاضری ادب سلام ہووے ، جذبہ عشق نا بہوں ستاونا اے
 تیرا شہر اے امن تہ عشق والا ، عشق حُب وچ خوب نچاونا اے
 ہووے قید مدینے نے شہر فانی ، مقصد سب پورا ہو جاونا اے

ظ: ظاہر ہوئی کدوں یار میرا ، دُکھ دلاں نے کدوں مٹاوساں میں
 سچے یار نا جدوں دیدار ہوئی ، سجدے وچ تاں شکرگزاں میں
 سجدے کرساں لکھ کروڑ واری ، سوہنے رُب نی صفت سناوساں میں
 ہوئی کدوں نسیب دیدار فانی ، ساری عمر نی میل اُتارساں میں

ع: عشق اندر عاشق دُوب جانے ، عشق دہسنا ای دن رات تارے
 راتیں سئے جانے نال آرام سارے ، عاشق رونے نی دن رات سارے
 مل عشق نا پچھ ہاں عاشقاں نوں ، سڑن عشق اندر دن رات سارے
 جوش عشق نا ہونا پہیڑا فانی ، تڑپ تڑپ گزارنے رات دن سارے

غ: غم پہیڑے نہیں ختم ہونے ، مار جند تہ جسم نوں چڑر کرنے
 نال درد فراق نے سِک تپلا ، مرن واسطے کیوں مجبور کرنے
 لانے لا علاج بیماریاں سب ، نشے عشق اندر مسرور کرنے
 رہنے مست شرابیاں وانگ فانی ، فیر یار نوں یاد ضرور کرنے

ف: فرق نائیں کجھ سمجھ بندے ، پیدا رُب نے سب احباب کیتے
 ہووے چنگا تہ پہاویں امیر ہووے ، روزی رزق نے رُب اسباب کیتے
 کجھ کھاوے پئے نصیب والے ، کجھ نازک پھل گلاب کیتے
 کجھ روڑیاں کٹ حلال فانی ، کجھ سکھے باغ شاداب کیتے

ق: قسم مینوں سوہنے رُب والی ، عاشق ہوونے نہیں نقصان اندر
 عشق شرط اے رُب رسول والی ، جند گزرے وچ ایمان اندر
 ہووے خوف تہ حشر و قبر والا ، کر عمل توں پڑھ قرآن اندر
 ہووے حُسن اخلاق پیار فانی ، عاشق جنتاں وچ جان اندر

ک: کر تدبیر تقدیر والی ، دے واسطہ رَّب رسول والا
رَب دینا اے بے حساب جانی ، بہانہ بننا پاک رسول والا
آقا سچا صادق آمین سوہنا ، جیہڑا رَّب نے در مقبول والا
دینا بدل رَّب تقدیر فانی ، ہووے بندہ جو نیک اصول والا

گ: گل وچ کدے نہ بل ہووے ، بولو سچ سدا شرع عام لوکو
صرف ڈرنا رَّب نی ذات کولوں ، چھوٹھ نال بندہ بدنام لوکو
قدر سچ نی دہسی اے رَّب سوہنے ، حشر دن اوہ نہیں ناکام لوکو
سچ نال توں چل یقین فانی ، آخر ملنے بہوں انعام لوکو

ل: لُج توں عشق نی پال سائیاں ، جیہڑے پالنے اوہ وفا جانی
بہوں سخت مسپتاں عشق اندر ، صبر شکر کر ذکر ادا جانی
کرنی نہیں توں لاپرواہی شالا ، ایویں مفت نہ مغز کھپا جانی
راضی یار تہ نہیہ پرواہ فانی ، دینے رستے سب ملا جانی

م: مست رہنا جگری یار میرا ، تائیں ہوونا نہیں دیدار سوہنا
رُٹھے من تہ بہوں مجال ہونا ، پُہل گیا اوہ سب قرار سوہنا
ترلے مینتاں کیتیاں عمر ساری ، فر وی نہیں منیا دلبر یار سوہنا
جاواں کیہڑے پاسے چارہ نہیں فانی ، ہویا دل میرا اشکبار سوہنا

ن: نسل تیری اصل پاک سوہنی ، حسب نسب توں اُچی اے شان تیری
دواں جہاناں اندر اُچا ناں تیرا ، ظاہر صفت اے وچ قرآن تیری
رحمت اُسنی سب جہان اندر ، کرنے صفت فرش آسمان تیری
حشر وچ میدان محتاج فانی ، شفاعت ہووی حشر میدان تیری

و: وصل معشوق نا کدوں ہوسی ، کئی اڈکینے عمر بیتا گئے نی
 رو رو کے نین وی ختم ہوئے ، اپنے آپ کی گور پیچا گئے نی
 ہووے وصل نہ کدے خواب اندر ، گلاں عاشق سچ سنا گئے نی
 یاراں ترس نیہ آونا نت فائی ، اپنی زندگی خاک ملا گئے نی

۵: ہائے افسوس نہ ترس کینا ، نائیں خوف نہ کوئی عدل نائیں
 اتنے بے پرواہ نہیں یار ہونے ، سچے یار نا ہور کوئی بدل نائیں
 اکو یار سوہنا ہر جگ اندر ، کیتی رُب نے ہور کوئی شکل نائیں
 رُب نے نال اے اُسنا ذکر فائی ، بے مثل سوہنا کوئی نقل نائیں

۶: یاد تیری سدا دل اندر ، دینی دُکھ نہ نت جُدائی ٹھولا
 زندگی موت توں قبر نہ حشر تائیں ، تینوں ملن نی اے لڑائی ٹھولا
 جس کی یار کہیے اُس کی مان دیئے ، پہناویں ساری موگر خدائی ٹھولا
 کرنے ذکر جیہڑے عشق وچ فائی ، انہاں واسطے حشر کمائی ٹھولا

